

1. BEVEZETÉS.....	3
1.1. A TÉMAVÁLASZTÁSRÓL	3
1.2. A NÉPI IMÁK ÉS / VAGY RÁOLVASÁSOK GYŰJTÉSE	5
1.3. A NÉPI IMÁKRA / RÁOLVASÁSOKRA VONATKOZÓ NYELVÉSZETI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATOK, MEGJEGYZÉSEK A FOLKLORISZTIKAI TANULMÁNYOKBAN ...	8
2. A FOLKLÓRSZÖVEGEK NYELVÉSZETI VIZSGÁLATÁNAK KÉRDÉSEI.....	14
2.1 A NYELVTÖRTÉNET LEHETŐSÉGEI A FOLKLÓRSZÖVEGEK VIZSGÁLATÁBAN.....	14
2.2. A FOLKLÓRSZÖVEGEK NYELVÉSZETI VIZSGÁLATÁNAK KÉRDÉSEI, A MŰFAJ ÉS A SZÖVEGTÍPUS MEGHATÁROZÁSÁNAK LEHETŐSÉGE.....	16
2.3. KÍSÉRLET AZ EPIKUS IMASZÖVEGEK MŰFAJBA SOROLÁSÁRA ÉS SZÖVEGTÍPUSUK MEGHATÁROZÁSÁRA.....	21
3. A KUTATÁS SZÖVEGANYAGÁNAK KIVÁLASZTÁSA	25
3.1. A SZÖVEGVÁLASZTÁS SZEMPONTJAI.....	25
3.2. A MOTÍVUM MINT RENDSZEREZŐ ELV – A MOTÍVUM FOGALMA.....	26
3.3. AZ EGYES BESZÉDHELYZETEKHEZ KAPCSOLÓDÓ Vezető MOTÍVUMOK	28
3.4. EMLÉKEZETI MŰKÖDÉSEK VIZSGÁLATA Néhány archaikus népi epikus imában.....	36
4. A RÉSZLETES SZÖVEGELEMZÉS KÍSÉRLETE	45
4.1. AZ ELEMZÉS ANYAGÁNAK KIVÁLASZTÁSA	45
4.2. A SZÖVEGTAGOLÁS KÉRDÉSE	46
4.3. AZ IMASZÖVEGEK DIAKRÓN METSZETBEN	49
4.4. AZ EPIKUS IMASZÖVEGEK FELÉPÍTÉSE	52
5. A RÉSZLETES SZÖVEGVIZSGÁLAT	54
5.1 AZ 1488 ÉS 1936 KÖZÖTT GYŰJTÖTT NÉPI IMÁK MIKROSZERKEZETI VIZSGÁLATA.....	54
5.2 ÚJABB GYŰJTÉSEK (1960 - 70 - 80) MIKROSZERKEZETI VIZSGÁLATA.....	77
6. A MIKROSZERKEZETI ELEMZÉS TANULSÁGAI	100
6.1 A NYITÁS MONDATEGÉSZEKRE BONTÁSÁNAK TANULSÁGAI.....	100
6.1.1. <i>A mondatégszék kapcsolódása a több mondatégszéből álló nyitásokban.....</i>	<i>101</i>
6.1.2. <i>A mondatégszék vizsgálatainak szükségessége – a főmotívum jellegzetes mondat szerkezete.....</i>	<i>101</i>
6.2. A FŐ RÉSZ (R) MONDATEGÉSZEI.....	102
6.2.1. <i>A mondatégszék kapcsolódása a fő részben.....</i>	<i>103</i>
6.2.2. <i>Jellegzetes mondat szerkezetek a fő részben</i>	<i>105</i>
6.3. A ZÁRÁS (Z) MONDATEGÉSZEI	106
6.3.1. <i>Jellegzetes mondat szerkezetek a zárásban</i>	<i>107</i>
6.3.2. <i>A záráshoz kapcsolódó "hivatalos" imaszövegek.....</i>	<i>108</i>
6.3.3. <i>Szövegzárás — záró rész nélkül.....</i>	<i>108</i>
7. A SZÖVEGSZERKEZET ÁTTEKINTÉSE.....	110

7.1	A MONDATEGÉSZEK ÉS AZ EGYES SZERKEZETI EGYSÉGEK ARÁNYA A SZÖVEGBEN	110
7.2	AZ EGYES RÉSZEKET ÖSSZEKÖTŐ JELENTÉS SZINTŰ ÉS GRAMMATIKAI KAPCSOLÓELEMELK	112
7.3	A TÉMAHÁLÓZAT A SZÖVEGBEN	113
7.4	A MOTÍVUM HATÁSA — A KÜLÖN GYÓGYÍTÓ NEVÉNEK VÁLTOZATAI	115
7.5	A RITMIKAI KOHÉZIÓ MINT SZÖVEGÖSSZETARTÓ ERŐ	116
8.	ÖSSZEGZÉS.....	118
9.	IRODALOM.....	121

1. Bevezetés

1.1. A témaválasztásról

E dolgozat „ősformája” az 1996-ban megvédett Magyar archaikus népi imák szöveg-tani vizsgálata című egyetemi doktori disszertációm. Az ott felvetett gondolatokat igyekeztem részletesebben feldolgozni alkalmazva a történeti szövegtan diszciplína fejlődésének, illetve a néprajztudomány kommunikációelméleti megközelítésének azóta megjelent eredményeit. Kutatásom nyelvészeti szempontú, tehát a néprajzi kérdések tisztázására nem vállalkozik, a szöveganyag összetett volta pedig inkább a problémafelvetést, mint azok megoldását teszi lehetővé.

Dolgozatom első kérdése, hogy lehetséges-e olyan szöveganyagot találni a történeti kutatás számára, amely mint műfaj és/vagy szövegtípus a korokon keresztül fennmarad, és a hagyományozódás folyamata megfigyelhető benne. Azt feltételezem, hogy az ERDÉLYI ZSUZSANNA által archaikus népi imának, PÓCS ÉVA által ráolvasásnak nevezett szövegek közül ki tudunk olyanokat választani, amelyek erre alkalmasak, hiszen létüket az 1488-ban lejegyzett Bagonyai Ráolvasásoktól napjainkig mint élő hagyományt végigkövethetjük

Ugyanakkor ezt a hatalmas anyagot látva rögtön fölmerül az, hogy milyen szövegeket emeljünk ki belőle, mennyire körülhatárolható a vizsgálat tárgya? Alkalmasak-e a folklorisztika szempontjai a szöveg nyelvészeti megközelítésére, illetve milyen eszközökkel rendelkezik a szövegnyelvészet a szóbeliségből más létformába, az írásbeliségbe átkerülő ima és/vagy ráolvasás vizsgálatára? Hogyan határozható meg ez a műfaj és/vagy szövegtípus? Azonosítható-e egymással a műfaj és a szövegtípus fogalma? Megváltozhat-e a szöveg a hagyományozódás folyamatában annyira, hogy műfajt és/ vagy szövegtípust vált? Milyen makro- és mikroszerkezeti szövegjellemzőknek kell feltétlenül őrződniük ahhoz, hogy még az eredeti beszédszándék érvényesüljön, az eredeti kommunikációs helyzet felismerhető, illetve ebben a szöveg még felhasználható legyen? Változik-e a szövegszerkezet a hagyományozódás során?

Ezekre a kérdésekre keresem a választ a megfigyelés tárgyául egy körülhatárolt, leszűkített példaanyagot választva. Azt, hogy a történeti szövegtani kutatásban általában

alkalmazhatók-e az itt fölvetett ötletek, nálam felkészültebb szakembereknek kell eldönteniük.

Hálával és szeretettel köszönöm meg Pusztai Ferenc tanár úrnak a kisdoktori disszertációm megírásához nyújtott segítségét és opponensi véleményét, Abaffy Erzsébet tanárnőnek akkori opponensi véleményét és a jelen dolgozathoz adott szakmai irányítását. Köszönöm, hogy Zsilinszky Éva és Haader Lea tanárnőkhöz mindig fordulhattam tanácsért. Külön szeretnék köszönetet mondani Fehér Erzsébet tanárnőnek a szövegtani kérdésekben folytatott értékes, gondolatébresztő szakmai beszélgetésekért és a szeretetteljes támogatásért.

1.2. A népi imák és / vagy ráolvasások gyűjtése

Mivel TAKÁCS GYÖRGY Aranykertbe' aranyfa című tanulmánykötetének bevezetőjében (2001: 7-25) részletesen szól a népi imák gyűjtésének történetéről, nem vállalkozom a teljes gyűjtőnévsor közlésére, inkább a fő csomópontokat, a kutatás egy-egy fordulatot hozó, szemléletváltó pontját szeretném kiemelni.

A népi ima/ ráolvasás első írásos emléke az 1488-ban lejegyzett három Bagonyai Ráolvasás, és ettől kezdve a századok folyamán kódexekben (Peer, Thewrewk), kéziratos receptkönyvekben (például Máriássy György), kötetstáblákon föl-fölbukkanak ilyenfajta szövegek. Keletkezésükben és fennmaradásukban egyaránt kettősség érvényesül: a ráolvasást mint a mágia eszközét a XVI-XVII. századig minden társadalmi réteg gyakorolta, az írásos feljegyzések arra utalnak, hogy a nemesség életében is megjelentek ezek a például betegséggyógyítással foglalkozó szövegek. A népi gyakorlatból származó írásos emlékek – a boszorkányperek utalásain kívül (PÓCS 2002: 174-175) – voltaképpen a XIX. századtól kezdődő tudatos, gyűjtő szándékú lejegyzéseket tekinthetjük. Az addigi rögzítés célja a felhasználás volt kivéve BORNEMISZA PÉTER feljegyzéseit, aki a reformáció szellemében a babonaság elrettentő példájaként mutatott be nyolc ráolvasást: „Ezeket azért írtam: hogy értsed, mi legyen az bájolás, és azon igékből vödd eszedbe, hogy ördög találványa, mely ördöget az írás hazugnak és gyilkosnak mond: íme ezek is merő hazugságok:...” (1980: 1031). A XV. század végétől, VIII. Ince pápa úgynevezett „boszorkánybullájától” kezdve a katolikus egyházi gyakorlat is tiltja már a ráolvasást.

Ugyancsak az Ördögi kísértetekről... igazolja, hogy a ráolvasás, népi ima keletkezése kettős természetű: a félhivatalos egyházi gyakorlatból (áldás, ördögűzés), ennek eltanulásából, illetve ettől függetlenül a népi gyakorlatban születő szövegekről van szó, ahogy BORNEMISZA írja: az ördögös asszony „az ördög nevében minemű imádsággal mielte az bájolást... Kiket nagyanyjátul és egy misemondó paptól tanult volt” (i. m. 1026).

A népköltészet felé fordulás jegyében a XIX. század harmincas éveitől találkozunk imádság/ ráolvasás gyűjtő célú közlésével. Bár IPOLYI ARNOLD Magyar Mythológiájának 1853-as kiadásában csak két ráolvasó példaszöveget közöl („*nylak en ti nektek parancyolok*”, illetve „*contra corsagh*” 1519-41), szemlélete meghatározó a további kutatás szempontjából. A ráolvasásokról ugyanis ezt írja: „Lényegük egyszerűen abban áll, hogy azok a pogány vallás imádságai, áldás formulái voltak, melyek a szükségben, baj s betegségben

alkalmazva a tárgyra, melytől a menekedés, szabadulás kívánatos volt, vagy minek megnyerése ohajtatott, elmondattak. Innét képzelhető egyszersmind, mennyire becsesek ezen emlékek mythosi tekintetből, ...” (i. m. II. 2002. 153). A ráolvasások, népi imák viszonylag rendszeres gyűjtése a Magyar Nyelvőr című folyóirat (1872) indulásához kapcsolódik, mivel a Nyelvőr egyik célja széleskörű népnyelvi anyag bemutatása volt. Így ráolvasásokat és népi imákat is közöltek "Ráolvasás" ill. "Ráimádkozás" címmel. A XIX. század végén, a XX. század első évtizedeiben igen gazdag ráolvasóanyagot mutat be az Ethnografia című folyóirat.

A szöveganyag közlése mellett a funkció és a szerkezet szerinti csoportosítást kísérli meg KENYERESNÉ BOLGÁR ÁGNES 1934-ben kiadott Magyar bájoló imádságok a XV-XVII. századból című munkájában.

KALLÓS ZOLTÁN Ráolvasás a moldvai és a gyimesi csángóknál című tanulmánya fejezetcímeiben olyan szempontokat vet fel, amelyeket a későbbiekben a szövegek rendszerezésében illetve elemzésében felhasználnak a kutatók, például a ráolvasással gyógyítható betegségek megnevezése, a ráolvasó és a beteg kapcsolata, a szövegek hagyományozásának módja stb. A szerző utal arra, hogy sokkal nagyobb magyar anyagnak kell léteznie, mint amelyet eddig felgyűjtöttek (1966).

A népi imák első összefoglaló, nagy gyűjteménye ERDÉLYI ZSUZSANNA 1976-ban megjelent "Hegyet hágék, lőtőt lépék" című kötete, amely ráirányította a kutatók figyelmét erre a kellőképpen még fel nem tárt területre. A hatalmas szöveganyag közlésén túl a szerző már előző tanulmányában fölvetette a műfaj meghatározásának kérdését: "Archaikus – apokrif – imádság folklórkategória 1970. február 11-ig nem volt. Az e napon tartott akadémiai előadáson fogadta el a szaktudomány műfajmeghatározó kitételemet." – írja ERDÉLYI ZSUZSANNA (1999. 18). A kötet tagolását a tematikus-motivikus elemek határozzák meg. Az 1976-os kötet 1999-ben bővített kiadásban jelent meg. Az adatközlők jellemzésével, véleményük leírásával, az imamondás szokásainak rögzítésével a szerző bemutatja azokat a lehetséges kommunikációs helyzeteket, amelyekben ezek a szövegek hagyományozódnak illetve felhasználhatók. A gyógyító, bajelhárító szövegeket a tudományos fejlődés: „Ha így haladunk a korrallal, akkor műemlék lesz az ima is”; az ima beszédhelyzetét az egyház álláspontja, illetve a társadalom változása befolyásolta: „A papok elizéték, a misszionáriusok, hát aztán ezeket nem vígezik, ezeket megtiltották”; „...de aztán valami baj ne legyen ebből...mer tudja, hogy most nem szabad még imádkozni, még azt mondanyi se,

mer most nagyon emilyen világot élünk...” (adatközlők véleménye ERDÉLYI 1999. 70, 71, 68). A szerző a gazdag anyag kiterjedt magyar és európai művelődéstörténeti, folklorisztikai, transztextuális vonatkozásaira is utal.

A régi és új gyűjtéseket – a kéziratos anyagokat a középkortól valamint ERDÉLYI ZSUZSANNA anyagát is – felhasználva 1985-1986-ban PÓCS ÉVA állított össze egy kétkötetes összefoglaló művet (Magyar ráolvasások I.-II). A bevezető tanulmányban a szerző ráolvasásként határozza meg a szövegeket, a szövegfelépítés vizsgálatában a motívum fogalma mellett a narratíva jelenléte is szerepet kap mint rendszerezési szempont. (A dolgozatom anyagának kiválasztásában ezt a gyűjteményt követem, mivel itt a szövegek történetiségükben is megfigyelhetők.)

Ez a két meghatározó mű mintegy lendületet adott a további kutatásoknak, sok önálló kötetbe foglalt gyűjtés és tanulmány jelent meg az utóbbi időben például POLNER ZOLTÁNÉ (1998, 1999, 2000), SILLING ISTVÁNÉ (2003), TAKÁCS GYÖRGYÉ (2001).

Az imák / ráolvasások kutatásában két fontos új szempont jelent meg. TÁNCZOS VILMOS (2000) az imaképek elemzésében az archetipikus mítoszelmélet eszközeit alkalmazva kisebb képi egységek vizsgálatával kutatja a kapcsolódási pontokat. LOVÁSZ IRÉN (2001, 2002) pedig az imát szakrális kommunikációként értelmezve új műfajkategória leírásához, a mágikus ima meghatározáshoz jutott el. Ő egyébként egy adatközlő imádkozási szokásairól szóló részletes interjúval nemcsak több szöveg lejegyzését közli, hanem konkrét példát ad arra, hogyan, miért, milyen hagyományokból táplálkozva „használgák” ma is a szakrális szövegeket (2002).

Megállapítható, hogy a gyűjtések általában a szövegek közlésére összpontosítanak, a cél: a szövegek bemutatása, de egyre nagyobb szerepet játszik a kommunikációs helyzet leírása, és a rendszerezésben nem kerülhető meg a szöveganyag nyelvi megformálásának részletesebb vagy kevésbé részletes elemzése, hiszen a motívum maga is nyelvi megformáltságában jelenik meg.

1.3. A népi imákra / ráolvasásokra vonatkozó nyelvészeti szempontú vizsgálatok, megjegyzések a folklorisztikai tanulmányokban

Néhány példát szeretnék említeni, milyen módon vetül a nyelvi megformálás, előadás kérdése a folklorisztikai szempontú elemzésekbe a kezdetektől napjainkig. A Magyar Nyelvőr 1873. évfolyamában SZILÁDY ÁRON közöl imákat. Nyelvükről csak egy-két megjegyzést tesz, például *Tardoskeddi Szerencse Benedekné* (BORNEMISZA PÉTER gyűjtötte) imádságairól megjegyzi, hogy – mivel az asszony ezeket nagyanyjától tanulta – "ezeket is legalább XV. századi nyelvmaradványoknak kell tekintenünk" (305), evvel SZILÁDY mintegy a nyelvtörténeti vizsgálat lehetőségére hívja fel a figyelmet. Utal a nyelvi forma hagyományozódásának kérdésére is: "Azt gondolom, hogy ezen ráolvasások így egymás mellé sorozva is kitüntetik a régi és új közti hasonlóságot, néha azonosságot" (309). Részletes elemzést azonban a szerző nem ad, további gyűjtésre és a tájnyelvi sajátosságok pontosabb megfigyelésére, pótlására hívja fel a gyűjtők figyelmét.

Ez a felfogás lényegében megegyezik a történész IPOLYI ARNOLDÉval, aki a 2. Bagnyai Ráolvasás szövegét közli a Századok 1872/I. számában, és a következőket emeli ki: "Ezen ősvallási és művelődési becsén felül kétségtelen még emlékünknak nyelvtörténeti értéke is. ... Ezen irányban való tárgyalását azonban régi nyelvünk bűvárainak hagyva, ... itt... inkább történeti becsét kellett kiemelnünk..." (7).

FERENCZI JÁNOS a Magyar Nyelvőrben 1875-ben "Ráimádkozások" címmel közöl néhány imát. Nyelvészeti szempontú megjegyzése az adatközlés módjára, az előadás körülményeire vonatkozik: "...a titkos szavakat hangosan soha sem mondják, hanem csak érthetetlen seppögéssel." (137). Evvel – a titkosság őrzésével – magyarázhatjuk, hogy az imaszövegekben értelmüket veszített szavak is találhatóak.

A kisebb közlések mellett 1934-ben jelent meg KENYERESNÉ BOLGÁR ÁGNES irodalomtörténeti szempontú összefoglalása. Ő az epikus részből és ráolvasó részből álló imákat vizsgálja. Nyelvészeti megfigyelése, hogy az epikus imákban az elbeszélő mondatokat gyakran egyenes beszéd váltja föl. A ritmus érzetét azonos mondattani formák (például öt alany birtokviszonyban) halmozásával keltik, ezek a párhuzamos formák a Bornemisza lejegyezte imádságokat jellemzik. A szerző a verssé fejlődés átmenetének látja ezeket a műveket. Az imák feltételezett előadásmódja az epikus rész lassú, ünnepélyes, hangos elmondása, a ráolvasó rész egyhangú, monoton mormolása.

KALLÓS ZOLTÁN (1966) megfigyelése némiképp eltér e feltételezéstől: „Az olvasást tapasztalatom szerint minden esetben halkán mormogják. Néha a szövegmondásban recitálásszerű hangsúlyozás mutatkozik (140).

Az imaformák kutatásában a gyűjtött anyag hatalmas méretűvé duzzadásával a rendszerezés igénye elkerülhetetlenné tette bizonyos nyelvészeti jelenségek – mint lehetséges szempontok – megfigyelését, leírását. Az imák nyelvének vizsgálatáról azonban csak akkor beszélhetünk, ha a részeredmények egységes feldolgozása megszületik.

A nyelvi oldal alapján történő folklorisztikai szempontú rendszerezés, feldolgozás a strukturalizmussal jelent meg a néprajzban. V. J. PROPP a varázsmesék szerkezeti felépítésének törvényszerűségeit tanulmányozva a kompozíció fogalmának meghatározása mellett kitér az úgynevezett szüzsé vizsgálatára. A szüzsén a mese rövid mondatokba foglalt tartalmát érti. "E mondatok *állítmányai* képezik a mesék kompozícióját, a többi mondatrész, az *alany*, a *tárgy* stb. alkotja a szüzsét." (1995: 115). PROPP nem nyelvészeti szempontú, strukturalista megközelítése mintegy "önkéntelenül" nyelvészeti kategóriákat állít a mesék osztályozásának kritériumául. E példán szerettem volna bemutatni azt, milyen természetes, hogy a népi imák folklorisztikai szempontú osztályozásakor nem kerülhető meg a nyelvi megformálás bizonyos mértékű elemzése.

Az első összefoglaló népi imagyűjtemény, a Hegyet hágék, lőtöt lépék előszavában ERDÉLYI ZSUZSANNA az imák szövegfelépítéséről szólva a hármas tagoltságot (kezdőkép, középrész, befejező rész) emeli ki, ezeket tartalmi jegyekkel jellemzi, és megjegyzi, hogy a tagozódás nem minden esetben figyelhető meg (i. m. 35). Bár részletesen nem elemzi, de megemlíti a szókincsrétegeket: "Egyformán hozza (t.i. az ima) – még ha keresztény jelleggel ködösíti is el, vagy teljesen átkeresztelten jeleníti is meg – a pogány, népi lelkeség éltette gyakorlat mágikus szóállományát és az egyház századokon át kialakult kifejezés- és szókészletét" (i.m.41). ERDÉLYI ZSUZSANNA verstani és stilisztikai szempontokat érintve felveti azt a kérdést, hogy az imák esetében versekről vagy prózáról van-e szó: "Verstaniilag nehezen meghatározható" – írja (i.m. 36), illetve úgy látja, hogy az imák ritmusa gondolatritmuson alapszik, őrzik a latin himnuszok rímpárjait. Metaforák, megszemélyesítések, lírai jelzők épülnek a szövegekbe.

ERDÉLYI ZSUZSANNA akadémiai előadásának vitájában – még a kötet megjelenése előtt – PAIS DEZSŐ nyelvtörténész mint hozzászóló először érvényesített tisztán nyelvészeti szempontokat a szövegek elemzésében. Nagy történeti kutatási lehetőséget látott a

szöveganyagban, és példaként az Ómagyar Mária-siralom, illetve a Tálasi Memorialis szó-
kincse alapján néhány szó magyarázatát adja meg, vizsgálja az E/3. tárgyias igealak -n
végződését. (1971: 364-367).

BÁRCZI GÉZA a Vigília 1975/2. számában (80-82) foglalkozik ERDÉLYI ZSUZSANNA
gyűjtésével. Ő főleg a régi magyar nyelvjárások vizsgálatához lát benne anyagot. PAIS
DEZSŐ elemzésére hivatkozva vizsgálja az elavult szavakat. Sok régies igealakot (várá,
néze) talál a szövegekben. Megállapítja, hogy a szenvedő igeragozás, az alanyi és a tárgyias
ragozás használatmódja a XVI. századra emlékeztet. Ő is megemlíti az -n igeragot, illetve
a névelő elhagyást ("*Föld szülte ágát..*") „De ami e szövegeken mint drága fűszer önti szét
régies zamatát, az a sajátos költői nyelv, melyből olykor a kódexek megkapó illata árad, a
különleges szóösszetételek, a képalkotás, ritkábban hasonlatok, melyek a gondolkodás
különös világát tárják föl.” – írja BÁRCZI GÉZA. Ebben a rövid recenzióban BÁRCZI nyelv-
történeti, nyelvjárástörténeti, stilisztikai szempontokat felvonultató áttekintést adva elemzi
az imaszövegeket.

Az ERDÉLYI ZSUZSANNA gyűjtötte imákat olvasván JUHÁSZ FERENC költő a
következő "nyelvi elemzést" adja: "És szépségük és erejük nemcsak tartalmaikban van, de
nyelvükben is, mert hallván őket, oly erővel ráz meg népem *beszélt nyelvének* gyönyörű-
sége, bátorsága, tisztasága és látomásossága, hogy költőszívemben ámuldozva és szégyen-
kezve csak édesdeden mosolyogni és könnyezni tudok, mint Bartók Béla zeneörvényeiben,
lángoló látomásaiban" (1970: 74).

PÓCS ÉVA több tanulmányában is foglalkozik – a középpontba állított folklorisztikai
szempontú elemzés mellett – a ráolvasások, népi imák nyelvével. A magyar ráolvasások
műfaji és rendszerezési problémái című tanulmányában (1968: 253-281) arra hívja fel a fi-
gyelmet, hogy szükség van a szövegek részletes formai és stilisztikai vizsgálatára.
A stilisztikai tényezők összefüggései a ráolvasások funkciójával című munkájában (1980:
469-487) a ráolvasások egy csoportjával foglalkozva megemlíti, hogy a cél puszta kifejezé-
sén túl bizonyos stiláris többletet hordoznak. Az epikus ráolvasásokban ez a nem funkció-
nális többletelem más műfajból származó szöveg, "amely egy funkcionális elemmel társul-
va megmarad nem funkcionálisnak, vagy többé-kevésbé funkcionálissá válik" (476).
"...ezek mint szövegek variálódnak és hagyományozódnak, időbeli folyamatosságuk, tér-
beli elterjedésük van, mégpedig nem-funkcionális elemeik vagy motívumaik, és az ezek-
ben végbemenő stiláris változások révén." (473) – írja PÓCS ÉVA a szövegek viszonylagos

állandóságára utalva, illetve megemlíti a ráolvasások kihalásának a szövegben tetten érhető módjait: értelmetlen szöveggé vagy mondókává válásukat.

A Magyar ráolvasások I.-II. (1985-86) előszavában részletesen foglalkozik a nyelvi megformáltság kérdésével. Összefoglaljuk, felsoroljuk a fő gondolatokat, hogy bemutassuk, milyen részletes nyelvi elemzés kíséri a folklórszövegek közlését. PÓCS ÉVA nem az epikus imák, hanem általában a ráolvasások, népi imák nyelvéről ír, így az epikus imákat elemző dolgozatunkban nem vizsgálunk minden általa megfigyelt nyelvi jelenséget. PÓCS ÉVA a mágikus viszony felvázolásával (i. m. 13) tulajdonképpen a közlésfolyamat modelljét adja meg. A szövegek rendszerezésének egyik szempontja, hogy "mágikus célra", azaz egy adott beszédhelyzetben használják őket. A közvetlen parancsoló és kérő formákat szubjektív (S) szövegnek nevezi, amelyek sokszor rögtönzések, a konkrét beszédhelyzethez alkalmazkodnak. Jellemző lehet a kívánságok halmozó ismétlése is. A kívánsággal valamilyen ellentétes folyamatot szembeállító szöveg kijelentő, illetve óhajtó/parancsoló mondatok párhuzamából áll. Hasonlat is megjelenhet ilyen szerkezetben. A ráolvasások párbeszédes formái gondolatpárhuzamokra épülnek. "Tehát az egyszerű formák metaforáinak jelentésbeli parallelizmusa itt szintaktikai parallelizmusként jelenik meg" (i. m. 18).

A mágikus cselekmény magyarázata gyakran a nem-hanem mellérendelő szerkezetben ölt formát. Kisebb szerepet játszanak a mágikus célt kifejező célhatározói mellékmondatos szerkezetek. "A párhuzamok szintaktikailag jelölt formái közül a ráolvasó gyakorlatban legnagyobb jelentősége az úgy-mint és akkor-amikor, ill. ha-akkor stb. kötőszavakkal összekapcsolt alárendelő szerkezeteknek van." (i. m.18). Ezek a főmondatban kifejezett kívánság körülményeit pontosítják. Ilyenek az addig-amíg alárendelő szerkezetek is. A lehetetlen feltétel ha kötőszós mellékmondatban jelenik meg. A párhuzamos szerkezetek és hasonlatok az epikus imák szövegszervező tényezői. A párhuzamok megjelenhetnek szintaktikailag jelölt és jelöletlen formában (metafora, hasonlat). A természetfölötti lény, a "felsőbb hatalmasság" tettei aki/ami kötőszavas alanyi mellékmondatokban fogalmazódnak meg, ez a fohászhoz történő rögtönzésnek a jellegzetes szerkezete.

Az imák és a ráolvasások szövegtani jellemzéseként PÓCS ÉVA a következőt írja: "A szövegszerveződés különböző szintjein lévő szövegek egymással szoros kapcsolatban, mintegy cserélhetőségi viszonyban vannak." (i. m. 21).

Érdekes problémát vet fel a ritmikus próza vagy vers kérdése, illetve a szövegek verssorokra való bontása is. PÓCS ÉVA munkájának célja azonban nem a szövegelemzés, hanem a funkcionális szempontú rendszerezés.

A Szem nem látott című antológia (1986) utószavában PÓCS ÉVA A ráolvasás mint szöveg fejezetben az imaszövegekben, a ráolvasásokban tradicionális és rögtönzött, változó szövegelemeket különít el. A magyar és az európai ráolvasások szövegkapcsolatának kimutatása az állandó szövegelemek vizsgálatával történhet. A nem epikus ráolvasások rendszerezésében a nyelvi szempontok nyújtanak segítséget. Például az egyszerű kívánság felszólító mondatokban fogalmazódik meg. A legegyszerűbb párhuzamos szerkezet a kívánság hasonlattal. "Mivel a hasonlósági mágia eljárásai a mágia »alapcselekvései« közé tartoznak, a hasonlat a varázsköltészet egyik alapszerkezete" (i. m. 255). Ugyancsak párhuzamos szerkezet a "Kívánság ellentéttel". Az akkor-amikor, akkor-ha szerkezetek jellemzik a "Kívánság lehetetlen feltétellel" csoportot. Bizonyos funkciókhoz kötődnek a "Kijelentő formák" pl. a nem-hanem szerkezet. Ez a csoportosítás az epikus imák elemzésekor a ráolvasó rész, illetve a zárás szövegmondatainak megfigyeléséhez nyújt segítséget.

Ezeknek a szövegeknek beszédhelyzethez kötését segíti a folklorisztika szociológiai vizsgálódása például ERDÉLYI ZSUZSANNA közlései a gyűjtés körülményeiről (1976, 1999) vagy PÓCS ÉVA tanulmánya a hivatalos egyházi áldás, ördögűzés, a félhivatalos majd tiltott egyházi és a népi gyakorlat egymásba játszásáról, összefüggéséről (2002: 173-213). Jól megfigyelhető, hogy a két összefoglaló szöveggyűjtemény összeállításakor a nyelvi megformálás szempontját nem lehetett figyelmen kívül hagyni, sok nyelvészeti kérdés merült fel, ugyanakkor az is látható, hogy a rendszerezés alapját a folklorisztikai szempontok adják.

SILLING ISTVÁN Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük című tanulmánykötete (2003) a saját gyűjtésű imaközlések mellett hangsúlyozottan a nyelvi megformálás elemzésére összpontosít. Vizsgálja a műfaj-elnevezés történetét, és megállapítja, hogy az archaikus jelző mellett az eredet miatt az apokrif minősítés is fontos lenne. A szövegek a szerző véleménye szerint tartalmukban archaikusabbak, mint nyelvükben, ezt a szóbeli továbbélés tényével magyarázza. Bemutatja a motívumok nyelvi kifejezőeszközeit, a szókészletet, a hangtani, alaktani, nyelvjárási sajátosságokat, azaz nyelvészeti megközelítési módját nem a szövegtani, hanem a leíró szempontok határozzák meg.

LOVÁSZ IRÉN kutatásai új látásmódot érvényesítenek a népi imák vizsgálatában. A legfontosabb nyelvészeti vonatkozás, hogy a vallás meghatározható olyan láthatatlan lényekkel folytatott kommunikációként, akik beavatkozhatnak az ember életébe, és például verbális eszközökkel kapcsolat teremthető velük, más értelmezésben pedig a szöveg átélése, az egyénre tett hatása egyfajta autokommunikációként fogható fel. Az ima mint beszédaktus jelenik meg, a searle-i osztályozás alapján kérést, kijelentést stb. valósíthat meg (2002. 43-44). Az ima ritualizált beszéd, a szintaktikai szint leírásával közelebb juthatunk a funkcionális meghatározáshoz. A legjellemzőbb stilisztikai eszköz a paralelizmus, amely hozzájárulhat a könnyebb tanuláshoz, a hagyományozódáshoz. A népi imák a „hivatalos” imákkal, a középkori szövegekkel transztextuális kapcsolatban állnak (50).

TÁNCZOS VILMOS több tanulmánya foglalkozik a népi imák világával. Az Eleven ostya, szép virág kötetben (2000) a moldvai csángó népi imák képeit elemzi. Az archetipikus szimbólumok mint motivált jelkapcsolatok, szakrális üzenetek különböző jelentéseket hordoznak ezekben a szövegekben, feltűnik például a szent, a sátán, a fény, a felemelkedés, az égi csoda képe. Az imaszövegek képi-szintaktikai egységeit elemezve a szerző a rendszerezés nehézségeit kutatva azt fogalmazza meg, hogy a szövegegységek által kifejezett szimbolikus üzenet alapján lehetne a szövegjellemzőket meghatározni: „... az ismétlődő, állandó, de többé-kevésbé variálódó szövegegységek nemcsak formális szintaktikai szerkezetek, hanem tartalmi egységek is, azaz minden állandósult szerkezet egy-egy jól körülírható képi-szimbolikus jelentést hordoz” (231). Ezeket a képi egységeket a szerző mégsem nevezi motívumnak, mivel a folklorisztika szempontjából az eltérő fogalomértelmezés zavaró lehetne. A továbbiakban TÁNCZOS a szimbolikus képek rendszerét mint önálló szövegegységeket vizsgálva kisebb elemeket (képrész, képelem) is megkülönböztet, valamint bemutatja az önálló képi egységek lehetséges egymáshoz való kapcsolódását, mintegy a szövegszerveződés lehetséges útjaira utalva.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a nyelvi megformálás leírását valamilyen mértékben mindegyik kutató érvényesítette szempontrendszerében. ERDÉLYI ZSUZSANNA és PÓCS ÉVA a stilisztika, a grammatika oldaláról közelítette meg ezt a kérdést. SILLING ISTVÁN célja a történetiséget is figyelembe véve a teljes nyelvi leírás volt. LOVÁSZ IRÉN és TÁNCZOS VILMOS új szemléletmódot dolgoztak ki.

2. A folklórszövegek nyelvészeti vizsgálatának kérdései

2.1 A nyelvtörténet lehetőségei a folklórszövegek vizsgálatában

A nyelv kettős – az átalakuló valóságot tükröző és megőrző, hagyományt átadó – funkciója az állandóság és a változás egyensúlyát teremti meg a történeti fejlődés során. A történeti nyelvészet vizsgálati szempontjai mégis főként az elkülönült egyes szövegek hangtani, alaktani, mondattani elemzésére korlátozódnak, bár – a szinkron kutatásokhoz képest viszonylag későn – megjelent már a szövegnyelvészeti leírás is. A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2. (1995) kötetében merült fel először a nyelvemlékek szöveg szempontú megközelítésének igénye. KÁROLY SÁNDOR a következőképpen határozza meg a történeti szövegnyelvészet módszerét: „A szövegtani rész vizsgálati alapegysége a szövegmondat. ... Vizsgált szövegeink szövegmondat-egységeinek az elkülönítésében az egész grammatikai feldolgozásra érvényes egységes tagolást állapítottunk meg. Ezt vesszük alapul a szövegtani részben is” (761). Jól látható, hogy a szerző a szövegtani leírást a grammatika oldaláról közelíti meg.

A Magyar nyelvtörténet (2003) mint új kutatási szempontokat hozó összefoglalás más szemlélettel dolgozik. Az egyes történeti korszakokhoz kapcsolódó szövegtörténeti fejezeteket GALLASY MAGDOLNA írta, aki a szövegtani vizsgálat szemléleti keretét a következőképpen határozza meg: „Nem a régi szövegek életét, módosulásait kíséri ... nyomon, hanem ... a szövegeket jellemző jegyeknek, a szövegjellemzőknek a változásaival foglalkozik a szövegtörténet mint tudományterület” (269). Nagyon fontos, hogy a szerző a történeti szöveg nyelvi megformálásmódját nem választja el kommunikáció körülményeitől, pragmatikai meghatározottságától. Valóban nagyobb hangsúlynak kellene esnie arra, hogy a nyelv és a társadalom története során milyen kommunikációs szükségletből, milyen beszédhelyzetekben, kik által születtek a ránk hagyományozott szövegek, és ehhez rendelni a nyelvi eszközkészlet bemutatását, ugyanis a mondat realizációjaként felfogható nyilatkozat „mindenkor a nyelvi cselekvés konzituációjában (kontextusában és szituációjában) nyeri el konkrét és teljes értelmét.” (PÉTER 1991. 128). FEHÉR ERZSÉBET a fentieket to-

vábgondolva azt javasolja, hogy „szöveget magát mint önálló funkcióval rendelkező értelemegységet” tekintsük nyilatkozatnak. A szövegmondatokhoz kapcsolódó illokúciós értékeket a szövegszerveződés stratégiai lépéseinek tekinti, így: „A nyilatkozat fogalmának szövegnyelvészeti kiterjesztése nem zárna ki, sőt feltételezné azt, hogy legyen a fogalomnak egy szintaktikai értelmezése is.” (2001: 298).

Amennyiben a történeti vizsgálatokban is a beszédhelyzethez kötjük a szövegek létrejöttét, ugyanúgy a szövegtípusok és -fajták nyelvészetéről (KOCSÁNY 1989) kell beszélnünk, mint a szinkron nyelveírás esetében, vagyis a történeti változás bonyolult folyamatát a szöveg szintjén viszonylag egzakt módon úgy vizsgálhatjuk, ha a pragmatika felől közelítve olyan meghatározó jegyeket keresünk, amelyekkel a történetiség során ránk maradt szövegeket tipizálni lehet. Míg a történeti korok nyelvi állapotának szinkron metszetenkénti leírását BENKŐ LORÁND illúzióknak tartja (1993: 20), a szövegtípusok, -fajták körülhatárolása véleményem szerint a történetiségben is lehetséges lenne. Természetesen nagyon sok nehézség és nagyon sok kérdés vetődik föl egy ilyenfajta törekvés esetén, például a szóbeliség és írásbeliség viszonya, a beszélő eredeti intenciója stb.

„A hagyomány terminus nem önmagában, hanem a hagyomány és újítás egységében, fogalompárként számít terminus technikusként a történeti nyelvtudomány alapelvei között ... a nyelv története nem más, mint megmaradás és változás, ugyanez pedig a nyelvhasználók szemszögéből: hagyományörzés és újítás” – írja GALLASY MAGDOLNA (1998: 179) mintegy fölvetve a változás folyamatban történő vizsgálatának kérdését.

A feladat tehát az, hogy kísérletet tegyünk a történetiségben szövegtípusok meghatározására, például egy olyanéra, amelynek funkciójához hozzátartozik a hagyományörzés – ez biztosítja a szöveg „öröklődését” a történeti korszakokon keresztül –, ugyanakkor a nyelvi változások tényéből következően alakul is, módosul is nyelvi megformálása. Ezzel lehetőség nyílna arra, hogy a szövegjellemzők változását ne különböző korok különböző szövegein, hanem egy meghatározott szövegtípusban figyeljük meg.

Az ősi, mágikus világképet hordozó és napjainkig élő hagyományt jelentő archaikus imák, ráolvasások, áldás-, átokformák olyan szövegek, amelyek a fenti kritériumoknak megfelelnek. Ezek alapvetően a szóbeliségben létező folklóralkotások. A XV. századtól napjainkig élő szövegvariánsaikat több gyűjteményben is például PÓCS ÉVA: Magyar ráolvasások I-II. 1985-1986. vagy ERDÉLYI ZSUZSANNA: Hegyet hágék, lőtöt lépék ... 1999. kötetében is megtalálhatjuk. A szinkroniában való továbbélésük okát ERDÉLYI

ZSUZSANNA a következőképpen magyarázza: „Bármennyire modernnek tartjuk, látjuk korunkat, alapjegyeiben, ösztöni mélyrétegeiben a XX. század emberében is jelen van egykori önmaga, még ha ezt nehezen vallja is be. Mindannyiunknak megvannak a magunk, úgymond, babonáságai” (1999: 796).

2.2. A folklórszövegek nyelvészeti vizsgálatának kérdései, a műfaj és a szövegtípus meghatározásának lehetősége

A folklórszövegek nyelvészeti vizsgálata sajátos kérdéseket támaszt. Keletkezésüket és funkciójukat ugyanis a hagyományozódás eredendően meghatározza. Ennek első fázisa – a folklór kutatói szerint – az alkotás, amelyet az előadás (a szöveg kisebb-nagyobb módosításával) követ. A későbbi átvételhez, terjedéshez is hozzátartozik a szövegek átalakulása, az aktív hagyományörzés, mert nem egyszerű reprodukálásról, hanem eltanulásról van szó. A variálódás a folklór esztétikai törvényszerűsége, azaz tulajdonképpen a szöveget mondó egyén válik a változat szerzőjévé (vö. VOIGT 1972: 159-172). A változatokban létezés mellett a szövegromlás, szétesés, „széténeklés” folyamata során keletkezett szöveg nem tekinthető változatnak. A különböző motívumok, rokon szerkezetek, típusok közeledése, az affinitásnak nevezett jelenség pedig variánsokon keresztül valósul meg, de nem azonosítható a szövegváltozattal (i. m. 180-237).

A kérdést ugyanakkor bonyolítja, hogy a folklór területére is behatol az írásbeliség, a szövegek elemzésekor egy megszilárdult és az eredetihez képest dekontextualizált, eredeti szövegállapotából kiemelt változatot vizsgálunk, és míg az „eleven szóváltás” magát interpretálja, addig a leírás szétbomlasztja az orális szintézist (ONG 1998: 150). A történeti vizsgálat lehetőségét éppen ez az eredetitől eltérő szövegállapot teremti meg. Ide kapcsolhatók azok a kérdések is, amelyeket FEHÉR ERZSÉBET vet föl: értelmezhető-e a kultúra és benne a szövegek mint folyamatos kommunikáció, illetve: „... kiszigetelhető-e az egyedi szöveg a kommunikáció áramából, és a transztextuális kapcsolatok bonyolult szövevényében van-e határa a szövegnek, valamint hogy ennek függvényében nem volna-e természetes eleve folyamatnak tartanunk?” (2001: 288).

A nyelvtörténészek által használt hagyomány és újítás fogalom tehát a konkrét folklórszövegek hagyományozódásának vizsgálatakor a megfelelő szövegváltozat kiválasz-

tásának kérdését veti föl, illetve azt a problémát, hogy nyelvészeti szempontok alapján variáns, „széténekelt” forma vagy affinitás útján keletkező szöveg elkülöníthető-e, s melyikük legyen az elemzés tárgya.

A mindennapi nyelvhasználattól mindenképpen eltérő, mágikus cselekedettel, hiedellel, a kimondott szó erejébe vetett hittel jellemezhető sajátos kommunikációs helyzetben többfajta szöveg (ima, ráolvasás, átok, áldás) is megjelenhet. Ha a különböző megnyilatkozásokat nem tudjuk szétválasztani, nem határozhatjuk meg, mely szövegek kapcsolódhattak az egyes szituációkhoz, hogy őrződnek vagy keverednek az ismétlődő egységek, motívumok, hol beszélhetünk és miért új szövegről, illetve a szöveg romlásáról. A beszélők tudatában sem válnak szét ezek a szövegtípusok, „szent beszédnek” nevezik őket (id. LOVÁSZ 2001: 7), mivel mindegyikük beszédteként, beszéddel végrehajtott cselekvésként értelmezhető egy olyan helyzetben, amelyet ELIADE így jellemez: „ az ember , amikor az isteneket utánozza, helyet biztosít magának a szentben, s ezáltal a valóságban: másfelől, a példászerű isteni tettek szakadatlan újramegjelenítésével megszentelik a világot” (1996: 92).

Szándékunk, hogy a „szent beszédek” közül az úgynevezett epikus bájoló imákat vagy epikus ráolvasásokat – ez a kettősség is jelzi a körülhatárolatlanságot – elkülönítsük a hasonló beszédhelyzetben létrejövő többi szövegtől, azaz mint szövegtípust és/vagy műfajt meghatározzuk, mivel történeti szövegtani vizsgálata csak ilyen alapokon képzelhető el.

Az egyszerű parancsoló formákat, azaz az áldás-, átokformákat nyelvi szerkesztésük (egy-két szövegmondatból felépülő szövegek) és egyértelműen mágikus funkciójuk (a beszélő közvetlenül a befolyásolandó jelenséghez fordul, magát a jelenség fölé helyezi, azaz köztük mágikus viszony jön létre) alapján könnyen elhatárolhatjuk, s most ki is zárjuk vizsgálatunk köréből.

A népi imádság és a ráolvasás szövegtípusának elválasztása azonban nem ilyen egyértelmű. A néprajzi vizsgálatok a szövegeket elsősorban téma szerint és funkcionális szempontból határozzák meg. Az archaikus apokrif imaműfaj fogalmát ERDÉLYI ZSUZSANNA alkotta meg 1970-ben. Az apokrif jelző a kibontakozó vita eredményeképpen elmaradt a meghatározásból, holott sokan (például SILLING, ERDÉLYI) ma is fontosnak vélnék. „Műfaját és helyét a népköltészetben funkció, témahordozó réteg, eredet szabta meg” (ERDÉLYI 1999: 32), illetve: „Imáink témája még a vallás személyi és tárgyi anyaga: szentek, szen-

telmények... Nincs un. témája az elsőrendűen és közvetlenül mágikus képzeteket keltő imádságoknak, melyekben ha elkeresztényesített szellemben és jellegben is – ... – valamilyen célratörés, bajelhárítás, védekezés szándéka jelentkezik” (ERDÉLYI 1999: 34). Mindez felveti azt a kérdést, hogy a hatalmas szöveganyag egy műfajba és/vagy szövegtípusba történő besorolása kétséges lehet.

PÓCS ÉVA szerint ráolvasásnak tekinthető „minden egyénileg előadott (esetleg leírt) hagyományos formában élő szöveg, ha elmondásának célja az egyéni élet bármely területének befolyásolása” (1968: 255). Ennek alapján az ima nem választódik el, azonosul a funkció miatt, minthogy „kezdeti fokon a bizonyos módon és körülmények közt kimondott szó megvalósulásába vetett hiten alapszik, tehát közös gyökerű a ráolvasással” (PÓCS 1986: 243).

A műfaj és szövegtípus meghatározásban szerepet kap eredetileg a mágikus (egyesen a befolyásolandó dolog, betegség, baj stb. felé fordulás), illetve a vallásos (természetfölötti közbenjáró kérése a baj elhárítására) viszony, azaz a beszédaktus minősége, de PÓCS ÉVA értelmezésében az eredetileg egyházi imák is ráolvasássá válnak, ha ilyen céllal alkalmazzák őket. „A ráolvasás-szerepben – a mágia eszközeként – használt ima, áldás és átok ráolvasásnak tekintendő” (1985. I: 14). A ráolvasás kategóriájának ilyen kiterjesztése azonban avval a következménnyel járna, hogy a funkció alapján a szöveganyagot nem tudnánk elkülöníteni, nyelvi jellemzőiket rögzíteni.

A mai nyelvészeti felfogások hangsúlyozzák a szöveg „nyelvi kommunikációs alapegység”-voltát (SZIKSZAINÉ 1999: 53), vagy PETŐFI S. JÁNOS szövegmeghatározásában: "... a szóban forgó szemiotikai objektum egy adott vagy feltételezett kommunikáció-szituációban, egy adott vagy feltételezett funkciónak (intenció) eleget tevő, összefüggő és teljes tényállás-konfigurációt juttat kifejezésre, egy összefüggő és teljes konstitúcióval rendelkezőnek tekinthető, dominánsan verbális objektum formájában, a konstitúció összefüggősége és teljessége szövegtípusonként különböző lehet." (1990: 7). Ugyanakkor – SZIKSZAINÉT idézve – „A szöveg nyelvi elemekből álló, túlnyomórészt szerves kapcsolódásukból felépülő ... írásos vagy szóbeli közlés,..." (i. m. 53), vagyis a nyelvi megformáltság tényét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Fontos gondolattal, az emberi tudás mint tudáskeret érvényesítésével egészül ki a szövegfogalom értelmezése TOLCSVAI NAGY kognitív szemléletű meghatározásában: „A szöveg értelmi egység, amely valamilyen közegben létezik reprezentáció formájában, az emberi tudással összefüggésben párhuzamos mű-

veletek eredményeképpen nyelvi (és nem nyelvi) összetevők különböző fajtájú kapcsolataiban” (2001: 64).

Látható, hogy a szöveg fogalmának értelmezésében bizonyos hangsúlyeltolódások figyelhetők meg, és éppen ezért ha a folklórszövegek nyelvészeti vizsgálatához – sajátos létformájukból következően – körülhatárolhatóvá akarjuk tenni a kutatás anyagát, talán legcélszerűbb KOCSÁNY PIROSKA gondolatát követnünk, mely szerint a szövegnyelvészet helyett beszéljünk inkább a szövegtípusok nyelvészetéről. Mint ez a különböző szövegfelfogásokból is kiolvasható, nem csak a folklórszövegek, de minden szövegtípus kötődik a beszédhelyzethez, amelyben létrejön. KOCSÁNY PIROSKA a szövegtípusok vizsgálatának legfontosabb kritériumát így fogalmazza meg: „a szövegnyelvészet a szövegtípusokat bizonyos részben immanens nyelvi, részben pragmatikus, nyelven kívüli tényezők sajátos kombinációinak tekinti: olyan lehetséges kombinációknak, amelyek az »összes« lehetséges kombinációból a megismerő gondolkodás és a társadalmi kommunikáció igénye alapján választódtak ki, és váltak ismétlődő sajátságaik révén megszokássá, illetve tudássá (kompetenciává)” (1989: 41). A szövegtípusok elhatárolását tehát nyelvi tényezők és pragmatikai kritériumok egyaránt megkötik. A kommunikációs szempontok természetesen nem jelenthetik azt, hogy pusztán cselekvés- és helyzettípusokat írjunk le (i. m. 38).

A folklórelemzés hagyományainak megfelelően természetesen felvetődik a műfajba sorolás kérdése mint rendszerezési eszköz. A műfajiság hátterében itt elsősorban a világkép, a hit-, hiedelemrendszer áll, érzékelhető a szoros alkalomhoz, azaz beszédhelyzethez kötöttség. ONG szerint: ”Minden szóbeli megnyilatkozás olyan szituációból származik, amely nem mondható kizárólag verbálisnak: egy vagy több személy ilyenkor élő kapcsolatban áll egy vagy több másik személlyel. Maga az orális megnyilatkozás megismétlése nem kontextustól független. Bizonyos személyek olyan adott szituációban találhatják magukat, amely egy korábbi, valamelyest hasonló szituációban keletkezett bölcs megjegyzést idéz az emlékezetbe” (i. m. 149).

A műfajiság meghatározását – bár egységes rendszerező elvről nem beszélhetünk – a funkción kívül különböző tartalmi, formai jegyek is befolyásolják. KANYÓ ZOLTÁN a műfajiságot mint irodalomelméleti fogalmat a nyelvi megformálás oldaláról közelíti meg: „A műfaj illetve a műnem kérdései véleményünk szerint a mélystruktúrával állnak kapcsolatban. Könnyen belátható ugyanis, hogy nem retorikai vagy poétikai sajátosságok alapján, hanem a megszövegezés nyelvi momentumai alapján nevezünk egy irodalmi

műalkotást lírainak, epikainak stb” (1990: 231). Ez az irodalomelméleti megállapítás is azt sugallja, hogy a műfajiság a szövegtani elemzés eszközeivel fogható meg.

VATER a szövegtípusok osztályozásában – különböző nézeteket összegezve – a kommunikációs irányultság, tárgyválasztás és cél szempontokon kívül a részszövegek típusának meghatározását is fontosnak tartja (1992: 161-162). A részszövegen olyan szövegegyiséget értünk, amely önmagában a teljes szöveg (bevezetés, tárgyalás, befejezés) érzetét kelti (SZIKSZAINÉ 1999: 472).

A konkrét szövegek vizsgálatakor azonban mégis fölvetődik az a kérdés, hogy a műfajt azonosíthatjuk-e a nyelvészet nézőpontjából a szövegtípussal, vagy egyik kategória a másik fölé rendelhető.

Ezért ha a nyelvészeti szempontot helyezük előtérbe, a megnyilatkozást mint aktust el kell választanunk a nyilatkozattól mint nyelvi produktumtól, amelyben a kommunikációs szándék és nyelvi megvalósulásának, nyelvi szerveződésének vizsgálata együtt van jelen. „A szöveg értelemegysége, formai szerveződése és cselekvésvértéke (ezen belül stílusa, modalitása) műfaji karakterében ragadható meg.” – állapítja meg FEHÉR ERZSÉBET (2001: 298), azaz a szövegtípus meghatározásához ezen tényezőket komplex egységként kell figyelembe vennünk.

A folklorisztikában is felmerült már annak igénye, hogy ezeket a szövegeket kommunikációelméleti, nyelvészeti pragmatikai szempontból közelítsék meg. LOVÁSZ IRÉN az archaikus népi imákat vizsgálva – ERDÉLYI ZSUZSANNA illetve saját gyűjtései alapján – arra a következtetésre jutott, hogy ha beszédteként értelmezzük ezeket a szövegeket, az áldás- és átokformák jól elkülönülnek. A ráolvasás és az ima szerinte a beszédaktuson belüli kérés és parancs különbségével választható el egymástól. Az ún. „klasszikus” kérés-ima formulái nem jellemzőek a népi imádságokra. A népi ima „tisztá” típusát, „amelyikben nincs megszólítás, kérés, speciális záradékkal végződik, és a searle-i beszédaktusok közül a 2. állítás, kijelentés, megerősítés, valamint az 5. tanácsadás típusba tartozik, nevezhetjük *mágikus imádságnak*” (2001: 23). LOVÁSZ IRÉN itt a népi imák sajátos, szakrális kommunikatív cselekvésvértékből fakadó fontos jegyét emelte ki: a mágikus-vallásos viszony együttlétét. Az általa vizsgált szövegekben a krisztusi szenvedéstörténet elbeszélésével és/vagy ikonikus képek sorával az ember üdvözülését, lelki megújulását állítják középpontba: „*Paradicsomkertbe három cédrusfa,/ Alatta örködik Ádám atyánk és Éva,/ Ki a Paradicsomkertet alkotta./ Azon ült három főangyalka,/ Ki éjjel-nappal a hársfát tartotta*”

(ERDÉLYI 1999: 169); „*Kel` föl, kel` föl, Boldogságos Szűz Mária!// Megfogták a te szentséges Szent Fiadat,/ Vasdárdávó` dárdázzák,/ Tövisekkő` koronázzák,...* (i. m. 211). A kommunikációs cél általában a speciális záradékban kijelentés formájában jelenik meg: „*Ki ez imát napjába háromszor elmongya,/ A hét halálos bűne bocsáttatik néki, áment.*” (ERDÉLYI i. m. 208), ritkábban felszólításként hangzik: „*Boldogságos Szűzanya,/ Ki a kígyó fejét taposta,/ Kérünk, légy oltalmunkra!// Szent Fiaddal, Úrjézussal/ Állj halálos ágyam mellé/ Bűnöm bocsánatára! Ámen*” (ERDÉLYI i. m. 169).

2.3. Kísérlet az epikus imaszövegek műfajba sorolására és szövegtípusuk meghatározására

A hagyományosan epikus imának vagy bájoló imának nevezett szövegek szintén olyan beszédhelyzethez kapcsolódnak, amely a szó erejébe vetett hiten alapszik. Céljuk – a LOVÁSZ IRÉN által (2001: 5) mágikus imának nevezett archaikus imákkal szemben, amelyek lelki „gyógyulásért” mondattak – valamilyen testi betegség gyógyítása. A betegség oka lehet teljesen konkrét dolog, például a láb kificamodása vagy pontosan meg nem határozható, például igézés, szemmelverés stb.

Az epikus vagy bájoló imákat a folklorisztika általában ráolvasásként értelmezi, így már az elnevezés és az értelmezés összevetésekor szembesülünk a műfajiság kérdésével. Ugyanakkor ERDÉLYI ZSUZSANNA *A hegyet hágék, lőtöt lépék* (1999) kötet tematikus beosztásával (Kevert tudatformájú, funkciójú szövegek, ráolvasás + archaikus imamotívum), illetve utószavában (i. m. 785-788) utal arra, hogy a funkció változtatása különböző motívumok egybeépülését hozza magával.

Mindezek alapján a következő kérdéseket kell megvizsgálnunk. Vannak-e olyan érvek, amelyek alapján az epikus imákat szövegtípusként elkülöníthetjük, vagy azonosak a ráolvasással? Miért nevezik ezeket a szövegeket epikus imának, van-e olyan ismérv, amely az imához kapcsolja őket? Mit jelent az „epikusság”? Az epikus ima szövegtípus és műfaj, illetve szövegtípus vagy műfaj? Besorolható-e a klasszikusan archaikus népi imáknak nevezett szövegekhez hasonlóan a „mágikus ima” kategóriába?

E kommunikációs helyzetnek az a sajátossága, hogy a beszélő, azaz a ráolvasó és a hallgató, azaz a gyógyulásra váró egyaránt ismeri a szöveg hagyományozódó kötött nyelvi

formáit, mint a valóság eredményes befolyásolásának eszközét, vagyis tudják, hogy a nyilatkozatnak milyen kompozíciós szabályok szerint kell felépülnie. Ennek alapján meg kell találnunk a gyógyító funkciójú beszédaktusban megszülető szövegtípus jellemző jegeit, mert a hagyományozódás, széténeklés, stb. folyamatában szövegtöredékek, tradicionális „hivatalos” imaszövegek is beépülnek, s a történeti változások megfigyelése csak pontosan leírt szövegjellemzők, illetve műfaji jegyek alapján lehetséges.

A bajelhárítás, így a gyógyítás elemi szövegegysége a beszédett értékű ráolvasás, amely mágikus viszonyt feltételez, azaz a beszélő megszólítottja maga a befolyásolni kívánt jelenség. A beszédzándék lehet például kívánság, elküldés, fenyegetés. Formailag egy-két szövegmondatból épülnek föl, például „*Kútba árpa*”, „*A földbe menjen a fájás!*” (PÓCS 1986. I: 36, 37) stb. A mágikus teret a rituális cselekvések, például kerítés vagy imádkozás (valamilyen „hivatalos” ima nyitásként vagy zárásként), titkos varázsszavak teremtik meg, illetve megjelenhetnek „szent” személyek, mint az „*Új hold, Új király*”, „*földédesanyám*” vagy a „*Dicsértessék a Jézus Krisztus*” köszönés.

Az epikus imákhoz mindez úgy kapcsolódik, hogy jellegzetes részsövegükként, a beszédzándék megtestesítőjeként egy sikeres ráolvasás-elbeszélés jelenik meg, amely ráolvasást és az ehhez kötődő eredményes gyógyítást valamilyen szent személy (Jézus, Mária vagy más szent) végezte el. A rövid eseménymondás, a narratív történet szerves része lehet a szent személyek párbeszéde, amelyben az elbeszélő „sérelem”, baj ismétlődik meg, esetleg a rituális cselekvéssor narrációjával kiegészülve: „*Uram Jesus Christus,/ mikor a földön járt lába ki menyülvén,/ Csont mene heléből,/// nagy banatnak hajtotta az eő szent fejet./ Azon méne Asszonyunk szép, szép szüz Maria,/ Kerdezé tölle min bankodol édes fiam, édes Jesusom?/ Hogy ne bánkodnám Asszonyunk szep, szep szüz Maria,/*” (PÓCS 1986 II: 435). A cselekvéssor elbeszélése: „*En az en szent kezemmel meg fogom szent Szamarodnac labat, / szent szaiambol szent iget rea mondom,/ szent lehelletemet rea lehellem,/..*” (i. m. 436. Bornemisza 4. bájoló imádsága „Az Menyeles-ről” 1578).

Az esemény- és gyógyításmesélést a szöveg bekezdésnyi egységének tekinthetjük, amely a hagyományozódás folyamán bővíthet, jelzésszerűvé válhat vagy eltűnhet. Pl. „*Vronc xpc samar hatan Jhrlamba ha menth/ ew samara megh santhulth vala/ azt megh lata bodogh asson./ az soth monta vala/ fiam xpc Nam megh santolth louad/ ...*” (i. m. 434. 3. Bagonyai Ráolvasás, 1488), illetve: „*Mikor Krisztus urunk Jeruzsálemből ment vóna,/ ... A lovának megrándult a lába...*” (i. m. 432).

Az epikus ima másik részszövege a záradék, általában olyan ráolvasó formula, amely a konkrét beszédhelyzetre utal: „*Enis e mai napon meg foktam az en bünös kezemmel,/ ez octalannak auagy embernek labat, auagy kezet,/ Enis szent iget rea mondom ...*” (i. m. 436. Bornemisza 4), vagy: „*Szent Cicé Márton/ tödd helére szögén jószágomnak a forgóját!*” (i. m. 43). Ez a rész azonban nem mindig jelenik meg, így például a 3. Bagoynyai Ráolvasásban sem, ekkor maga a narratív rész hordozza a beszédszándékot, a fogalmi séma, melyen tudáskeretet, mentális modellt értünk, bennfoglalással érvényesül a szövegben. (TOLCSVAI NAGY 2001: 280).

Milyen szövegtipológiai és műfaji jellemző jegyeket találunk ezekben a szövegekben? Megállapíthatjuk, hogy a ráolvasás mint narratíva és a gyógyítás mozzanatainak elbeszélése az, amely az epikus imát mint szövegtípust a hasonló szituációban és funkcióban használt szövegektől megkülönbözteti. Így – ha a searle-i beszédaktusok szerint elemezzük e szövegeket – a ráolvasás-elbeszélés mint tájékoztatás, kijelentés jelenik meg, a kérés, esetenként parancs pedig a záradékban fogalmazódik meg, de ez el is maradhat. Például: „*Mikor Krisztus urunk a földön járt,/ számár hátán főment egy kühídra./ Szamara lába kifícamodott,/ szent fice Máté odafutamodott./ Szent kezeivel megnyomkodta,/ szent szájával megfűtta,/ ín az innal,/ vér a vérrel,/ csont a csontjához forrjon,/ oly ép legyön ez a test,/ mint azelőtt vót*” (PÓCS 1986. II: 438).

A következő kérdés az, hogy ez a sajátos szövegtípus milyen műfaji jellemzőket hordoz, ráolvasás-e vagy ima. Az epikus részszöveg a műfajiságot meghatározó elem, mivel az epikus szituáció mint példázat, érvrendszer lép a szövegbe. Az elbeszélte helyzet mitikus tér- és időkeretbe foglalódik. A tér bibliai vagy népmesére emlékeztető, a köznapitól eltávolító (*Jeruzsálem, Jerikó, paradicsom, acél út, kühíd* stb.). Az idő a Biblia világába vetített múlt, amely vagy az igealak múlt idejű alakjában (*elindula, múlték regös nagy út* stb.) vagy időhatározói alárendelő mondatban („*Mikor urunk Jézus elindult Jeruzsálembe, ..., az ő szamarának kifícamodott a lába*”): PÓCS i. m. 429) jelenik meg. Ebbe a szent térbe és időbe vetül a konkrét beszédhelyzettel összefüggő betegség, baleset létrejöttének és ráolvasással történő gyógyításának elbeszélése. A szereplők, azok is, akikkel mindez gesett, és azok is, akik orvosolnak, „szent” személyek (*Jézus, Mária, Isten*, de lehet például *Szent Lucer Márton* is). A „szent” jelző ismételt, halmozott használata folytán kulcsszóvá válik. Mindez metanyelvi szinten, a fogalmi séma egyes elemeinek megnevezésével megteremti az imára jellemző vallásos viszonyt, hiszen ezek a szövegek kimondatlanul erre, a

felsőbb erők közbenjárására utalnak, jóllehet mindez a szövegfelszínen csak utalásokkal jelenik meg, a szociokulturális tudat a megnevezett szenteket segítő szándékúaknak tudja.

A ráolvasás műfaj mágikus viszonyt feltételez, de ez nem a narratív részben, hanem az imazáradékokban valósul meg, a nyelvi szinten deiktikus utalással: „*a mi urunk Jézus Krisztus szent nevében úgy ne maradjon/ ennek az embernek, lónak testében ficamodás, rándítás,/ valamint az urunk Jézus szamarának. Amen*” (PÓCS i. m. 429).

Így azt tételezzük fel, hogy az úgynevezett epikus vagy bájoló imákat sajátos, két részszövegből felépülő, önálló szövegtípusként kell meghatároznunk, melyeknek jellegzetességét az elbeszélésként beemelt ráolvasás és az ehhez esetenként kapcsolódó, jelenhez fűződő ráolvasás adja.

Bár funkciójuk a folklór szempontjából valóban a ráolvasás, a szövegalkotás, kulcsszavak, a tudáskeret (a fogalmi séma) – a közbenjáró segítségül hívásával – a vallásos viszony létrejöttét feltételezi, s ezzel a szöveg az ima műfajkategóriába kerül.

Ez a kettősség, a mágikus és a vallásos jelleg együttes jelenléte, a beszédaktusérték megfontolandóvá teszi, hogy az ima műfajon belül a LOVÁSZ IRÉN javasolta mágikus imának nevezzük ezeket az epikus imákat is, jóllehet funkciójuk kissé eltér az általa vizsgált szövegektől, szerepük nem a lélek, hanem a test gyógyítása. A szövegtípus és a műfaj meghatározásában tehát a jelentésszerkezeten kívül a közlésszerkezetet meghatározó intenciót kell figyelembe vennünk, amely „elszakadva az eredeti szituáció konkrét pragmatikai feltételeitől a nyelv rendszerbeli eszközei által jut kifejezésre egy térben és időben távoli értelmezés számára.” (FEHÉR 1998: 120).

A folklórszövegek hagyományozódásából, az affinitásból és a szövegromlásból következően bizonyos változatok, illetve szövegmaradványok esetében a nyelvi megformálás, a szövegtípus változása miatt – eltűnt a narratív történet – felvetődik a műfajváltás kérdése. Például az „*Ér helyre, bűr helyre, Jézus, Mária húzd helyre!*” (PÓCS i. m. 441) szöveg kívánság és fohász kapcsolata, mely már csak jelzésszerűen őrzi az eredeti epikus ima beszédszándékát.

3. A kutatás szöveganyagának kiválasztása

3.1. A szövegválasztás szempontjai

A napjainkra rendkívül gazdaggá vált néprajzi szöveganyagból tehát megkíséreltük a műfaj és a szövegtípus jellemzői alapján kiválasztani azt a csoportot, amelyet formailag és tartalmilag a narratíva jelenléte, a két részszövegből való felépítés és az isteni beavatkozásba vetett hit jellemez, így próbálván körülhatárolni a lehetséges nyelvészeti vizsgálat tárgyát.

Az epikus ima (mágikus ima) szövegeit több folklorista például ERDÉLYI ZSUZSANNA egyedülállóan szép, gazdag gyűjtéséből választhattuk volna. Mégis PÓCS ÉVA Magyar ráolvasások I-II. című munkájából (1985-1986) válogattuk a példaszövegeket, mivel a) a II. kötetben a szerző XV. Epikus szövegek címmel (429 –553) külön választotta a narratívákat tartalmazó szövegeket; b) PÓCS ÉVA gyűjteményében a kezdetektől (az első írásos nyelvemlék ebből a szövegtípusból a Bagonyai Ráolvasások 1488-ból) 1986-ig minden korszakból közöl szövegeket, ahogy a szerző a bevezető tanulmányban írja: „A szöveganyag összeállításával a birtokomban lévő ráolvasásadatok teljességének közlése volt a célom.” (1985. I: 26) illetve: „Szöveggyűjteményünk nem tekinthető lezártnak, hiszen már összeállítása óta is sok új adat gyűlt össze. A ráolvasások gyűjtése, a kéziratos anyag feltárása ma is folyik. Az anyag gazdagodása – akár új szövegtípusok tekintetében is – főleg a XVI-XVII. századi forrásanyag további feltárásától várható.” (i. m. 29). A történetiségben megjelenő adatok így a történeti szövegtani vizsgálatához, a módszer kidolgozásához véleményünk szerint megfelelő anyagot biztosítanak akkor is, ha további szövegekkel nem bővítjük a kutatás tárgyát. Az Epikus szövegek fejezetbe 326 szöveg került, amelyek nagy részét besorolhatjuk a mágikus ima kategóriába, a két részszövegből felépülő szövegtípusba. A szövegtípusromlás következtében azonban megfigyelhető a műfajiság elvesztése, vagy akár a „nem szöveggé” válás.

PÓCS ÉVA variánsnak tekinti, és nem közli azokat a szövegváltozatokat, amelyekben kismértékű lexikális, grammatikai különbség mutatkozott. (i. m. 26). Bár ezt a mértéket nyelvi oldalról nyilván pontosabban meg lehetne határozni, mégis úgy gondoljuk, hogy a szövegfelépítés vizsgálatának szempontjából nem játszhatnak fontos szerepet. Annak meghatározása, hogy a közölt, egy területről gyűjtött változatokat variánsnak nevezzük vagy

önálló szövegeknek, nem célja a jelen nyelvészeti kutatásnak, mivel a szöveg nyelvi hagyományozódásának folyamatát a szinkroniában és a diakroniában egyaránt követhetővé kellene tennie a szövegek között létrejövő transztextuális kapcsolatok bonyolult szövevényében. Így kizárjuk a területi vizsgálódás fölvetette kérdéseket mint például: milyen a gyűjtések területi megoszlásának aránya, milyen nyelvjárási jelenségek figyelhetők meg stb., annál is inkább, mert helymegjelölési bizonytalanságok, a szóbeli, írásbeli közlések sokfélesége, a különböző hangjelölések következtelensége, a folklorisztika szempontrendszerét követő lejegyzések nehezítenék ennek a problémának a föltérképezését.

3.2. A motívum mint rendszerező elv – a motívum fogalma

A motívum szó több jelentésű. A folklorisztikai értelmezése a tartalmi alapegység fogalmát helyezi előtérbe. E szerint a motívum "...a folklóralkotások legkisebb tartalmi egysége, amely a hagyományozás során felismerhetően azonos marad." (Világirodalmi lexikon 631, és Magyar néprajzi lexikon 648). Ez az értelmezés a PÓCS ÉVA-féle felosztás alapja.

Mint irodalomtudományi szakszót a Világirodalmi lexikon a következőképpen határozza meg: "... olyan alapvető → helyzet a cselekményes műalkotásokban, amely – jóllehet más- más konkrét formában – több, elvileg korlátlan számú irodalmi műben egyformán megtalálható." (629). Másik megközelítésben: "... adott irodalmi mű szegmentuma, amelynek jelentése az egész mű értelmezése, magyarázata szempontjából lényegesen bővül azáltal, hogy művön belül megismétlődik különböző, szemantikailag értelmezhető kontextusokban vagy különböző értékű strukturális pozíciókban." (630). Azaz a motívum fogalmának értelmezésekor meg kell különböztetnünk az egyes művek között kapcsolatot teremtő, illetve az adott művön belüli strukturáló szerepet olyannyira, hogy egyes kutatók, például CSÚRI KÁROLY (1987) más terminussal is jelölik ezeket.

SZÉLES KLÁRA (1980) József Attila motívumrendszerét elemezve a „moveo” ige megmozgat, megráz, felkavar, penget jelentéseivel mint a mozgathatóság, kreativitás funkcióját hordozó elemet értelmezte a motívumot. Mi „mozgatható”? Egy alak, egy szó, egy alapszituáció, szókapcsolat, egy vagy több költői mondat, azaz SZÉLES KLÁRA szerint a motívum „Nem annyira alaktani mint inkább jelentéstani síkon ragadható csak meg nyelvi

alakulatként is” (i. m. 12). A motívum folyamat, kiterjedhet interdiszciplináris határvonalakra is.

SZIGETI LAJOS SÁNDOR értelmezése alapján (1988) az előbb felsorolt jelentéseken túl a motívum cselekménykomponensként, pszichológiai beállítottságként is felfogható, szerinte a motívum szót: „jellegzetes, ismételten felbukkanó, azonos vagy hasonló emberi tartalmakat, viszonyokat, magatartásformákat kifejező alakok, helyzetek vagy történések, illetve vizuális élmények megjelölésére alkalmazzák...” (i. m. 13). A szerző kiemeli az ismétlődés-funkciót, amely „megszilárdítja” a szövegeket. Az olvasóban felidéződhet egy-egy másik motívum emléke, így asszociációs kapcsolatok jöhetnek létre.

A kérdés az, hogy kiindulhatunk-e a nyelvészeti szempontú vizsgálatban a motívumokon alapuló felosztásból, vagyis a tartalmi egységet jellemzi-e nyelvi megformálása, illetve a szövegben játszott szerepe, vagy ilyen tipikus jegyekkel nem rendelkező ez az osztályozás a nyelvészeti szempontú vizsgálatot nem teszi lehetővé. BÉKÉSI IMRE (1982) Findra nyomán viszonylag önálló tagolódású egységnek nevezi a motívumot, amely – bár alá van rendelve magasabb tematikai egységeknek – olyan mértékben önálló, hogy külön bekezdésben kiemelhető, tehát a szöveg egységeként határozza meg a motívum jelentését.

PETŐFI S. JÁNOS (1990) szerint pedig a motívumot nyelvi szempontból egy visszaterő, verbális egységnek tekinthetjük. Az azonban, hogy ez a verbális egység hogyan írható le, nem válik világossá.

PÓCS ÉVA az epikus ráolvasásokat a motívumok folklorisztikai értelmezés szerint csoportosítja. Ezek a csoportok a következők: Megbotló ló/ számár, Találkozás a gonosszal, Szent és gyógyító találkozása, Beteg panasza, Három gyógyító asszony, Három gyógyító asszony + három virág, Jó ember, gonosz asszony, Asztalterítés a hegyen, Nem gyökerező kő, Hamis bíró, Egyéb. Ezek a körök további alcsoportokra oszlanak.

A csoportosításra alkalmazható PROPP varázsmese-rendszerezése: "I. A mese állandó, tartós elemei a szereplők funkciói, függetlenül attól, ki és hogyan hajtja végre őket. A funkciók a mese alapvető alkotórészei. II. A varázsmesékben előforduló funkciók száma korlátozott." (1995: 29). Például A Találkozás a gonosszal motívumra épülő imákban a "szent" lehet *Jézus*, *Szűz Mária*, az *Atyaisten*, stb.; a "gonosz", a megszemélyesített betegség: "*hasfaias*", "*hetven het fele veres czuz*", *Szentantaltüze*, "*gonosz Igízet*" stb. - mindez az ima szerkezetét, nyelvi felépítését nem befolyásolja. A középpontban a cselekvés áll.

Ugyanígy a cselekvés (PROPP értelmezésében a funkció) a motívumfelosztás alapja az olyan elnevezéseknek is, amelyek első pillantásra a szereplők pusztá megnevezésének látszanak: például "*Jó ember - gonosz asszony*". A szerkezetet befolyásoló mozzanat itt a következő: a gazda (jó ember) szállást ajánl Krisztusnak, a "gonosz asszony" pedig gyékényágyat, kőpárnát készít neki.

A motívumok további alcsoportokra osztása csak részben felel meg a fenti elveknek, inkább a szereplők szerint formálódik. Ezt a fajta felosztást PROPP a struktúra szempontjából lényegtelennek ítéli.

Nézzünk néhány példát! A Találkozás a gonosszal motívumon belül találjuk a Szent és a gonosz találkozója alcsoportot. (ld. fent) Ezt a csoportot PÓCS ÉVA további kettőre osztja: 1. Szent vándorol, 2. Gonosz vándorol. Itt nem a motívum, hanem az ima struktúrája változik meg, tehát a szerző tulajdonképpen önkéntelenül a nyelvi megformálás változását emeli rendszerezési szemponttá. Itt ugyanis többnyire az ima bevezető részének "romlásáról", eltűnéséről van szó. A "szent" vándorlásának története eltűnik, a "gonosz" pusztító hatásának leírása és a párbeszéd második része (a "szent" gyógyító szavai) megmaradnak. Vagyis nem motívumváltozatról, hanem a nyelvi felépítés egyszerűsödéséről, a szöveg romlásáról beszélhetünk.

Ugyanezt figyelhetjük meg, ha az említett fő motívum másik nagy alcsoportját "A kis Jézust megigézik" vizsgáljuk. A motívum némiképp módosul, de alapvetően (Találkozás a gonosszal) nem változik, ezért az imastruktúra sem módosul. Az elkülönítés csak tartalmi: a "gonosz" jelentése szemverés, igézet, a gyógyítás módja pedig a vízvetés.

A további kisebb csoportok (1. "Szűz Mária gyógyít"; 2. "Külön gyógyító") megint a szereplők szerint különülnek el, s megint arról van szó, hogy az imaszerkezet módosulása a szövegromlás vizsgálatának szükségességére, a nyelvi megformálás pontos leírására irányítja a figyelmet.

3.3. Az egyes beszédhelyzetekhez kapcsolódó vezető motívumok

Amikor a motívum fogalmát vizsgáltuk, végigtekintettünk néhány motívum-meghatározást. Most egy olyan új definíciót idézünk, amely a tartalmi egység fogalmán túl a szituáció, a beszédhelyzet szerepét is hangsúlyozza: "A németben a motívum szó olyan kis

anyagegységet jelöl, amely – bár nem foglalja magában sem a teljes cselekményt sem a szüzsét – egy tartalmi, a szituációnak megfelelő elemet fejez ki." (FRENZEL 1966:28).

PÓCS ÉVA tíz fő motívum köré csoportosítja az epikus imákat, a 11. csoportban "Egyéb" elnevezéssel többféle motívum figyelhető meg. A funkciókat, vagyis egy-egy konkrét betegség gyógyításának beszédhelyzetét 14 csoportba osztottam: 1. Rándulás, ficam; 2. Igézet, szemverés; 3. Ijedtség; 4. Szemfájás, vakság; 5. Kelés, tályog; 6. Lófekély, lótályog; 7. Szentantaltüze (orbánc); 8. Gelka (torokgyík, torokfájás); 9. Fájdalom - fejfájás; 10. Egyéb betegségek (tizenhétféle más betegség); 11. Betegség (általában), ismeretlen cél; 12. Állat betegsége; 13. Természeti jelenség (jégeső ellen); 14. Per sikere. Látható, hogy a motívumok és a beszédhelyzetek száma nem egyezik. A kérdés az, hogy beszélhetünk-e arról, hogy bizonyos motívumok bizonyos beszédhelyzetekhez kapcsolódnak. A motívum és a funkció/beszédhelyzet kapcsolatát tanulmányozva megfigyelhetjük, hogy egy adott funkcióhoz egy-egy vezető motívum kapcsolódik. Vezető motívumnak tekintjük az adott beszédhelyzetben statisztikailag legtöbbször felhasznált motívumot, például rándulás, ficam esetén – függetlenül attól, hogy emberről vagy állatról van-e szó – a vezető motívum szinte kizárólag a "Megbotló ló/szamar" motívuma. Ez a motívum csak egy másik betegség, a kelés, tályog "kezelésére" kerül elő nem dominánsan. A "Találkozás a gonosszal" motívum legtöbbször olyan szituációkban jelentkezik vezető motívumként, amelyek kevésbé meghatározható okra vezethetők vissza, ilyenek az igézés, az ijedtség, a természeti jelenségek befolyásolása stb. E motívum egyébként szinte minden szituációban megjelenik, csak a kelés, a lófekély, a rándulás és a szemfájás „kezelésére” nem alkalmazzák

Az első táblázatban a beszédhelyzetek szerint, a PÓCS ÉVA- féle motívumfelosztás alapján (1986. II: 429-553) csoportosítottam az úgynevezett epikus szövegeket (326 darab). A vezető, vagyis az adott szituációban leggyakrabban előforduló motívumot V-vel, a többi, itt jelentkező motívumot M-mel rövidítettem. A zárójelben az összes idetartozó szöveg száma, majd az egyes motívumok szerinti megoszlás látható. A második táblázat az eredeti motívum-értelmezést megtartva azt tükrözi, hogy mely szövegeket sorolhatunk a két részszövegből felépülő mágikus ima kategóriájába, vagyis kizártuk azokat, ahol hiányzik, sérült a narratív rész vagy a ráolvasás, illetve a „szent” személy nem jelenik meg, hogy megteremtődjék a narratívára jellemző vallásos viszony. A kétszázhuszonegy szövegben markánsabban kirajzolódik az elbeszélte történet szituációhoz kötöttsége.

Rándulás	40	Igézet	104	Ijedtség	10	Szemfájás,vakság, hályog	28
<i>V: Megbotló ló</i> M: - Szent asszony - Jó ember-gonosz asszony	37 2 1	<i>V: Találkozás a gonosszal</i> M: - Szent és gyógyító találkozás - 3 gyógyító asszony - Jó ember-gonosz asszony - Egyéb	93 5 1 1 4	<i>V: Találkozás a gonosszal</i> M: - Egyéb	9 1	<i>V: 3 gyógyító asszony, 3 virág</i> M: - Beteg panasz - Szent és gyógyító találkozás - Jézus élete - 3 gyógyító asszony - Jó ember-gonosz asszony	13 7 5 1 1 1
Kelés, tályog	26	Lófekély	6	Szentantaltüze/ orbánc	18	Gelka/torokgyík, torokfájás	16
<i>V: Jó ember-gonosz asszony</i> M: - Asztalterítés - Megbotló ló - Jézus élete - Szent és gyógyító találkozás - Beteg panasz - Találkozás a gonosszal	9 8 4 1 1 1 2	<i>V: Jézus élete Hamis bíró</i> M: - Szent és gyógyító találkozás - Nem gyökerező kő	2 2 1 1	<i>V: Találkozás a gonosszal</i> M: - Szent és gyógyító találkozás	17 1	<i>V: Jó ember-gonosz asszony</i> M: - Nem gyökerező kő	14 2
Fájdalom/fej-fájás	28	Egyéb betegség	22	Betegség, ismeretlen cél	9	Állat betegsége	6
<i>V: Jó ember-gonosz asszony</i> M: - Találk.a g. - Szent és gyógyító találkozás - 3 gyógyító asszony, 3 virág - Egyéb - Beteg panasz	13 5 5 2 2 1	<i>V: Találkozás a gonosszal</i> M: -3 gyógyító asszony - Jézus élete - Jó ember-gonosz asszony - Szent és gyógyító találkozás - Nem gyökerező kő	6 5 4 3 3 1	<i>V: Jó ember-gonosz asszony</i> M: - Egyéb - Találkozás a gonosszal	5 3 1	<i>V: Egyéb</i> M: - Találkozás a gonosszal - Szent és gyógyító találkozás - Beteg panasz - Hamis bíró	2 1 1 1 1
Természeti jelenség	11	Per sikere	2				
<i>V: Találkozás a gonosszal</i>	11	Egyéb	2				

Rándulás	33	Igézet	74	Ijedtség	7	Szemfájás,vakság, hályog	22
V: Megbotló ló	33	V: Találkozás a gonosszal M: - Szent és gyógyító találkozás - Jó ember-gonosz asszony	71 2 1	V: Találkozás a gonosszal M: - Egyéb	6 1	V: 3 gyógyító asszony, 3 virág M: - Beteg panasz - Szent és gyógyító találkozás - Jézus élete	12 6 3 1
Kelés, tályog	14	Lófekély	3	Szentantaltüze/ orbánc	12	Gelka/torokgyík, torokfájás	12
V: Jó ember-gonosz asszony M: - Asztalterítés - Megbotló ló - Jézus élete - Beteg panasz - Találkozás a gonosszal	4 3 4 1 1 1	V: Jézus élete M: - Szent és gyógyító találkozás	2 1	V: Találkozás a gonosszal M:	12	V: Jó ember-gonosz asszony M: - Nem gyökerező kő	10 2
Fájdalom/fej-fájás	12	Egyéb betegség	13	Betegség, ismeretlen cél	5	Állat betegsége	4
V: Jó ember-gonosz asszony M: - Szent és gyógyító találkozás - 3 gyógyító asszony, 3 virág - Beteg panasz	7 2 2 1	V: Találkozás a gonosszal M: - Jézus élete - Jó ember-gonosz asszony - Szent és gyógyító találkozás - Nem gyökerező kő	5 4 1 2 1	V: Jó ember-gonosz asszony M: - Egyéb - Találkozás a gonosszal	2 2 1	V: Egyéb M: - Találkozás a gonosszal - Szent és gyógyító találkozás - Beteg panasz	1 1 1 1
Természeti jelenség	11	Per sikere	2				
V: Találkozás a gonosszal	11	Egyéb	2				

Látható, hogy PÓCS ÉVA motívumértelmezése lehetővé teszi a sokféle változatot mutató szöveganyag egyfajta rendszerezését. A kérdés az, hogy a folklorisztikai szempont szerint meghatározott motívum a nyelvi megformálás és a műfajiság oldaláról is jellemezhető-e mint ismétlődő szegmentum, hiszen ebben a jelentésben cselekvés (funkció) például *találkozás*, személy például *a kis Jézus* vagy tárgy például *gyékényágy, kőpárna* is megjelenhet mint ismétlődő elem. Amennyiben a motívumértelmezés nyelvi szempontból is lehetséges, a további feladat, hogy végiggondoljuk, mi a motívum szerepe a két részszövegből felépülő mágikus ima létrehozásában.

A szövegfelépítés vizsgálatához a PÓCS-féle felosztás nagy segítséget nyújt, de ha az általunk körülhatárolt műfaj egyik részszövegét valamilyen szent személyhez fűződő narratíva jelenlétéhez kötjük, látható, hogy a motívumot mint cselekvésértéket hordozó (így legtöbbször igével például *elindula*, estleg igenévvvel például *menvén*, ritkán képzett főnévvel például *jártában* kifejezett) elemet, cselekvéskomponenst kell meghatároznunk. Ez teremti meg – akár elemi szinten – az elbeszélés mozzanatait, más szempontból a témahálózat alapját. A cselekvő személyek és tárgyak mint az igével kifejezett mondatrész bővítményei jelenhetnek meg (*szállást kér, Jézus kér*). Ha a történetmondás elvész, úgy tűnik, a szövegromlás olyan mértékű lesz, hogy szövegtípus-váltás következik be, amely természetesen azt jelenti, hogy a megfigyelt szövegszerkezet teljesen átalakul. A szent személyek szerepeltetése nem a szövegtípus, hanem a műfajiság szempontjából meghatározó, amennyiben nem ők a cselekvők, a beszédhelyzettel való megfelelés válik kérdésessé. Éppen ezért mindkét esetet – azaz azt, ha a cselekvésérték, illetve azt, ha a mágikus imára jellemző tudáskeret eltűnik – kizárnám a jelen vizsgálat köréből (második táblázat).

Az a cselekvés, amely ezen a szövegtípuson belül az egyes szövegek közötti transztextuális kapcsolatot létrehozza az *elindulás, útra kelés* képe, csak nagyon kevés ettől eltérő imakezddel találkozhatunk. Ez a cselekvés a vándorlás/ életút archetípushoz kötődik, a teljes szerkezetet őrző mágikus ima kezdő képe. A cselekvés legtöbbször a szent személyhez – így például Jézus földi útjaként is értelmezhető – vagy a mitikusan megszemélyesített betegséghez kapcsolódik. A PÓCS-féle felosztás alapján látható, hogy az egyes történetelbeszélések relevánsan kötődnek egy-egy konkrét betegség gyógyításához. Nyelvi szempontból azt figyelhetjük meg, hogy az *elindulás, útrakerés, utazás* motívumhoz a népi gyógyászatban is jól orvosolható (például kificamodott láb) betegség esetében a történetmondás a pontosan meghatározható „baleset” narrációjával folytatódik (*kificamodott,*

megficemödött stb). A szem sérülése is ilyen (*megcsapta a szőlőtő a szemit*), a csomó olyan kemény, mint a *kőpárna*. Ha az ok nem határozható meg pontosan például a hályog létrejötte esetében, akkor mesés vagy mitikus elemekkel magyaráznak (*galambok nyála, paradicsomkerti virág szembe kerülése*), a népi szemlélet számára teljesen felderíthetetlen esetekben a magyarázat az igézés, szemmel verés. Az utóbbi szövegekben az *elindulás* képe a szent és a mitizált gonosz *találkozásával* (*előtalál, meglát*) folytatódik az életút archetípushoz kapcsolódva. Ha tehát ezt a – már eddig felgyűjtött szöveganyaghoz képest – kicsiny példaanyagot a két részszövegből felépülő mágikus imák kiválasztására korlátozzuk, láthatóvá válik a cselekvésvértéket hordozó motívumok szerepe a szöveg makrostruktúrájának létrehozásában.

A jellegzetes motívum a teljes szerkezetet őrző mágikus imákban kezdő képként jelenik meg. Megteremti a történetelbeszélés alapját, a szöveg kohézióját – így beépülhetnek más szövegekben élő motívumok is –, vagy a hagyományozódás folyamatában akár a voltaképpeni történetmondássá válhat. A vizsgált szöveganyagban egyrészt a transztextuális összefüggések létrehozásában játszik szerepet, másrészt egy adott szövegtesten belül szövegstrukturáló funkciója van. Formailag egy vagy több (a részletes szövegvizsgálatban visszatérek erre a kérdésre) szövegmondatként értelmezhető.

Az imaszöveg narratív részének következő szerkezeti egységében a konkrétan felfogható betegségek (ficam, kelés) bemutatására inkább a történetelbeszélés jellemző, ahol csak az elbeszélő ráolvasás jelenik meg idézetként. Például „*Amikor az úr Jézus a földön járt, utazott,/ szamarának lába kificamodott./ Arra ment szent Cicer Máté./ Szent kezével simogatta,/ szent szájával fúvogatta.*” (PÓCS i. m. 436.) A XV-XVII. századbéli emlékekben itt az elbeszélést ismétléssel erősítő dialógus épül be, de ez a hagyományozódás folyamán eltűnt. Jellemzően megmarad azonban a dialogikus forma a megszemélyesített betegséggel, természeti jelenséggel, az igézettel vagy az igézőkkel való találkozás szituációjában. Például (szűz Mária kérdezi) „*há mész, te Igézet?/ Én elmegyek egy közeli faluba,/ egy leánynak erejét, egészségét elvenni/ és a szája ízét elrontani. /Ne menj el te annak a leánynak/ szája ízét elrontani,*” (PÓCS i. m. 454). Vagy: „*Mét sirc, mit keseregsz bódogságos sziép szűz Márja?/ Hodne sírjak, hodne keseregjek,/ zén álldott szent fiamat halálra igízték./ Menjetek el Jordován kútjához,/ hánjunk szenet vizet Krisztus Ézusnak hirivel nevível.*” (PÓCS i. m. 499). A szent személyek szavainak idézése, a tanácsstalanságot tükröző kérdések (Hová? Miért?) jellemzőek erre a szituációra, a narratíva „valóságértékét”

növelik, a megnyugtató válasz, a megoldás (elküldés, szenes víz készítése, fürösztés stb.) a jelen beszédhelyzet megoldhatóságát sugallja. A hályog, szembetegség gyógyítására használt szövegekben a beteg panasza jelenik meg egyenes idézetben, a válasz a gyógyító szent cselekvése, tehát itt is megfigyelhető a történetelbeszélést ismétlő dialogikus forma. Például „*Asszonyom szűz Márijám,/ nēm látok ién szēmeimekkē!/ Nē fiell fíjam, nē fiell,/ mēgódodom ién kezemmē,*” (PÓCS i. m. 515).

A második részszóveg a jelen beszédhelyzethez fűződő, azt megoldó, gyógyító ráolvasás, tehát a nyitó képből megjelenített történet kihat a záró rész tartalmi megformálására, bár talán a titkosság miatt itt a legváltozatosabb a nyelvi kifejezőmód. A konkrét betegségek gyógyítására jellemző az eredeti, egészséges állapot felidézése például (a láb) „*hogy helyekre mennyenec*”, „*úgy legyen, mint az úr Jézus előbb megteremtette.*” (PÓCS i. m. 436). Az igézés esetében – ha a kezdő kép a megszemélyesített betegséget hordozta – a leggyakoribb zárás az elküldés („*menjete el kősziklákra,/ haszontalan helyekre,/ hol nem élnek kovászos kenyérvél,*” (PÓCS i. m. 458), vagy – ha az igézővel találkoztak, és a gyógy mód a vízvetés, fürösztés volt – a megsemmisítés, amelyet hasonlatba foglalnak: „*fürdővizit a márvány küre öntötte. Amint szétfolyt a márvány küvön a víz,/ úgy mēnjēn szēt az igēzet,/ mint az úr Jézus Krisztuson.*” (PÓCS i. m. 494). Ugyanakkor vannak olyan záróformulák, amelyek minden beszédhelyzetben megjelenhetnek: „*oszlassa el az Atya...*”, „*Gyógyítsd meg...*”, „*Köröszöllek...*” stb. A hagyományozódás során az elbeszélés és a válóságos ráolvasás legtöbbször összevonódik, tehát a szövegszerkezet egyszerűsödik.

A teljes szerkezetet őrző mágikus ima felépítése tehát a következő: narratív rész, amely nyitó képből, amely a motívumot hordozza, párbeszédből („én” elbeszélés), a szent cselekvésének elbeszéléséből, ráolvasásának idézéséből áll és ráolvasó rész, amely az aktuális szituáció megoldását tartalmazza. A példaszóvegek elemzésekor részletesen bemutatom az imastruktúra változását.

Nemcsak a cselekvéskomponensek, hanem a visszatérő alakok is egyfajta motivikus ismétlődést mutatnak. Így a narratívában a vallásos viszony létrejöttéhez meg kell jelennie valamilyen szent személynek, és ez a mágikus imák túlnyomó többségében Jézus. Megnevezése nyelvi szinten is visszatérő forma: a legtöbbször *úr Jézus*, ezt követi a *Krisztus urunk* (már a Bagonyai Ráolvasásokban 1488. is *urunc xpc*), *urunk Jézus Krisztus*, egyszerűen *Jézus* elnevezés. Jelzős szerkezetekben való előfordulása igen változatos képet mutat: *édes, áldott, drága, ártatlan, kis, szép kis, kisdéd Jézus, Jézuska, az ő áldott szent fia* stb. Szűz

Mária önálló szereplőként vagy Jézussal együtt jelenik meg mint visszatérő alak, legtöbbször előforduló elnevezései: *boldogságos szűz Mária, boldogságos szép szűz Mária, Szűz Mária, boldogságos szent szűz Mária, az ő szent ania* stb. Pontosan megfigyelhető, ahogy ezt TÁNCZOS VILMOS kimutatta (2000: 53), a boldog, boldogságos, szép, szűz szavak „szent” jelentésben történő használata, halmozása, és evvel a vallásos viszony megteremtése a narratívában. A két „főszereplőn” kívül segítőként, társként más szentek is megjelenhetnek például *szent Péter, keresztelő szent János, szent Ilona*. Ellentmondásos *szent Antal* alakja, aki sok esetben az ártóval, a gonosszal, a megszemélyesített, szentantaltüzének (orbánc) nevezett betegséggel azonosul. A lábfájás, ficam gyógyítására a nép képzelete furcsa „szenteket” teremtett például *szent Ficériát* vagy *szent Ficere Mátét* stb.

Jézus és Mária alakja tehát mint motívum az imák narratívái között transztextuális kapcsolatot teremt, az elindulás/út/életút archetípust értelmezhetjük az ő földi útjukként, a megjelenő „segítők” pedig az egyes alapszituációs motívumokhoz kötődő szövegekben erősítik a szövegek közötti összefüggést.

A nyelvi változásokat különböző tényezők befolyásolják: a szűkebb (beszélő, hallgató stb.) és a szélesebb értelemben vett beszédhelyzet (társadalom, kultúra, történelem, stb.). Az imák esetében különösen a tudomány fejlődése, a társadalmi, történelmi változások azok az erők, amelyek teljesen háttérbe szorították a népi ima funkcióit, olyan irányba hatottak, hogy a szövegek egyre inkább szétestek, a motívumok, funkciók keveredtek, az utánpótlás és az egyéni alkalmazás olyan dinamikus feszültséget teremtett, amely a motívumrendszer, illetve a nyelvi megformálás változását eredményezte.

A motívum hagyományozódásának kérdése összekapcsolódik a variánsok létrejöttének kérdésével. A variáns "a mögötte elősejlő, változatlanságra törő, egyszer már megszületett alkotás visszaállítása, mint a hagyományozás benső tendenciája és az újrászülető s a maga újrászületésének frissességét hirdető alak..." - határozta meg ORTUTAY GYULA (1959: 201). A motívum hagyományozódása a megőrzés mellett magában foglalja a romlás (a Zersingung-jelenség) fogalmát is, illetve a több jelentést hordozó elemek átértelmeződhetnek, funkciót válthatnak.

3.4. Emlékezeti működések vizsgálata néhány archaikus népi epikus imában

A szövegkutatás tárgyát elemezve FEHÉR ERZSÉBET (2000) felhívja a figyelmet a pszicholingvisztika szöveggel kapcsolatos vizsgálataira. „A szövegre vonatkozó emlékezeti és megértési vizsgálatok eredményei igazoják a nyelvészeti szövegvizsgálatok felismeréseit, egyebek mellett a) a szövegszerveződés szemantikai meghatározottságát és szemantikai egység voltát; b) a szövegfajta kognitív jellegét, vagyis hogy a szöveg megértésében és felidezésében irányító szerepet játszik a makroszerkezet: a szövegtípus,...” (i. m. 53). A folklórszövegek továbbélését az emlékezeti mechanizmusok biztosítják. A hagyományozás folyamatának leírása azért is érdekes, mert spontán, nem kísérleti körülmények között jön létre, és időben akár évszázadokra is kiterjedhet. Mennyiben igazolják az emlékezeti kutatások a szövegfelépítésre vonatkozó megfigyeléseinket? Nézzük meg egy jól körülhatárolható, a rándulás, ficam gyógyítása beszédhelyzethez, az *elindulás*, *baleset-elbeszélés* („*Megbotló ló*”) motívumhoz kapcsolódó tizenhét szövegből álló mintán, hogy az emlékezeti működések vizsgálatában alkalmazott modell mennyiben támasztja alá a szövegszerkezetről tett megállapításainkat. Valóban igaz-e az, hogy az emlékezetben feltétlenül megőrződik a folklorisztikai osztályozás alapjául szolgáló, illetve a nyelvészeti szempontok szerint körülhatárolt motívum?

Az emlékezet működésének leírása meglehetősen bonyolult feladat, hiszen az elemzéskor nemcsak a memóriarendszer szerkezetét, hanem a végbemenő folyamatokat is meg kell figyelni. Ezek a kódolás, a tárolás és az előhívás folyamata, ahol például az előhívás nagymértékben függ a tárolás mikéntjétől. A sokoldalú szempontrendszer ellenére az eddig fölállított modellek egyike sem tökéletes.

Az emlékezeti működések vizsgálatakor már régóta világossá vált, hogy a tematikus információk, illetve a narratív szövegek jobban megmaradnak az emlékezetben, mint az összefüggéstelen mondatok vagy szavak. A narratív szövegek tanulmányozása során számos elmélet született, illetve kísérlet történt arra nézve, hogy miért nem azonos a szövegre emlékezés pusztán a szöveget létrehozó mondatsorral. Ezek a magyarázatok az úgynevezett történetnyelvtanok, amelyek háttérében, mint egyik forrás V. J. Proppnak az 1920-as évek végén megalkotott varázsmese-modellje áll. A modern kutatások – ehhez a modellhez sokban hasonlóan – azt feltételezik, hogy a szövegre emlékezés folyamata úgy jön létre,

hogy a hallgató kiszűri a főbb információkat, és egyben képes az információs hiányok kitöltésére, vagyis nem passzív befogadói, hanem újraalkotó folyamatokról van szó. Az előzményekhez tartozik, hogy Bartlett 1932-ben népmeseszövegeket vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a szövegfelidézés során mindig megmarad egy általános szerkezet, egy séma. Ezt a sémát a kísérleti személyek saját kultúrkörük tapasztalatainak megfelelően alakítják ki. A séma kialakulását több kutató is megkísérelte leírni, az egyik közülük KINTSCH és VAN DIJK elmélete (PLÉH 1986: 28). A szöveg felépítésében megkülönböztetik az úgynevezett mikroszerkezetet, amelyen az elemi kijelentéseket (propozíció) és lineáris kapcsolódásukat értjük, illetve a szöveg makroszerkezetét, amely az egész struktúrát és annak megértését foglalja magába. A makroszerkezet négy átfogó szabálya a következő: törlés, általánosítás, kiválasztás és összeállítás, ez az információsűrités eszköze. Feltételezik, hogy a befogadó egy narratív történethez a benne élő sémát figyelembe véve közelít (vagyis a befogadónak megvannak a maga elvárásai). A befogadó a számára ismeretlen dolgokat számára ismerősökkel helyettesíti, azaz az elvárások a kultúrkörtől is függenek. Kiegészítésként bekerülhetnek a szövegben eredetileg nem szereplő előfeltevések.

Arra, hogy pontosan milyen elvárásokkal közelítik meg a narratív szöveget a befogadók, a tudósok szintén több elméletet alkottak. Azokat az állandó mozzanatokot igyekeztek megtalálni, amelyekre a narratív történetek épülnek. A modellek sok tekintetben egyeznek, ezért egyet emelünk ki. LABOV ÉS WALETZKY (1967) a rögzített helyzetű mozzanatokot arra a régi megfigyelésre alapozva határozták meg, hogy a narráció legszembevetőbb vonása az események meghatározott sorrendje. Így a szöveg minden részmondatát elemzik abból a szempontból, hogy mozgatható-e a szövegben vagy sem. A szöveg elején viszonylag szabad mondatok adják meg az orientációt (Ki, mit, mikor, hol?), utána következik a komplikáció (Mi történt?), majd a megoldás (Mi lett?). A szövegzárásban gyakran egy coda (tanulság, deiktikus utalással befejezés) is megfigyelhető.

Az ismertetett elméletek (LABOV-WALETZKY, KINTSCH-VAN DIJK) alapján megpróbáljuk követni a hagyományozódás során állandónak bizonyuló elemeket illetve azt, hogy a hiányok hogyan egészülnek ki. Ennek megfelelően a példaszövegek bontása a következőképpen készült: 1. Orientáció: a) ki, mit b) mikor c) hol csinált, d) egyéb körülmény; 2. Komplikáció: a) mi történt?, b) ennek megisméltése dialógusformában; 3. Megoldás: a) a ráolvasást kísérő cselekedetek, b) a ráolvasás; 4. Coda: deiktikus utalás.

Orientáció

1.a) Phol és Wodan	b) -,	c) egy erdőbe menének	
2.a) Vronk xpc	b) ha menth	c) Jhrlamba	d) Íamar hatan
3.a) WRunc Wr Isten felüle elindula	b) -,	c) az ő szt Szamaranac nyergetlen hatara Paradiczomba	
4.a) urunk Jézus elindula által mene	b) -, kőhídon	c) Jerikóból Jeruzsálembe	d) lován, szamarán
5.a) Krisztus urunk	b) Mikor ment vóna mikor átment vóna,	c) Jeruzsálemből Jerikóba a kőhídon	
6.a) urunk Jézus	b) Mikor elindula mikor menne	c) Jeruzsálemből Érikóba, a kőhídon	
7.a) urunk Jézus	b) Mikor elindult városába mikor ment volna	c) Jeruzsálembe, Jeruzsálemből Jerikó által a kőhídon	
8.a) Jézus Krisztus urunk	b) Amikor elindult	c) Jerikóból Szamaritánba	
9.a) Márja szt. Józseppel	b) Midőn járt	c) -	d) szamarháton
10.a) az úr Jézus	b) Mikor járt ráment	c) a földön egy kühídra	d) szamaron
11.a) az úr Jézus	b) Mikor járt jutott	c) a földön acél útra	d) szamár hátán
12.a) az úr Jézus	b) Mikor járt jutott	c) a földön acél útra	d) szamár hátán
13.a) Krisztus urunk	b) Mikor járt főment	c) a földön egy kühídra	d) szamár hátán
14.a) az úr Jézus	b) Mikó járt átmönt	c) a földön az acélhídon	
15.a) az úr Jézus	b) Mikor járt	c) a földön	
16.a) -	b) -	c) -	
17.a) -	b) -	c) -	

Komplikáció

- 1.a) Bálder lovának megbicsaklott a lába
b) -
- 2.a) ew ƒ amara megh ƒ anthulth vala.
azt megh lata bodogh a ƒ on.
b) az ƒ oth monta vala
fiam ihc xpc Nam megh ƒ an-
tolth louad/xpc halla az
ƒ oth monda En edes ƒ ilem a-
niam megh ƒ antolth merth la-
ba ky menieth
- 3.a) be nem mehete Paradiczom kapuian,
laba meg botlec,
laba meg czokec.
tsont mene ki helyeröl,
velö mene ki helyeröl,
vér mene ki helyeröl,
ér mene ki helyeröl.
wrunc Isten le függezte az ö aldot szent feiet,
szine szomorodec,
kedue könyörödec.
Azt megh lata az ö sz. anya,
b) monda az ö sz. anya,
oh en szent Fiam mire a te
szent feied függezted,
szent kedued könyörödec?
Hogy azt hala áldot wrunc
Isten, Monda:
Oh en sz. anyam Maria,
hogy ne függeszem sz.feimet
hogy ne szomorodgyec szent
sziuem,
hogyne könyöregyec sz.keduem
Im en fel ültem szent Szama-
romnac hatara,
be acarnec meni Paradiczomba
be nem mehetec Paradiczomnak
kapuian,
szent Szamaromnac laba meg
botlec,
laba ki czokec,
czont mene ki helyeröl,
velö mene ki helyeröl,
ér mene ki helyeröl,
vér mene ki helyeröl
Hogy ezt halla az ö szent
Anya Maria.
Ne ijedgy en aldot szent
Fiam.
- 4.a) helyett: Haragos gazdasszony
jámbor gazdája
gyékény-ágy,
kő párnája
kő kenyere
fa kése
b) -
- 5.a) a lovának megrándult a lába
Szegény lánynak itt vagy ott (vagy:asz-
szonyinak, embernek) megrándult a keze vagy a lába
b) -
- 6.a) ő lovának, szamárkájának lábacska kija ki-
ficemedett,
ugy ezen szolgádnak is lába megficemedett
b) -

7.a) az ő szamarának kifícamodott a lába	b) -
8.a) kifícamodott szamarának a lába	b) -
9.a) a szamarának lecsúszott a lába a hídrú osztán kifícamodott.	b) -
10.a) Kifícamodott a szamarának a lába	b) -
11.a) Szamara lába megbotlott	b) -
12.a) Szamara lába mögbotlott,	b) -
13.a) Szamara lába kifícamodott	b) -
14.a) A szamara lába mögíccent	b) -
15.a) -	b) -
16.a) -	b) -
17.a) -	b) -

Megoldás

1.a) Megígézte Szinthgunt és testvére, Szunna
Megígézte Volla és testvére, Frija,
Megígézte Wodan, amint jól azt tudta,
Úgy a csontícamlást, mint a vérícamlást
és a tagícamlást:	b) Csont a csonthoz, vér a vérhez,
Tag a taghoz, mintha enyü kötné.
2.a) -	b) En edes fiam ihc xpc poroncholok the íenth híredel es the akarathodual hogy az the louad megh viga í íek.
3.a) En az en szent kezemmel meg fogom szent Szamarodnac labat,
szent szaiambol szent íget rea mondom,
szent lehelletemet rea lehellem,	b) czont megyen czonthoz, velö megyen velöhöz, ér megyen érhöz, In megyen inhöz, vér megyen vérhöz.
4.a) ez az Isten mondása:	b) ezen jószág semmi ízébe, tagjába ícicmlés vagy nyílamlás meg ne maradhasson, hús húshoz, csont csonthoz, tag taghoz, ín ínhöz, vér vérhöz, ér érhöz, Krisztus Jézusnak maga szájából származott szent ígék által gyógyuljon meg.

- 5.a) - b) Oszlassa el az Atya,
oszlassa el a Fiú,
oszlassa el a teljes Szent-
háromság egy Isten onnan a
vércsomókat,
hogy ott ne maradjon,
az Atya, Fiú, Szentlélek
által.
- 6.a) - b) Hanem azon Isten szájából
jött szent ige szálljon reá
hogy semmi izziben fájdalom
meg ne maradjon,
hanem csont csonthó,
vér vérhó,
ín inhó forrjon össze,
- 7.a) Urunk Jézus szent szavával mondá:
b) semmi izben, semmi tekin-
tetben
a ficamodás meg ne maradjon
hanem ín inhez,
csont csonthoz,
hús húshoz,
ér érhez,
vér vérhez,
erő erőhöz,
verő verőhöz
- 8.a) - b) -
- 9.a) Józsep mondta Márjának,
Márja mondta szent fíjának,
szent fíja mondta ficamodásnak,
Kimönést kütte szent Anna Márjának,
Márja kütte szent fíjának,
szent fíja kütte hejre.
b) mönjön hejre.
Miatyánk, Üdvözlégy!
- 10.a) Akkor szent Vicernár odaütött
s szent szájával azt mondta:
b) Csont csontjáhun,
ín ináhun,
búr búrihön,
vér vérihön,
hús húsáhun,
úgy meg ne gyökerezzön ben-
ne a fájás,
mint a vaslánc Jeruzsálem
kapujában meg nem gyökerezött
- 11.a) Szent Ficérja odajutott,
szent kezével gyógyította és mög-
igazította
szent szájával ráfűjt,
b) ín inára,
csont csontjára,
vér mönjön helyére,
hogy az úr Jézus Krisztus
tögye helyire.
- 12.a) szent Ficéria odajutott,
szent kezéve gyógyította és megigazi-
totta,
szent szájáva ráfűjt
b) ín inára,
csont csontjára,
hogy az úr Jézus tegye
helyére.

13.a) Szent fice Máté odafutamodott.
Szent kezeivel megnyomkodta,
szent szájával megfűtta,

14.a) A szent Ficere Máté odaért,
szent kezeive mögnyomta,
szent szájáva mögfűtta:

15.a) szent Licernát odajutott,
szent kezével mutatja,

16.a) Odamönt a szent Oficér.
Szent Oficér szent szájáva rálehölt
a Jézus lova lábára
és azt mondta:

17.a) Szent kezével húzogatta,
szent szájával megfűtta,

Oszlassa el az Atya,
oszlassa el a Fiú,
oszlassa a teljes Szent-
háromság!

b) ín az innal,
vér a vérrel,
csont a csontjához forrjon,

b) In, ín oszolj!
Atyaisten oszlassa!
Fiúisten mulassza!
Szentlélek Isten semmivé
tögye!

b) gyógyítson az Atya,
gyógyítson a Fiú,
gyógyítson a teljes Szent-
háromság egy Isten.
Atyának kegyelme,
Fiúnak szerelme,
Szentlélek Isten teljes ke-
gyessége
semmivé tegye.
Vagy:
Atyaisten oszlassa,
Fiúisten oszlassa,
Szentlélek Isten semmivé
tegye.

b) Ezön ficemödés, rándulás
az én imádságom által múl-
jon el!

b) ér az érrel,
csont csontjához forrjon,

Coda

1. -

2. -

3. Enis e mai napon meg foktam az en bünös kezemmel,
ez oktalannac auagy embernecc labat, auagy kezec,
Enis szent iget rea mondom,
bünös szaiambol lehelletemet rea fuom,
hoggy helyekre mennyenec.

4. -

5. -

6. az Atyának kegyelme,
a Fijunak szerelme,
a Szentléleknek ereje
vegye ki ezt a fájdalmat
belüle
7. a mi urunk Jézus Krisztus szent nevében úgy ne maradjon
ennek az embernek, lónak testében ficamodás, rándítás,
valamint az urunk Jézus szamarának. Ámen.
8. Amikor az ott meggyógyult,
úgy gyógyuljon meg ez is.
9. Uram, Jézus, völdd fő az én imádságomat a te
szentséges szent atyád elébe,
hogy lögyön hasznos, valamint hasznos vót a te
anyád Márijának keresése.
10. -
11. -
12. -
13. oly ép legyön ez a test,
mint azelőtt vót.
14. Szent Atyának szent gyeröke,
nagy körösz van a kezibe,
ezt a nagy fájást vigye ki belüle!
15. -
16. -
17. oly ép lögyön az a test,
mint azelőtt volt.

A szövegek fölbontása jól mutatja, hogy az orientáció részben csak a szereplők cserélődtek ki - a pogány germán istenek helyét Jézus vette át illetve egy szövegben (9.) "*Mária szent Józseppel*". A helyszínek is változtak az eredetihez (erdő) képest: vagy bibliai helyek (némi népetimológiával) vagy népmeseiek ("*kűhid, acélút*" stb.), vagy esetleg mindkettő megjelenik egy szövegen belül.

A komplikáció egység tartalmazza az állandó motívumot, kivéve a 4. imában, ahol egy egészen más motívum került be a szövegbe ("*gyékényágy, kőpárna*"), a 15,16,17. szövegből pedig törlődött ez a rész. Az, hogy a balesetet szenvedett állat ló vagy szamár, annyira lényegtelen, hogy néhány szövegben párhuzamosan szerepelnek. Csak a két régi magyar szövegben (2, 3) ismétlődik meg a baleset története dialógus formájában.

A megoldás az igézés, a gyógyítás a szó erejével. A gyógyítás mozzanatai (pl. „*csont csonthoz*”) megjelennek az első, eredeti szövegben, a későbbiekben pedig vagy tovább bővülnek, vagy egyes elemek idéződnek csak föl. Ezt a részt gyakran kíséri a ficam gyógyításánál szokásos tevékenység (például a gyógyító ráfúj a beteg testrésze, megigazítja stb.). Ez mind kiegészülésnek tekinthető, általában ott a legrészletesebb, ahol a szöveg makroszerkezete sérült. Ide kiegészülésként új elemek is kerülnek (pl. a jégeső elhárítására használt imazárás: "*Oszlassa...*"). Igen érdekes, hogyan helyettesítődik az eredeti gyógyító szent személy alakja a ficam szó asszociációjából származó "szent" névvel ("*szent Ficérja, szent Vicernár*" stb.).

Nem minden imaszöveg tartalmaz lezárásként deiktikus utalást, ez főleg ott jelenik meg, ahol az előző részekben a szöveg egyszerűsödött. Érdekes, hogy deiktikus utalással egészül ki az 5. és a 6. szöveg komplikáció, illetve a 4. szöveg megoldás része.

A hagyományozás folyamán az imaszövegek makroszerkezete oly mértékben sérülhet, hogy akár a gyűjtés alapjául szolgáló legállandóbbnak tekintett mozzanat, a motívum is hiányozhat a szövegből (15, 16, 17). A szöveg kiegészülését az a szituáció (gyógyítás) jelenti, amelyben felhasználják, illetve a ráolvasó rész minden esetben megjelenik. Felvetődik a kérdés, hogy miért nem ezt tekintjük akkor az ismétlődő egységnek, motívumnak. A ráolvasás nyelvi megformálása változatos, sok a kiegészülés, a törlés, az általánosítás, ennek oka valószínűleg az, hogy az imaszövegek legtitkosabb része, másrészt itt nincs szó narratív elemről, amelyről azt állítottuk, hogy jobban felidézhető az emlékezetben, mint más szövegegységek. Így – bár mindig megvan – csak részben jellemzi az egy beszédhelyzethez kapcsolódó szövegeket, ha csak ez a részsöveg marad meg, nyelvi szempontból szövegromlásról, műfajváltásról beszélhetünk. Jól megfigyelhető, hogy az orientáció (mikor, kit, hol stb.) sokkal állandóbb nyelvi megformálást mutat, azaz az emlékezeti kutatások is az alapszituáció pontosabb rögzülését, motívummá válását igazolják.

4. A részletes szövegelemzés kísérlete

4.1. Az elemzés anyagának kiválasztása

A PÓCS ÉVA- féle kötetbe (1986. II) fölvelt 326 darab epikus ima részletes szöveg-vizsgálata nehezen áttekinthető, bonyolult anyagot hozna létre. Ezért nagyon fontos az anyag kiválasztása. Szándékunk az, hogy egy körülhatárolt mintán keresztül – mintegy kísérletképpen – mutassuk be a szerintünk lehetséges megközelítési módokat. Csak egyetlen motívumhoz fűződő szövegeket, egy mintaanyagot fogunk elemezni, s így a részletes leírason keresztül talán eljuthatunk olyan általános, a két részsövegből felépülő mágikus imák szövegfelépítését jellemző jegyekhez, amelyeket a többi szöveg vizsgálatában is fel lehet használni.

A kiválasztás szempontja az volt, hogy a beszédhelyzet és a funkció kapcsolata világos, jól követhető legyen. Ezért választottuk az *elindulás, balesetelbeszélés* azaz a "*Megbotló ló/ számár*" motívumot, amely általában a rándulás/ficam gyógyításának funkcióját tölti be. Ez a motívum germán eredetű. PÓCS ÉVA gyűjteményében 41 epikus ima tartozik ide, ezeket mind vizsgáljuk, és megpróbálunk arra a kérdésre válaszolni, hogy a szöveg-szerkezet elemzésével megmutatható-e a szövegtípus- és műfajváltás, milyen szövegjellemzők biztosítják a hagyományozódást, mi az, ami változik.

A szövegtörténeti vizsgálat szempontjából fontos, hogy a XV. századtól kezdve a XVIII. század kivételével napjainkig találunk a kiválasztott motívumhoz kapcsolódó ima-szövegeket. Az adatok időbeli eloszlása lehetővé teszi a szövegek diakron változásának megfigyelését. (A területi megoszlást nem vettük figyelembe, de szembetűnő, hogy az ország délnyugati részén, illetve az ezzel határos magyarlakta területeken őrződtek meg ezek a szövegek. A heterogén lejegyzés miatt a nyelvjárási elemzés nem lehetséges.)

4.2. A szövegtagolás kérdése

A szöveg mikroszerkezeti alapegységnek a mondategészt (DEME 1971) vagy más terminussal a szövegmondatot (KÁROLY 1980) tekinthetjük. Bár az újabb kutatások hangsúlyozzák, hogy „A szöveg mikroszerkezeti egységei bár fontos elemei a textusnak, közvetlenül mégiscsak a makroszerkezeti egységek építőkövei, így sem a szövegtípusba tartozás, sem a szöveg szempontjából nem meghatározó jellegűek” (SZIKSZAINÉ 1999: 246). Ugyanakkor vizsgálatuk a szövegleírásban mégsem kerülhető meg, de a korábbi grammatikai szemléletű megközelítés helyébe a komplex formális-funkcionális-pragmatikai értelmezés kerül (TOLCSVAI NAGY 2001).

Ezektől az értelmezésektől nem áll távol DEME LÁSZLÓ mondategész fogalma, ahogy ezt FEHÉR ERZSÉBET is kifejti: „Ha mai fogalmainkra fordítjuk DEME beszédművek közegeiben folytatott mondat szerkezeti vizsgálatait, akkor célja ... nem az, hogy a nyelv grammatikáját (rendszerét) bontsa ki az adott nyilatkozatokból (...), hanem hogy a rendszer kitértetett grammatikai elemének aktualizációját: a szövegmondatot vizsgálja az adott nyilatkozatban, és belőle a nyilatkozat szerveződésére nézve is következtetéseket vonjon le” (2000: 24). A továbbiakban ezért a két részszövegből felépülő mágikus ima mikroszerkezeti vizsgálatához megkíséreljük mondategészekre bontani a szövegeket.

"A mondategésznek azonban mégis a benne foglalt mondat egységek egybeszerkesztése, a közöttük mutatkozó viszonyok, s a mondat egészen belül mutatkozó színteződés és tömbösödés a legsajátosabb konstrukcionális problémája és jellemzője." (DEME 1984: 91). Egy tömbnek tekinthető a főmondat alárendelt mondataival, de a főmondatok között is létrejöhet tömbösödés, azaz bizonyos mondat egységek együttesen kapcsolódnak más mondat egység(ek)hez. Ez arra figyelmeztet, hogy ha pontos nyelvi leírást akarunk adni, akkor a mondat egészet felépítő mondat egységek viszonyának vizsgálatát nem kerülhetjük el.

A mágikus imák mondat egészekre tagolása elég nehéz feladat, mivel heterogén módon lejegyzett közlésekről van szó: régi közlésekről (az olvasat kérdése), egyszerű emberek lejegyezte szövegekről, valamint szóbeli közlések folklorisztikai szempontú lejegyzéséről. A tagolás kérdéséről PÓCS ÉVA a következőket írja: "A szövegek nagy részét kitévő versbe hajló ritmikus próza sorokba tagolását lehetőség szerint egységesítettem, saját gyűjtési tapasztalataim, ill. magnetofonos gyűjtések lejegyzése alapján.

E téren sok a tévesztési lehetőség: igen kevés a magnetofonos gyűjtés, a hiteles lejegyzés az adatok nagy számához képest. Különösen kockázatos a gyér tapasztalatokat a történeti anyagra visszavetíteni; mégis megtettem ezt az egységesség, áttekinthetőség, összehasonlíthatóság kedvéért." (1986. I: 27).

ERDÉLYI ZSUZSANNA a "Hegyvet hágék ..." (1999) előszavában a szövegek vers voltát elemezve a következőképpen fogalmaz: "Tetszés szerint görgetik öregeink e sorokat: hol csak két-három szótagnyit mondanak, hol huszonnégy szótagig meg sem állnak. E költészet nem hogy sorokban nem tud magára béklyót rakni, ..., de még egy-két rímpárnál sem telik többre az irányító akaratból. Vivőerejét valamelyest csak a gondolati nyomaték hangsúlyos-hangsúlytalan kapcsolata-rendje szabályozza." (i.m. 36).

A mondategészekre tagolás kérdése a sorokra bontásnál jóval bonyolultabb, de a felosztást – lehetőség szerint a legegyszerűbb módon – meg kell kísérelnünk, mert ez a szövegtani elemzés alapja, nélküle a szövegek vizsgálata megfoghatatlanná válna.

Beszélt nyelvi anyag mondategységekre, mondategészekre tagolásának problémáját veti föl A mondatszerkesztés nyelvészeti vizsgálata... című munkájában SZABÓ JÓZSEF (1983). Vizsgálataiban a mondategységekre való bontást a predikatív szerkezetek alapján végezte, s csak azután bontotta a lejegyzett szöveget mondategészekre, hiszen ez valamelyik mondategység határával biztosan egybeesik. A mondategész illetve a mondategység fogalmának meghatározásához DEME definícióját vette alapul: "...mondategésznek nevezzük azt a funkcionális, azaz kommunikációs egységet, amely a beszéd folyamatot, illetőleg a beszédkapcsolatot egy teljes, lezárt mozzanatnyival viszi előbbre... mondategységnek nevezünk minden szerkezeti azaz konstrukcionális egységet, amely egyetlen predikatív mozzanatot tartalmaz, akármilyen helyzetben áll is." (1984: 89).

Ha az összetett mondatban a tagok közt alárendelő viszony van, ez általában jól felismerhető, hiszen a mellékmondat a beszéd szintje alatt áll, és a főmondathoz mondatfunkciós viszony fűzi. Nehezebb a határt felismerni, ha a tagmondatok egymással mellérendelő viszonyban vannak, azaz csak tartalmi-logikai kapcsolat köti össze őket, azért, mert ilyenféle kapcsolatok tartják össze a mondategéseket is a beszédművön belül. A mellérendelő összetételekben két vagy több szerkezetileg önálló mondatról van szó, ahol "az átlagosnál szorosabb és határozottabb tartalmú" a logikai viszony (i.m. 89).

Az elválaszthatóság nehézségét így jellemzi SZABÓ JÓZSEF, aki nyelvjárási szövegek lejegyzésekor találkozott a problémával: "Így pl. az A108 és A109 mondatok közötti határt csak úgy tudtam megállapítani, hogy ebből a beszédszakaszból az értelmileg jobban, sőt tartalmilag határozottan összetartozó részeket kapcsoltam külön-külön egy-egy mondatba. Itt semmilyen beszédfonetikai tényező nem nyújtott semmiféle fogódzót, csupán a tartalmi-logikai viszonyok figyelembevételével lehetett a mondatok elhatárolásáról dönteni."(i. m. 35).

A fenti megállapítások jelzik, de nem teszik egyértelművé a mondategészekre bontás kritériumait. Az imaszövegek esetében inkább ritmikus prózáról, bizonyos értelemben versről is beszélhetünk, ezért elég nehéz meghatározni, hogy a hatást erősítő párhuzamos mondatszerkesztésű gondolatrítmusról van-e szó, vagy a halmozódó mondategységeket inkább külön mondategészekbe kellene sorolni. A mondathosszúság mellett felvetődik az a kérdés is, mikor beszélünk halmozott mondatrészekről és mikor önálló tagmondatról. Deme szerint önálló mondategységnek tekinthető az az igei állítmány, amelyik az előzővel valamilyen eltérő logikai-grammatikai viszonyba hozható (például ellentét, más mód, idő stb). Mindig önálló mondategységről van szó, ha az állítmány önálló mondat szintű bővítésménnyel rendelkezik.(i. m. 91). A szóbeli szövegek lejegyzésekor felmerül a mondatátszövődés kérdése is. (MMNyR. II: 453-4). Szólnunk kell még a hiányos mondatokról. Mindig hiányosnak tekinthető a mondat, ha az állítmányi rész hiányzik. Az alany kiegészülhet a szövegben. A hiány tulajdonképpen a szerkezetre bontásban jelenthet problémát, mert funkcionális szempontból a hiányos mondat teljes értékű mondatnak tekinthető. (DIENES 1978).

Ugyankor – mivel célunk nem csupán az imaszövegek pusztá leírása, hanem a szövegszerkezet, a szövegfelépítés jellemző jegyeinek és ezek változásának megtalálása – a mondategészek közötti szorosabb tartalmi-logikai kapcsolatokat is le kell írunk, meg kell figyelnünk, mit jelent a mondategészek bekezdésbe történő beszerkesztettsége. Vagyis az alapegység, a mondategész elemeinek leírásától el kell jutnunk a szöveg különböző korokban megszülető megszerkesztett formáig.

A tüzetesebb leírás érdekében választottunk csupán negyvenegy, egy beszédhelyzethez / funkcióhoz / motívumhoz kötődő szöveget. Azt vizsgáljuk, hogyan épülnek fel a mondategészek, s tartalmi-logikai, grammatikai kapcsolódásuk hogyan hozza létre a szövegek struktúráját.

PÓCS ÉVA a "Megbotló ló" motívumhoz tartozó imákat két alcsoportra osztja: 1. "Szent utas gyógyít"; 2. "Külön gyógyító". A közlés eredeti sorrendjét felbontva időrendben vizsgáljuk a régi, majd az újabban gyűjtött imaszövegeket az előzőekben kifejtett szempontok szerint.

4.3. Az imaszövegek diakrón metszetben

Ahhoz, hogy a szövegek történeti változásáról érdemben beszélhessünk, nagyobb mennyiségű példaanyagot kellene feldolgozni. Mégis azt gondolom, hogy a kiválasztott motívumhoz kapcsolódó imák elemzése egyfajta kísérlet lehet, hogy nyomon követhessük a szövegstruktúra alakulását, hiszen egy adott beszédhelyzethez, hagyományozódó elemhez (motívum) kötött, ugyanakkor – szájhagyomány útján terjedve – az élőbeszéd hatását őrző, időben a XV. századtól napjainkig adatolt szövegekről van szó.

A magyar nyelvtörténet korszakolásakor a nyelvemlékés korban hagyományosan ómagyar (a honfoglalástól a mohácsi vészig), középmagyar (a mohácsi véstől 1772-ig) és újmagyar korszakot (1772-től napjainkig) különböztetünk meg (BÁRCZI 1967: 18). BÁRCZI GÉZA A magyar nyelv életrajza című munkájában (1975) hasonló a felosztás, de a szerző a felvilágosodás korával együtt említi a reformkort, és részletesen elemzi a nyelv további fejlődését e korszakban. Az utolsó szakasz szerinte a szabadságharctól napjainkig terjed, itt külön fejezetet szentel a XIX. század végén kibontakozó nyelvújítási törekvéseknek, de a továbbiakban nem esik szó az 1920-as, 30-as évek nyelvművelő programjáról, ugyanakkor a szakaszon belül BÁRCZI határvonalnak tekinti 1945-öt. (i. m. 347). A Magyar nyelvtörténet (2003) című egyetemi tankönyvben KISS JENŐ alapvetően A magyar nyelv története korszakolását követi, de az újmagyar korszakon belül történelmi töréspontnak tekinti 1920-at, mivel: „A trianoni békediktátum (1920. június 4.) a magyar nyelvközösség és nyelv eddigi legnagyobb szétszakítottságához vezet” (i. m. 17).

Ha a hagyományos felosztást nézzük, a "*Megbotló ló/ számár*" / *elindulás, bal- esetelbeszélés* motívumhoz tartozó imák közül hármát a középmagyar, harmincnolcat az újmagyar korszakban jegyezték le. A nyelv története szinkron állapotok egymásutánja. Ha a hagyományos felosztásnál szűkebb időmetszeteket vizsgálunk, negyvenegy adatunkról árnyaltabb képet kapunk.

„A nyelvet használó ember életében, környezetében sok olyan tényező létezik, működik, sok olyan esemény zajlik, amely ugyan önmagában teljesen független a nyelvi rendszertől, sőt jobbra az embernek közvetlenül a nyelvre irányuló tevékenységétől is, áttételesen mégis jelentékeny befolyást gyakorol a nyelv történetére, legalábbis közvetve mintegy rávetül arra. Itt kimondottan az anyagi és szellemi művelődésnek, a gazdasági, társadalmi, politikai viszonyoknak a tartozékairól van szó, de az emberi életnek mégis olyan jelenségeiről, amelyek változása nélkül bizonyos típusú nyelvi változások nem következhetnének be, ..." – írja BENKŐ LORÁND (1988: 25). Ezek a gondolatok különösen fontosak, ha a népi imákat, ráolvasásokat elemezzük, hiszen éltető közegük egy meghatározott tudatforma, a szöveg varázshatalmába vetett hit, amely a hagyományozódás alapja. A tudati változás nyilván visszahat a szöveg megformálására.

Mivel a népi ima alapvetően szóbeli folklór műfaj, a lejegyzések időpontjait vizsgálhatjuk, így az említett motívumot hordozó szövegek a következő megoszlást mutatják: XV. század (1488) – 1 db, XVI. század (1578) - 1 db, XVII. század –1 db, XVIII. század – nincs adat, XIX. század (1873,1875,1877,1885,1891) – 9 db, XX. század első harmada (1914,1930,1936) – 5 db, XX. század második fele (1960-80) – 24 db.

A XV. és a XVII. századi imánál a lejegyzés célja – mint a bevezetésben írtuk – megegyezhet az eredeti céllal: a gyógyító szöveg megőrzésével, BORNEMISZA XVI. századi lejegyzésének célja azonban az "elrettentés", a bájoló imákat az ördög művének tartja. Ugyanakkor olyan gonddal formálja meg a szövegeket, hogy kétséggkívül egyéni, szépírói teljesítményként értékelhetjük. A XIX. század végi és a XX. század eleji gyűjtések lejegyzői sem gyógyító célra akarták alkalmazni az imákat, de nem is elrettentésül közölték, hanem a két újabb nyelvújítási hullám fordította az érdeklődést a népi szövegek megőrzése felé. Nem véletlen ez, hiszen a nyelvújítás igényét mindig társadalmi-gazdasági okok hozzák létre, s ugyanezen okok – mint BENKŐ LORÁND megfogalmazta – hatnak az emberi tudatra, s végső soron a nyelvi formákra. Mindezt az is igazolja, hogy a "felvilágosult" XVIII. századból, illetve a XIX. század elejéről, amikor a nyelvújítók egyik forrásanyaga a népnyelv volt, ehhez a motívumhoz tartozó epikus imára nincs adatunk, sőt megjegyzem, hogy a XVIII. században összesen négy darab más motívumhoz tartozó epikus imát jegyeztek föl, ebből hármat 1723 és 1752 között boszorkányperekben.

A XX. század második fele, az 1945 utáni időszak az, amikor – bár a mágikus gyakorlat sohasem volt hivatalosan elismert (ld. Bornemisza) – a társadalmi változások ezt a műfajt olyannyira háttérbe szorítják, hogy a gyűjtésre sem fordítanak figyelmet. "Jómagam 1968. december 17-ig tizenhét éves gyűtőmunkám alatt nem találkoztam még csak hasonló jellegű megnyilatkozással sem, jóllehet érintkező területen dolgoztam ...:történeti népének – szokásköltészeti anyag gyűjtésével foglalkoztam. A ... szakirodalmi szórvány-előfordulások részint elkerülték figyelmem, részint meg történeti folklóradatként kezeltem őket, s nem tételeztem fel mögöttük még ma is élő gyakorlat lehetőségét." – írja ERDÉLYI ZSUZSANNA.(1999: 19).

ERDÉLYI a Jegyzetek fejezetben közöl olyan idézeteket, amelyekkel adatközlői az imák elmondását, leírását kommentálták. Ebből a következő vázlatos kép rajzolódik ki: "Olyan viszont van, aki gyógyítani tud, például száj (zsébre) fájás ellen, de ezt elmondani nem lehet, mert akkor többé nem érvényes."(i. m. 62-63/6). Ez a megjegyzés a hagyományos, gyógyító gyakorlat meglétét, s egyben az adatgyűjtés nehézségét jelzi. Ennek ellenére a legtöbb adatunk a hatvanas évektől meginduló gyűjtésekből származik, a vizsgált motívumra kivetítve: 17 adatunk van a XV. századtól 1936-ig és 24 db az 1960-as évektől. Ez a funkcióvesztést jelzi, azt, hogy az adatközlő maga is őrizendő emléknek tekinti a szöveget: "... nagyon tetszik, hogy a régiségbű még nem hogy e'tipornyí, hanem akarnak még előidézni valamit ... most már lassan kihalunk, kik ijjeneket tudunk, ..." (i. m. 70/42).

Ezeknek a társadalmi, tudati változásoknak alapján választottuk a mintaanyagot két nagyobb részre: "régí" (ezen belül két korszakot megkülönböztetve a XV. századtól a XVII-ig, illetve a XIX. század vége, XX.sz.első harmada időszakot) és "újabb" (1960-80) gyűjtésekre. Ezt a szöveganyagot vizsgálva ugyanis a gyökeres társadalmi változást hozó 1945 mint a tudatformálásra koncentráló, illetve a lejegyző, a gyűjtő működési körét hivatalosan befolyásoló korszak alapvetően átalakította a mágikus ima bármelyik beszédshituációban való felhasználhatóságát.

4.4. Az epikus imaszövegek felépítése

BOLGÁR ÁGNES Magyar bájoló imádságok (1934) című tanulmányában az imaszövegeket szerkezeti szempontok alapján epikus és ráolvasó részt, illetve csak ráolvasó részt tartalmazó imákra bontotta. Ugyanezt a csoportosítást követi PÓCS ÉVA Magyar ráolvasások I-II. című munkájában (1986). ERDÉLYI ZSUZSANNA a szövegek hármastagoltságáról beszél (i. m. 34).

A most alkalmazott módszer – a szövegek mondategységekre és mondategységekre történő bontása – lehetővé teszi az imaszövegek felépítésének pontos leírását, szerkezeti változásaik nyomon követését.

A népi imaszövegek első pillantásra valóban két nagy egységre, az elbeszélő és a ráolvasást magukba foglaló részsövegekre bonthatók, de ha tüzetesebben megvizsgáljuk őket, láthatjuk, hogy az elbeszélő rész további két szakaszra bomlik: az elsőben a szituáció leírása található, majd az elbeszélő szituáció megoldása ráolvasással. Tehát a teljes szerkezetet őrző imákban a záró ráolvasó rész tulajdonképpen ismétlése, megerősítése, aktualizálása az elbeszélőnek.

Mindezek alapján az imaszerkezetet három részre osztottam: a nyitásra (NY), amely a beszédhelyzethez, a betegséghez hasonló eset leírása, a baleset narratívája, szereplője a vizsgált motívumnál legtöbbször Jézus; a fő részre (R), amely az elbeszélő ráolvasást tartalmazza, szereplője Jézus, Mária, vagy valamilyen "szent" személy; és a zárásra (Z), amely a tulajdonképpeni ráolvasó rész, a jelen szituációra, a gyógyítás sikerére utal sokszor szent személy(ek) segítségül hívásával. Egy-egy rész a szöveg bekezdésnyi egységének tekinthető.

Az imaszövegek nagy része őrzi ezt a szerkezetet, a 17 régebbi gyűjtés közül 8 ilyen szöveg van, a 24 újabb gyűjtésben pedig 12. Még 4 újabb imában mutatható meg a különálló zárás, de ezekben a szerkezet leegyszerűsödött, kettőből (22, 24) hiányzik az "elbeszélő" ráolvasás, kettőből pedig a záráson kívül nem maradt semmi (39, 40), a narratív rész eltűnésével fölmerül a műfajváltás, a ráolvasássá válás kérdése.

Átmeneti, az egyszerűsödés felé mutató kategóriának tekintettük azokat az imákat, amelyekben a zárás ugyan önálló mondategység, de tartalmi szempontból (nincs megismételt ráolvasó rész) vagy grammatikai szempontból (a mondategység idézet része) nem választ-

ható el a fő résztől. Ilyen például az első emlék, az 1488-ban lejegyzett 3. Bagonyai Rá-olvasás (1). Hasonló szerkezetű a 9, 10, 12, 15, 16, 17. ima. Ezek mind régebbi adatok, egyetlen újat lehet idesorolni a 29. szöveget. A fő rész és a zárás elválaszthatatlanságát R/Z-vel jelöltük.

Vannak olyan esetek is, amikor például a jelen beszédhelyzetére utaló hangsúlyos *te* személyes névmás, vagy az *ez*, *az* mutató névmás miatt választottam le az utolsó mondat-egységet, mint külön zárást (32, 33, 34, 35. imák), de elképzelhető, hogy ezek az imák is az egyszerűbb szerkezet felé mutatnak.

Külön meg kell említeni azokat a szövegeket, ahol mind tartalmilag, mind grammatikailag elválaszthatatlan a fő rész és a zárás, egyetlen mondategységet is alkotnak (a jelölés: Z/R). A régi imák közül csak kettő (6, 8) sorolható ide, az újabb gyűjtésekből 24-ből 4 darab (20, 25, 31, 38).

Az újabb gyűjtésekben találkozhatunk olyan imákkal is, ahol hiányzik a nyitó rész (35), hiányos a fő rész (37, 38), felcserélődik a zárás és a nyitás (41), illetve csak a zárás, a ráolvasás őrződik (39, 40).

Az 1488 és 1936 között lejegyzett szövegeket időrend szerint, az újabb gyűjtéseket PÓCS ÉVA közlésének sorrendjét megtartva folytatólagosan számoztuk. A további jelölések: a mondat-egységeket római számmal, a mondat-egységeket arab számmal jelöltük. A főmondat jele: F, a mellékmondaté: m. Az alárendelő viszonyt a / jel mutatja, a mellérendelés fajtáit a hagyományos jelek (- kapcsolatos, ↔ ellentétes, ~ választó, → következtető, ← magyarázó). A tömbösödést, a hiányos, illetve a tagolatlan mondat-egységeket különböző zárójel-alkalmazásával érzékeltetjük: [], ⊂ ⊃, (). Az idéző mondat és az idézett mondat kapcsolódását + jellel mutatjuk, ha dialógus alakul ki a jel: ||

5. A részletes szövegvizsgálat

5.1 Az 1488 és 1936 között gyűjtött népi imák mikroszerkezeti vizsgálata (1. - 17.) (Pócs 1986. II. 429-441)

1. A 3. Bagonyai Ráolvasás (1488)

A nyitás(NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Vronk xpc /amar hatan Jhrlamba (Jherusalembe) ha menth 2. ew /amara megh /anthulth vala.*

A nyitás egy mondategész, két mondategység, amelyek időhatározói alárendelő viszonyban állnak: F2/m1ih

A fő rész(R) és a zárás(Z) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *azt megh lata bodogh a /son.*

II. 2. *az /oth monta vala 3. fiam ihc 4. Nam megh /antolth louad*

III. 5. *xpc halla 6. az /oth monda 7. En edes /ilem aniam 8. megh /antolth 9. merth laba ky menieth.*

IV. 1. *En edes fiam ihc xpc 2. poroncholok the /enth hiredel es the akarathodual 3. hogy az the louad megh viga /fek.*

Az I. mondatégsz egy mondatégség: F1. A II. mondatégszben 3 mondatégség található. A F2 mondatégséghez egy megszólítás és egy egyenes idézet kapcsolódik: || F2 + (F3) [F4]. A harmadik mondatégsz öt mondatégségből áll. A főmondathoz F6 vagy időhatározói alárendeléssel kapcsolódik m5. vagy a mikor kötőszó hiánya miatt a viszony egyszerű kapcsolatosnak is tekinthető: F5 - F6 Az F6 mondatégséghez egyenes idézetként egy megszólítás (F7) és az F8 idézőmondat kapcsolódik, és ennek okhatározói mellékmondata m9: F5—F6 + (F7) [F8] / m9ok

A tulajdonképpeni zárás egy mondatégsz. Három mondatégségből épül föl. F1 megszólítás, F2 főmondathoz célhatározói alárendeléssel kapcsolódik m3 mellékmondat: (F1) [F2] / m3cél ||

A mondatégszszak kapcsolódása a szövegben:

NYI. - R/ZI. → R/ZII. - R/ZIII. → R/ZIV.

2."Az Menyelesről"(Bornemisza 4. bájoló imádsága,1578.)

A nyitás (NY) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Wrunc Wr Isten fel üle az ő szent Szamaranac nyergetlen hatara, 2. el indula Paradiczomba,*

II. 3. *be nem mehete Paradiczom kapuian, 4. laba meg botlec, 5. laba meg czocec. 6. tsont mene ki helyeröl, 7. velö mene ki helyeröl, 8. vér mene ki helyeröl, 9. ér mene ki helyeröl*

III. 10. *wrunc Isten le függezte az ő aldot szent feiet, 11. szine szomorodec, 12. kedue könyörödec.*

Az I. és a II. mondatégszszak tartalmi okokból választottuk el egymástól. Az I. mondatégsz két mondatégségre osztható, ezek egymással egyszerű kapcsolatos viszonyban állnak: F1. - F2.

A második mondatégsz hét mondatégszéből épül föl, a kötőszó hiánya miatt mellérendelő kapcsolatokat feltételezünk. A 4. és az 5. mondatégsz egy tömbben magyarázzák a 3. mondatégszét, a 6, 7, 8, és 9. mondatégsz tömbje pedig a 4. és 5. mondatégsz tömbjét részletezi: F3. ← { [F4. - F5.] → [F6. - F7. - F8. - F9.] }

A harmadik mondatégsz három mondatégsze egymással mellérendelő viszonyban áll, az elsőhöz magyarázatként kapcsolódik a másik kettő: F10. ← [F11. - F12.]

A fő rész (R) mondatégszei és mondatégszei:

I. 1. *Azt meg lata az ő szent anya,*

II. 2. *monda az ő sz. anya, 3. oh en szent Fiam 4. mire a te szent feied függeted, 5. szent kedued könyörödec?*

III. 6. *Hogy azt hala áldot wrunc Isten, 7. Monda: 8. Oh en sz. anyam Maria, 9. hogy ne függeszem sz. feimet, 10. hogy ne szomorodgyec szent szuem, 11. hogy ne könyöregyec sz. keduem.*

IV. 12. *Im en fel ültem szent Szamaromnak hatara, 13. be akar nec menni Paradiczomba, 14. be nem mehetec Paradiczomnac kapuian, 15. szent Szamaromnac laba meg botlec, 16. laba ki czokec, 17. czont mene ki helyeröl, 18. velö mene ki helyeröl, 19. ér mene ki helyeröl, 20. vér mene ki helyeröl/./*

V. 21. *Hogy ezt halla az ő szent Anya Maria. 22. Ne ijedgy 23. en áldot szent Fiam.*

VI. 24. *En az en szent kezemmel meg fogom szent Szamarodnac labat*

VII. 25. *szent szaiambol szent iget rea mondom, 26. szent lehelletemet rea lehellem,*

VIII.27. *czont megyen czonthoz*, 28. *velö megyen velöhöz*, 29. *ér megyen érhez*, 30. *In megyen inhöz*, 31. *vér megyen vérhöz*.

Az első mondatégesz egy mondatégség: F1. A második mondatégesz négy mondatégségből épül föl. Az elsőhöz idéző mondatként kapcsolódik egy megszólítás és két kérdés: || F2 + (F3.) [F4. - F5.]

A harmadik mondatégesz hat mondatégségre bontható. A 7. mondatégséghez kapcsolódik a 6., mint ennek időhatározói mellékmondata, a 8.-11-ig pedig egyenes beszédként csatlakozik a 7. mondatégséghez mint idéző mondatához. A 8. mondatégség megszólítás.: || F7./ m6. idő

+ (F8.) [F9. - F10. - F11.]

A negyedik mondatégeszt nehéz elválasztani a harmadiktól, ugyanis a 7. mondatégséghez tartozik, hiszen az idézet folytatása. Mégis külön egységnek éreztük, mivel egy gondolatrítmussal a nyitómotívum ismétlődik egyes szám harmadik személy helyett egyes szám első személyben. Csak a 2. mondatégség igei állítmánya változott: "el indula" múlt idejű kijelentő módú igealak helyett "be acarnec menni" jelen idejű feltételes módú igealak áll. A mondatégségek száma és viszonya azonban változatlan:

F12. - F 13. ↔ F 14. ← {[F15. - F16.] → [F17- F18. - F19. - F20.]}

Az ötödik mondatégesz három mondatégségből épül föl. Szerkezete megegyezik a harmadik mondatégszével, vagyis gondolatrítmussal ismétlődik, hogyan lép be a szereplő a szövegbe. Ez teszi lehetővé, hogy – bár a főmondat itt hiányzik – ez a hiány kiegészüljön. Egy "monda, mondja" állítmányú mondatégséghez kellene a 21. és 22., 23. mondatégségeknek kapcsolódniuk: FØ / m21.+ F22. (F23.)

A hatodik mondatégesz egy mondatégség: F 24., a hetedik kettő: F25.- F26. A nyolcadik mondatégesz öt mondatégség, az ima szerkezetében szimmetrikusan helyezkedik el, a nyitás és a fő rész párbeszédének, a ficamodás gondolatrítmusos leírásának megfelelője, a gyógyulás folyamatát részletezi: F27.-F28.-F29.-F30.-F31. || Az "elbeszél" ráolvasás egy szent személy (Szűz Mária) szavait idézi a hatodik, hetedik, nyolcadik mondatégszben.

A zárás (Z) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Enis e mai napon meg foktam az en bünös kezemmel, ez oktalannac auagy ember nec labat, auagy kezet,*

II. 2. *Enis szent iget rea mondom, 3. bünös szaiambol lehellemet rea fuom, 4. hogy helyekre mennyenec*

A zárás a köznapi beszédhelyzet, a gyógyítás beemelése és párhuzamba állítása a felidézett történettel. A mondatszerkesztés, illetve a szövegszerkesztés tökéletesen mutatja ezt a törekvést. A mondat egészekre való tagolás, illetve a mondat egységek viszonya megegyezik az "elbeszél" ráolvasásával, egyetlen eltérés van, mégpedig a gyógyulás folyamatának részletezése helyett egy célhatározói alárendeléssel összefoglalja a kívánt eredményt, vagyis azt, hogy a beteg újra egészséges legyen. A melékmondat hiányos, az alany hiányzik belőle, tulajdonképpen csak az egész imaszöveg alapján egészülhet ki. ("*hogy helyekre mennyenec*"). A zárás első mondat egésze tehát egy mondat egység: F1.

A második mondat egész pedig három mondat egységből épül föl. Az első kettő kapcsolódása teljesen megegyezik a második mondat egész két mondat egységével, vagyis a viszony egyszerű kapcsolatos. A harmadik mondat egység viszont a harmadik mondat egész összefoglalása, a két mondat egység célhatározói alárendelése: [F2/ - F3.]/ m4cél

A mondat egészek kapcsolódása a szövegben:

{ NYI. ↔ NYII. → NYIII. } - { RI. - RII. → RIII. ← RIV. → RV. } ← [RVI. - RVII. - RVIII.] - [ZI. - ZII.]

3. "**Ki ficzamos ellen**" (XVII. század (?))

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Uram Jesus Christus, mikor a földön járt, 2. lába ki menyülvén, 3. Csont mene heléből, 4. Csont, csont esze mene,*

II.5. *az ő dragalátott Szent, Szent székibe üle, 6. nagy banatnak hajtotta az eő szent fejet.*

Az I. mondategészben négy mondategység található, feltételezve, hogy a határozói igenévnek itt predikatív értéke van, és a 2. mondategységben állítmányként elemezzük (TNYT. 448). A 2, a 3. és a 4. mondategység egymással magyarázó viszonyban áll, s mind a háromnak alárendelődik az első mondategység időhatározói alárendeléssel: [F2←F3←F4]/ m1idő

A második mondategész két mondategységből épül föl. Grammatikailag szorosan az első mondategészhez tartozik, mivel a cselekvő alanyra itt csak az ige személyragja utal. Mégis úgy éreztük, hogy tartalmilag, logikailag ez a két mondategység elválnak az előzőektől. A két mondategység egymással egyszerű kapcsolatos viszonyban áll. : F5. - F6.

A fő rész (R) mondategységei és mondategészei:

I. *1. Azon méne Asszonyunk szép, szép szűz Maria,*

II. *2. Kerdezé tölle, 3. min bankodol 4.édes fiam, édes Jesusom?*

III. *5. Hogy ne bánkodnám 6. Asszonyunk szép, szep szűz Maria*

IV. *7. Mikor a földön járék, 8. Labom ki menyülek, 9. Csont ki mene helyeből, 10. Csont, csont essze mene*

V. *11. Küldi vissza a Boldogságos szep, szep szűz Marianak 12. Boldogságos Szűz Maria Keresztelő Szent Jánosnak, 13. Keresztelő Szent Janos ugyan Jesus Kristusnak*

Az első mondategész egy mondategység: F1. A második mondategészben három mondategység található. Az elsőhöz egyenes idézéssel kapcsolódik a második és egy megszólítás: F1 – || F2 + F3 (F4)

A harmadik mondategész két mondategységből épül föl: egy főmondatból és a hozzá tartozó megszólításból: F5 - (F6)

A negyedik mondategészben négy mondategység található. A nyitás ismétlődik, de a határozói igeneves állítmány helyett ragozott igealak áll.: [F8 ← F9 ← F10] / m7ih ||

Az ötödik mondategész három mondategység, a ráolvasás helyett áll, az első mondat-egység alanya valószínűleg Jézus, a másik kettőben nem ismétlődik meg a "küldi" állít-mány, hiányosak, viszonyuk kapcsolatos: F11-⊃F12⊃-⊃F13⊃

A zárás(Z) mondategységei és mondategészei:

I.1. *Uram Jézus Kristus, 2. könyeruly a ki ment csontokon*

II. 3. *Amen*

A zárás két mondategész, általánosít, megszólítja Jézust: ||(F1) - F2 A második mondategész a hagyományos imazáró forma: (F3)

A mondategészek kapcsolódása a szövegben:

{ NYI. → NYII. } - { RI. - RII. - RIII. ← RIV. →RV. } → {ZI. - (ZII.) }

4. **Rándulás** (Kiskunfélegyháza, 1873)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Elindula urunk Jézus Jerikóból Jeruzsálembe.*

II. 2. *Által mene kőhídon, ő lován, ő szamarán.*

A nyitás két mondategészből épül fel, amelyek között egyszerű kapcsolatos viszony van: F1-F2

A fő rész (R) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Haragos gazdasszony, jámbor gazdája,* 2. *gyékényágy, kő párnája,* 3. *kő kenyere,*
4. *fa kése,*

II. 1. *ez az Isten mondása:* 2. *ezen jószág semmi ízébe, tagjába ficemlés vagy nyilamlás meg
ne maradhasson,* 3. *hús húshoz,* 4. *csont csonthoz,* 5. *tag taghoz,* 6. *ín ínhöz,* 7. *vér vérhöz,* 8.
ér érhöz,

A fő részben az első mondatégsz 4, felsorolásszerű hiányos mondatégségből épül
fől: [<F1>](#)-[<F2>](#)-[<F3>](#)-[<F4>](#)

A következő mondatégsz *ez* névmása utalhat erre a mondatégszre, de valószínűbb,
hogy a főmondat utalószava. A nyelvtani megformálatlanság jól jelzi, hogy egy "idegen"
szöveg, egy másik motívum (Gyékényágy - kőpárna) került az imaszövegbe: [F1](#) → [[F2-](#)
[F3-F4](#)]

A második mondatégsz első mondatégségét tekintem a főmondatnak, amelynek két
alanyi alárendelő mellékmondata van, a harmadik tagmondat hiányos, állítmánya a
"menjen", "forrjon" ige lehetne. F1 /m2al → [[<m3>](#) - [<m4>](#) - [<m5>](#) - [<m6>](#) - [<m7>](#) -
[<m8>](#)]al

A zárás (Z) mondatégségei és mondatégszei:

I. Krisztus *Jézusnak maga szájából származott szent igék által gyógyuljon meg.*

A zárás egy mondatégsz, egy mondatégség. Tulajdonképpen keveredik a lezárás a
fő résszel.

A mondatégszek kapcsolódása a szövegben:

NYI.ØRI.-RII. → ZI.

5. Rándulás (Szeged, 1875)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Midőn Márja szent Józseppel szamarháton járt, 2. a szamarának lecsúszott a lába a hidrú, 3. osztán kifiamodott.*

A nyitás egy mondategész. A 2. és a 3. mondategység egymással egyszerű kapcsolatos következtető vi-szonyban áll, az első a második és a harmadik mondategységnek időhatározói alárendelése. Kötőszava a "midőn": [F2→F3]/m1 idő—F3

A fő rész (R) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Józsep mondta Márjának, 2. Márja mondta szent fiának, 3. szent fija mondta ficamodásnak, 4. mönjon hejre.*

II. 5. *Kimönést kütte szent Anna Márjának, 6. Márja kütte szent fijának, 7. szent fija kütte hejre*

Két párhuzamos szerkesztésű mondategészről van szó. Az elsőben az első, a második és a harmadik mondategység egymással kapcsolatos viszonyban áll, a harmadikhoz kapcsolódik egy tárgyi alárendelő mondategység: F1 - F2 - F3/m4tárgy

A másodikban három kapcsolatos viszonyban álló mondategység található: F5-F6-F7. Ehhez a részhez – a lejegyzés jelzése szerint – egy Miatyánk és egy Üdvözlég elmondása is hozzátartozik. Ez kibővíti az adott szöveg kereteit, két másik, megformált szöveget emelve be. Itt az a kérdés vetődik föl, hogy mivel és milyen mértékben bővíthető a hagyományozódó szöveg. Kérdéses az is, hogy az imaszerkezetben a beemelt két imádság a fő részhez vagy a záráshoz tartozik-e. A zárás, mint az a szerkezetleírásokban jól megfigyelhető, mindig a gyógyítás tényére összpontosító összegzés. Ezért arra gondoltunk, hogy a Miatyánk és az Üdvözlég inkább a fő részhez tartozik, szerepük a

beszédhelyzet elfogadásának erősítése lehet, a „szent” megteremtése. (Érdekes lett volna, nemcsak megemlíteni ezt a két "hivatalos" imát, hanem le is jegyezni.)

A zárás (Z) mondatgységei és mondatgészei:

I. 1. *Uram Jézus, 2. vödd fő az én imádságomat a tö szentségös szent atyád elébe, 3. hogy lögyön hasznos, 4.valamint hasznos vót a te anyád Márijának keresése.*

A zárás egyetlen mondatgész. Négy mondatgységéből épül föl, az első egy megszólítás, a másodikhoz célhatározói alárendeléssel kapcsolódik a harmadik, amelynek hasonlító határozói mellékmondata a negyedik mondatgység (fok- mértékhatározói alapjelentéssel): ||(F1) - F2/ m3cél/m4has ||

A mondatgészek kapcsolódása a szövegben: NYI. → RI. ← RII. - (Miatyánk) → ZI.

6. **Rándulás** (Arad,1877):

A nyitás (NY) mondatgységei és mondatgészei

I. 1. *Mikor az úr Jézus Józseffel, Máriával szamárháton járt, 2. a szamár a hídra lépett 3. s a lába a helyéről kihibbant.*

A nyitás egy mondatgész. Három mondatgységéből épül föl, a második és a harmadik egyszerű kapcsolatos következtető viszonyban van, az első pedig a második, illetve harmadik mon-datgység időhatározói alárendelt mellékmondata, kötőszava: "mikor", [F2→F3]/m1—F3idő

A fő rész (R) mondatgységei és mondatgészei:

I. 1. *József mondta Máriának, 2. Mária mondta szent fiának, 3. Jézus mondta hibbant lábna: 4. menj helyre.*

A fő rész négy mondategységből álló egyetlen mondategész. Az első három mondategység viszonya kapcsolatos, a harmadikhoz mint idézet kapcsolódik a negyedik: [F1-F2-F3](#) + F4

A zárás (Z) mondategységei és mondategészei:

A zárás a fő résztől ebben az imában elválaszthatatlan. Tulajdonképpen a negyedik mondategység tekinthető a zárásnak, de grammatikailag nem önálló.

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: NYI. → [Z/RI](#).

—~~Ø~~

7. **Rándulás** (Kiskunfélegyháza, 1885)

[\(Az imaszöveg előtt két Miatyánkot kell elmondani.\)](#)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Mikor elindula urunk Jézus Jeruzsálembé, 2. Jeruzsálemből Érikóba, 3. mikor menne a kőhídon, 4. ő lovának, szamárkájának lábacska kificmedett; 5. ugy ezen szolgáltnak is lába megficmedett.*

A nyitás egy mondategész. Öt mondategységre bontható. A főmondat az ötödik mondategység, ennek hasonló határozói (módhatározói) alárendelése a negyedik mondategység. Ehhez három időhatározói mellékmondat kapcsolódik, az első, a második és a harmadik mondategység. A 2. mondategység hiányos mondat, itt a "mikor" kötőszó is hiányzik. A mondategész felépítésének érdekessége, hogy a főmondat, amely a szerkezetet zárja, deiktikusan a jelen állapotra ("ezen szolgáltnak is lába") utal: F5 / M4 / [m1 - m2 - m3]idő

A fő rész (R) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Hanem azon Isten szájából jött szent ige szálljon reá, 2. hogy semmi izziben fájdalom meg ne maradhasson, 3. hanem csont csonthó, 4. vér vérhő, 5. in inhó forrjon össze*

A fő rész egy mondategész, szinte elválaszthatatlan a zárástól. A főmondat az első mondategység, amelyhez célhatározói alárendeléssel kapcsolódnak a további mondat-

egységek, a 3, 4. és az 5. egy tömböt alkot. Az 1. mint idéző mondat átalakult, a performatív ige helyén metaforikus kép áll: „Isten szájából jött szent ige”. Kérdéses, hogy a A 3. és a 4. mondat-egység hiányos mondat-e, vagy halmazott mondatrészekről van szó. A többi imát elemezve gondoltam arra, hogy ezek külön mondat-egységek: F1 / [m2 ↔ m3 ⊃ - m4 ⊃ - m5] cél

I.1. az Atyának kegyelme, a Fijunak szerelme, a Szentléleknek ereje vegye ki ezt a fájdalmat belüle.

A zárás (Z) mondat-egységei és mondat-egészei:

Három Miatyánk, amelyekkel mintegy keretbe foglaljuk a beszéd-situációt, egy „szent” időt kijelölve. A zárásban a mondat-egész egy mondat-egység. A szöveg-zárás azonban tulajdonképpen a három Miatyánk, a szöveg ezzel egészül ki: F1

A mondat-egészek kapcsolódása a szövegben:

2 Miatyánk ∅ NYI. ↔ RI. - ZI. ∅ 3 mMiatyánk

8. Kelevény (Egyházaskér, 1891)

Az egész ima egyetlen mondat-egész. Az eddigiekben vizsgált nyitás, fő rész, zárás tagolódás a mondat-egységek között felismerhető. Feltételezzük, hogy a határozói igeneveknek itt predikatív értékük van, s a mondat-egységben állítmányként szerepelnek.

I. 1. *Oh édös Jézusom, 2. mikor elindultál Jeruzsáljomba, 3. lovad lába mögmarulván, 4. szent keziddel tapogatván, 5. Tapogazs mög ezön lénynek, fejit, mejjit, hasát, hátát mindön termő tagját!*

Az első mondat egység tagolatlan megszólítás. A második a harmadik és a negyedik mondat egység időhatározói alárendelése, megjelenik a jellegzetes "mikor" kötőszó. Az ötödik mondat egységhez kapcsolódik a negyedik mint hasonlító határozói (mód) mellékmondat: || (F1) F5./ (M4 - M3)has /m2idő

A hagyományos nyitást (NY) az első, a második és a harmadik mondat egység őrzi. A fő részből (R) a 4. mondat egység hordoz egy mozzanatot. A lezárás (Z) pedig a ötödik mondat egység, a jelen szituációt állítja párhuzamba a "nyitásban" elbeszélttel, azaz töredékeiben őrződik a narratíva, de már nem beszélhetünk két részszevegről, és ez a szeveg-típusváltás a műfajváltásra utal, azaz a szeveg fohász és ráolvasás kapcsolatává redukálódik.

9. Rándulás (Egyházaskér, 1891.)

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Elindult a kis Jézus a szamarán, szamar hátán kűszikla hídján.*

II. 2. *Mögficemődik szamarának lába.*

A nyitás két mondat egész, egy-egy mondat egységből állnak. Köztük kapcsolatos viszony van: F1 – F2

A fő rész (R) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Odamén a Ficemáper, 2. ráolvas, 3. szent szájával fűvogatja, 4 szent kezivel tapogatja.*

II. 5. *Ühön!*

III. ~~2-6.~~ *csont csonthó,-37. hús húshó,-48. vér vérhön,*

III. ~~IV.~~ *5-9. azután pediglen ojan víg lögyön,-6 10. mint vót!*

~~A zárás három mondategész és a fő rész formailag elválasztható, de tartalmilag nem. Az első tagolatlan felkiáltás, mert a tagolatlan felkiáltás miatt a töredékes párbeszéd részének tekinthető. Az első mondategész négy, egymással mellérendelő kapcsolatos viszonyban álló mondategységből épül föl: F1-F2-F3-F4. A második mondategész egy tagolatlan felkiáltás: (F5). A harmadik mondategész három hiányos, egymással kapcsolatos viszonyban lévő mondategységből áll: <F6>-<F7>-<F8>. A negyedik mondategész két mondategységet foglal magába, a második az elsőnek hasonlító mellékmondata (fokmérték határozói jelentés): F9/m10has~~

~~A második mondategész három hiányos, egymással kapcsolatos viszonyban álló mondategység.~~

~~A harmadik mondategész két mondategységet foglal magába, a második az elsőnek hasonlító mellékmondata.~~

A mondategészek kapcsolódása a szövegben:

NYI. - NYII. → RZI. → (R/ZII.) - R/ZIII. → R/ZIV.

10. Rándulás (Egyházaskér, 1891)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Mikor elmönt a Jézus az ű kínjára, kínhejire, kűsziklárul kűhegyekre, az Aspiom hídjára, 2. lova lába megficemödvén,*

A nyitás egy mondategész. A ~~harmadik~~ második mondategység a főmondat, ennek időhatározói alárendelése ~~a második, ennek pedig az első:~~ F2 / m2/m1idő. A határozói igenevet ismét állítmányi szerepben látjuk, s mivel némi időjelentést hordoz, ezért tekintem a második mondategységet időhatározói alárendelésnek.

A fő rész (R) mondatösszegei és mondatösszegei:

I. 1. *ara mén a Fice Márton.*

II. →2. *szóla, monda a Krisztus Jézus: → Bizony, bizony, bizony monda Fice Mártonnak*
3. *lovam lába megficemödvén.* 4. *olvass rá,* →5. *lehölj rá!*

III. 6. *In hejre,* 7. *Csont hejre.*

IV. 8. *Édös Jézusom* 9. *tödd hejre*

A fő rész és a zárás tartalmilag nem választható el, a harmadik, a negyedik, az ötödik mondatösszeg a párbeszéd részének tűnik, és mintha a ráolvasás is beilleszkedne a dialógusba. ~~→egy mondatösszeg.~~ Az első mondatösszeg egy mondatösszeg: F1. A második mondatösszeg idéző mondat, ahol a performatív ige (*szóla, monda*) megismétlődik, ugyanígy a *bizony* nyomatékosítást kifejező határozószó, talán így, az erősítéssel próbálja a beszélő igazolni *Fice Márton* „szent” szerepét. Az idézetben a határozói igenév ismét állítmányi szerepben áll. A harmadik, a negyedik és az ötödik mondatösszeg között mellérendelő viszonyt feltételezünk: $\parallel F2 + F3 \rightarrow [F4 - F5]$

A harmadik mondatösszeg két hiányos mondatösszeg: $\subset F6 \supset -\subset F7 \supset$, a negyedik szintén két mondatösszeg: $(F8)-F9 \parallel$

A zárás (Z) mondatösszegei és mondatösszegei:

~~A zárás (Z) két mondatösszeg. Az első az előző rész párbeszédéhez kapcsolódik két hiányos mondatösszeg, a második pedig egy fohász Jézus megszólításával.~~

~~F1 - F2 - (F3) - F4~~

A mondatösszegek kapcsolódása a szövegben:

NYI. - R/ZI. - (R/ZII. → R/ZIII.)

11. **Rándulás** (Lőrincfalva, 1891)

A nyitás (NY) mondatösszegei és mondatösszegei:

I. 1. *Krisztus urunk elméne kű hídjára, kín helére.*

II. 2. *mögcsuszamodik szamarának lába kúsziklába,*

A nyitás két mondatégesz, mindkettő egy-egy mondatégeszből áll: ~~Köztük egyszerű kapcsolatos viszony van.~~ F1 — F2

A fő rész (R) mondatégeszei és mondatégeszei:

I. 1. *arra méne szent Fice Márton,*

II. 2. *szent kezive túlökteti, 3. szent szájáva huhogatja*

III. 4. *mondá: 5. csont csonthon, 6. hús húshon, 7. vér vérhön,*

IV. 8. *ol víg lögyé, 9. mint ennek előtte vótá!*

A fő rész négy mondatégesz. Az első egy mondatégeszből: F1, a második két, kapcsolatos viszonyban álló mondatégeszből épül föl: F2 - F3. A harmadik mondatégeszben az idéző mondatégyeghez a gyógyítást kifejező hiányos(5, 6, 7) mondatégeszek kötődnek: || F4 + $\langle m5 \rangle - \langle m6 \rangle - \langle m7 \rangle$. A „szent” szavaihoz tartozónak tűnik a nyolcadik és a kilencedik mondatégesz is, de az eltérő grammatikai megformálás miatt külön mondatégesznek elemezzük. Itt a 8. mondatégesz a főmondat és a 9. ennek hasonlító (fok- mérték határozói) mellékmondata: F8/ m9has A szövegbe való beszerkesztettsége – idézet része – miatt véltük az elbeszélő részhez tartozónak.

A zárás (Z) mondatégeszei és mondatégeszei:

I. 1. *Názáretbeli Jézus, 2. gyógyítsd mög szögén jószágomnak a forgóját!*

II. 3. *Édös anyám, boldogságos szent szűz Márijám, 4. gyógyítsd mög a te szent Fijad érdemijé!*

III. 5. *Szent Cicé Márton, 6. tödd helére szögén jószágomnak a forgóját!*

A zárás három mondatégsz. Párhuzamos szerkesztésről van szó, minden mondatégsz két mondatégség, melyek közül az első mindig tagolatlan megszólítás: ||(F1)-F2; (F3)-F4; (F5)-F6

A mondatégszek kapcsolódása a szövegben:

NYI. - NYII. - RI. - RII. - RIII. → RIV. → (ZI.~ ZII. ~ ZIII.)

12. **Rándulás** (Szőreg, 1891)

A nyitás (NY) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Az Atyának és Fijúnak és Szentlélek Istennek nevében kezdöm az imádságomat.*

II. 2. *Uram, Jézus Krisztus, 3. mikó a fekete föld színin jártá és mönté, 4. lovad lába megficemödvén,*

A nyitás két mondatégszből áll. Az első mondatégsz egy mondatégség. Nem tartozik szorosan az epikus történethez, külön fohászként lazán kapcsolódik a szöveghez: F1

A második mondatégsz egy tagolatlan megszólítással kezdődik. Külön mondatégségnek elemezzük a négyest, állítmányi szerepűnek véve a határozói igenevet, így egy időhatározói alárendelés jön létre: (F2) - F4/m3idő.

A fő rész (R) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *ara möne szent Máté.*

II. 2. *szent kezéve simogatá, 3. szent szájáva fúvogatá*

A fő rész két mondatégszből áll, az első egy mondatégség, a második kettő: F1-

F2- F3.

A nyitó résztől nehezen határolható el, időhatározói alárendelő kapcsolatot feltételezhetünk.

A zárás (Z) mondatégségei és mondatégszei:

III. 4. Erősim!

IV. 2-5. Csont, bőr ojan lögyé, 6. mind mikor a Krisztus urunk mögteremtött

A fő rész és a záras két mondatégesz. jóllehet grammatikailag elválasztható, mert az idéző mondat kihullott a szövegből, mégis a párbeszéd megmaradt részének látszik, a szent szavait idézi. Bár az első mondatégesz tagolatlan megszólítás, így bekapcsolódhatna valamely más mondatégeszbe, itt nem világos, hogy a szöveg mely részéhez tartozik. Négy mondatégeszből áll. Az első egy mondatégesz: F1, a második kettő: F2-F3. A harmadik mondatégesz pontosan nem értelmezhető tagolatlan felkiáltás, megszólítás: (F4). A negyedik mondatégesz összegzés, két mondatégeszből álló hasonlító alárendelés eredetileg állítmányi alárendelő viszony: F5/m6has.

A második mondatégesz hasonlító alárendelés: F2./ m3.

A mondatégeszek kapcsolódása a szövegben:

NYI. - NYII. - R/ZI. - R/ZII. -(R/ZIII) - R/ZIV.

13. **Rándulás** (Nagyszalonta, 1914)

A nyitás mondatégeszei és mondatégeszei:

I. 1. *Mikor Krisztus urunk a hídon mene, 2. a samarának lába eltöre;*

A nyitás egy mondatégesz, amely két, időhatározói alárendelő viszonyban álló mondatégeszből épül föl: F2 /m1 idő

A fő rész (R) mondatégeszei és mondatégeszei:

I 1. *Az úr erőssen mondta: 2. búr búrhö, 3. csont csonthó, 4. hus hushó, 5. in in hó, 6. vír vírhe,*

A fő rész egy mondat egész, egy idéző mondat, ahol az első mondat egységhez kapcsolódik öt hiányos mondat egység mint idézet: F1 + [cF2▷-cF3▷-cF4▷-cF5▷-cF6▷]

A zárás (Z) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *N-nek a lába is úgy marad jk, 2. ahogy az Isten megadta,*

II. 3. *ámme.*

A zárás két mondat egész. Az első mondat egység a főmondat, ennek állapot határozói alárendelése a második. A hagyományos imazárás tagolatlanul kapcsolódik: F1/m2áll (F3)

A mondat egészek kapcsolódása a szövegben: NYI.- R.I. → ZI.- (ZII.)

14. **Rándulás** (Nagyszalonta, 1914)

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Isten elindult szent Péter után a pallásro 2. de a pallás megmozdult 3. és az Isten lába kifcamodott.*

A nyitás egy mondat egész. Három mondat egységből épül föl, ahol a tagok között kötőszóval kifejezett logikai viszony van. Az első két mondat egység ellentétes, a második és a harmadik egyszerű kapcsolatos viszonyban áll: F1 ↔ F2 -F3. A fő rész (R) hiányzik. és A a zárás (Z) mondat egységei és mondat egészei: ~~mondat egységei és mondat egészei~~ elválaszthatatlanok, mert a beszélő átadja gyógyító szerepét az ima szereplőjének:

I. 1. *Istenem, 2. szólj jó szót hejtem,*

II. 3. *jól igazizs meg, 4. bűrt bűrrel, 5. csontot csonttal, 6. húst hússal, 7. ínt ínne, 8. vírt vírrel*

III. 9. *tedd ippé, 10. ahogy te megadtad, 11. ámme.*

IV. 11. ámme.

A fő rész és a A zárás fohással kezdődik, összefonódik, mégis három mondategészre tagolható. Az első mondategész egy tagolatlan megszólítás és egy mondategység: || (F1) F2. A második mondategész első mondategységéhez öt hiányos mondategység kapcsolódik módhatározói alárendeléssel: F3/[cm4▷|cm5▷-cm6▷-cm7▷-cm8▷]mód

~~egy tagolatlan megszólítás és egy mondategész: (F1.) – F2.~~

Az utolsó mondategészt tekinthetjük a tulajdonképpeni zárásnak, de mivel az előző-eket foglalja össze, tartalmilag nehéz lenne elválasztani a másik két mondategésztől. Három mondategységből épül föl, az elsőhöz módhatározói alárendeléssel kapcsolódik a második, majd a szöveg a hagyományos imazáró formával, mint tagolatlan mondattal zárul: F9/m10mód– (F11)

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: NYI.- R/ZI.- R/ZII. ← R/ZIII.- (ZIV.)

15. **Rándulás** (Vinga, 1930.)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Mikor Krisztus urunk a fekete föld színén számárháton járt, 2. a számár lába a szent Márk hídon kificamodott;*

A nyitás egy mondategész. Két mondategységből áll, a másodiknak az első "mikor" kötőszavas időhatározói alárendelése: F2/m1idő

A fő rész(R) és a zárás(Z) mondategységei és m.egészei:

I. 1. *Odament szent Vicel Máté,*

II. 2. *szent kezével megnyomá, 3. szent szájával megfúvta; [4. csont csonthoz mőnjőn, 5. ín inhoz mőnjőn, 6. hős hősöz mőnjőn.](#)*

III~~V~~. 7. *Legyen úgy, 8. ahogy Isten az első embert megteremtette*

A fő rész és a zárás egymástól elválaszthatatlan, pontosabban a grammatikai eszközök hiánya miatt nem értelmezhető. Az első és a második mondatégesz szorosabban kapcsolódik, talán a fő résznek megfelelő szerepet töltenek be: F1 - [F2 - F3] / [[m4-m5-m6](#)]cél. A performatív igét tartalmazó mondat-egység azonban kihullott a szövegből, így nem világos, hogy a második két mondatégesz a "szent" szavait idézi, vagy már a jelen gyógyító eseményére utal: ~~F4. —F5. —F6.~~

Az utolsó mondat talán mint zárás elválasztható, összegző, általánosító tartalma miatt, grammatikailag azonban ugyanúgy kérdéses idézet volta vagy önálló szerepe. Az első mondatégeszhez ~~mődhatózó~~ [állapothatózó](#) alárendeléssel kapcsolódik a második: F7/m8áll.

A mondatégeszek kapcsolódása a szövegben: NYI.- R/ZI. -R/ZII—R/ZIII. → R/ZIII~~V~~.

16. Rándulás (Tápé, 1936)

A nyitás (NY) mondatégeszei és mondatégeszei:

I. 1. *Mikor az úr Jézus a földön járt számaron, 2. ráment egy kőhídra ~~3~~ . [Kificamodott a számarának a lába.](#)*

=

A nyitás két egy mondatégesz. A Az elsőben a mondatégeszek közül a második és a harmadik követ-keztető viszonyban áll, az első —időhatározói alárendeléssel kapcsolódnak ik ("mikor" kötőszó): F2./m1. A második mondatégesz egy mondatégesz: F3. [[F2 → F3](#)]/m1 idő.

A fő rész (R) és a zárás(Z) mondatégeszei és mondatégeszei:

I. 1. *Akkor szent Vicernár odaütött 2. s szent szájával azt mondta: 3. Csont csontjáhun, 4. ín ináhun, 5.bűr bűrihön, 6.vér vérihön, 7. hús húsáhun,*

II. 8. *úgy meg ne gyökerezzön benne a fájás, 9. mint a vaslánc Jeruzsálem kapujában meg nem gyökerezött.*

A fő rész és a zárás egymástól elválaszthatatlan, mivel a beszélő csak a szent szavait idézi. Ezt nyelvtanilag a második mondat egység, amely az idézet bevezetője, mutatja. A szövegrész két mondat egységből épül föl.

Az elsőben az első két mondat egység kapcsolatos viszonyban áll, a másodikhoz mint idézetek kapcsolódnak a további hiányos mondat egységek: F1 - ||F2 + [cF3▷-cF4▷-cF5-
cF6▷-cF7▷]

A második mondat egész tekinthető szorosabb értelemben véve a zárásnak, összegez. Mondatszerkezete hasonlító alárendelés (módhatározói): F8 / m9has.

A mondat egységek kapcsolódása a szövegben:

NYI. - NYII. → R/ZI. → R/ZII.

17. **Ficam** (Apátfalva, 1936)

Az utasítás: „Kilencszer kell elmondani e szöveget. Ha a gyógyítóasszony elakad, az annak a jele, hogy »a betegen nagyon erőt vett a nyavalya.«” (PÓCS i.m. 436). Az utasítás a szöveg hosszának tetszőleges változtatására utal. Bár új tartalmi egységet hordozó szöveg nem keletkezik, tulajdonképpen a szövegegész maga válik visszatérő motívummá.

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Amikor az úr Jézus a földön járt, utazott, 2. szamarának lába kificamodott.*

A nyitás egy mondat egész, két mondat egységből álló, "amikor" kötőszavas időhatározói alárendelés: F2/ m1idő.

A fő rész (R) és a zárás (Z) mondategységei és m.egészei:

I. 1. *Arra ment szent Cicer Máté.*

II. 2. *Szent kezével simogatta, 3. szent szájával fúvogatta. 4. In inon maradjon, 5. hús húson maradjon*

III~~V~~. 6. *úgy legyen, 7. mint az úr Jézus előbb megteremtette.*

A fő rész és a zárás elválaszthatatlan, mert az idéző mondategység hiányzik, s nem jelzi, kinek a szavait (a beszélőét vagy az idézett személyét) halljuk. A rész ~~négy~~ három mondategészből áll. Az első mondategész egy mondategység: F1. A második mondategész ~~kettő~~ négy, az első két mondategység~~ek~~ kapcsolatos viszonyt alkot~~nak~~, a harmadik és a negyedik célhatározói alárendeléseként kapcsolódik: [F2 - F3]/[m4-m5]cél.

F4. ~~F5.~~ A negyedik mondategész zárásként, összegzésként némiképp elválasztható. Két mondategységből épül föl, hasonlító (állapothatározói) alárendelés: F6 /m7h.

A mondategészek kapcsolódása a szövegben:

NYI. - (R/ZI. - R/ZII.) ~~R/ZIII.~~ → R/ZIII~~V~~.

5.2 Újabb gyűjtések (1960 - 70 - 80) mikroszerkezeti vizsgálata (18. - 41.) (PÓCS 1986.II. 429 – 441.)

18. **Rándulás, ficam** (Kiskunfélegyháza)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Mikor urunk Jézus elindult Jeruzsálemben, 2. Jeruzsálemből Jerichó városába, 3. mikor ment volna által a kőhídon, 4. az ő szamarának kificamodott a lába.*

A nyitás egy mondatégsz és három mondatégség, ha a fenti tagolást elfogadjuk. A főmondat a harmadik mondatégség, két "mikor" kötőszavas és egy hiányos mondatégség kötődik hozzá időhatározói alárendeléssel: F4 / [m1-◁m2▷-m3]idő.

A fő rész (R) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Urunk Jézus szent szavával mondá: 2. semmi ízben, semmi tekintetben a ficamodás meg ne maradjon, 3. hanem ín ínhez, 4.csonc csonthoz, 5. hús húshoz, 6. ér érhez, 7. vér vérhez, 8. erő erőhöz, 9.verő verőhöz*

A nyelvtani megszerkesztettség azt mutatja, hogy a fő rész egyetlen mondatégsz. Az első, idéző mondatégséghez a többi mondatégség mint egyenes beszéd kapcsolódik. A 3. és a 9. mondatégség hiányos. Egymással kapcsolatos viszonyban állnak, és tömbként kizáró ellentétes viszonyban a 2. mondatégséggel: ||F1 +[m2 ↔ ◁m3▷-◁m4▷-◁m5▷-◁m6▷-◁m7▷-◁m8▷-◁m9▷>]

A zárás (Z) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *A mi urunk Jézus Krisztus szent nevében úgy ne maradjon ennek az embernek lónak testében ficamodás, rándítás, 2. valamint az urunk Jézus szamarának.*

II. 3. *Ámen.*

A zárás a szöveg jelzése szerint két mondatégsz, a második a hagyományos imazáró forma, tagolatlan mondatégségből áll: F3. Az első mondatégsz két mondatégség, az első mondatégségnek hasonlító (állapothatározói) mellékmondata a második: F1/m2has.

A mondatégszek kapcsolódása a szövegben:

NYI. → RI. → ZI. - (ZII.)

A szöveg utasítása szerint az imát háromszor kell elmondani, így a leírt rész a tulajdonképpeni szövegnek csak egy szegmentuma.

19. Rándulás (Jásztelek)

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Jézus nevében Jézus segíti.*

II. 2. *Mikor Jézus Jerikóban számára hátán menvén 3. számára lábát megüté*

A nyitás két mondat egészből épül föl. Az első mondat egész egy mondat egység, egy fohász, amely csak a beszédhellyzettel, de nem az adott szöveggel van tartalmi kapcsolatban.

A második mondat egészt két mondat egységből felépülő "mikor" kötőszavas időhatározói alárendelésnek tartjuk. A kötőszó használata miatt úgy tűnik, hogy a határozói igenév itt állítmányi szerepet tölt be: F3/m2idő.

A fő rész (R) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *aközben Jézus leszállván 2. ráolvassván 3. ér az érhöz, 4.vér a vérhöz, 5.ín az ínhöz, Jézus Mária nevében.*

A fő rész egy mondat egész. Első két mondat egységének állítmánya határozói igenév. Az idéző ige is határozói igenév formában jelenik meg, így csak feltételezhető az idézet jelenléte: F1 - F2 + [cm3▷-cm4▷-cm5▷]

A zárás (Z) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Ó názáretbeli Jézus, zsidóknak királya 2. daganatot lapassz, 3. fájdalmat oszlassz,*

II. 4. *Jézus Mária nevében, oszlassa el az Atya, 5. oszlassa el a Fiú, 6.oszlassa el a Szentlélek 7.oszlassa el a teljes Szentháromság egy Isten semminek.*

III. 8. *Ámen.*

A zárás három mondatégesz. Mindegyik egy-egy lezárási forma, tehát a szöveg háromszor zárul. Az első mondatégesz egy megszólító, tagolatlan mondatégeszből és két kapcsolatos egységből áll: ||(F1)-F2-F3. A második mondatégesz párhuzamos szerkesztésű, egymással kapcsolatos viszonyban álló három mondatégesz sora, amelyhez összegzésképpen kapcsolódik következtető viszonyt feltételezve a negyedik: [F4-F5-F6]→F7. A harmadik mondatégesz a hagyományos imazáró forma: (F8).

A mondatégeszek kapcsolódása a szövegben: NYI. → RI. →[ZI. - ZII. - (ZIII.)]

A szöveg ezzel lezáratlan, mert még három Miatyánk, egy Üdvözlégy és egy Hiszekegy következik utána.

20. **Rándulás** (Apátfalva)

A nyitás (NY) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Mikor az úr Jézus a földön járt, 2. ment a szamarával, 3.szamarának lába megficamodott, 4. az úr Jézus samara megsántult.*

A nyitás egy mondatégesz, négy mondatégség. A harmadik mondatégséghez következtető mellérendeléssel kapcsolódik a negyedik. Az első két kapcsolatos viszonyban álló mondatégség mindkettőnek időhatározói alárendelése: [F3 → F4] / [m1 - m2]idő.

A fő rész és a zárás egymástól elválaszthatatlan.

A fő rész (R) és a zárás(Z) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Akkor azt mondta: 2. bűr bűrhön álljon, 3. csont csonthon álljon, 4. mint ahogy az úr Jézus megterömtötte*

A fő rész és a zárás egy mondatégesz, egymástól elválaszthatatlan, mivel csak a gyógyítás elbeszélése őrződött meg. Az első mondatégség az idéző mondat, a második és a harmadik ehhez egymással kapcsolatos idézetként kötődik. A negyedik mondatégség a

másodikkal és a harmadikkal hasonlító (módhatározói) alárendelő viszonyban áll: $\parallel F1 + [F2 - F3]/m4has$

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: NYI. \rightarrow Z/RI.

21. **Kelevény gy.** (Deszk)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. <i>Az úr Jézus mönt az aranyhídon, 2. mögbotlott a lova lába.</i>

A nyitás egy mondategész, két, egymással kapcsolatos viszonyban álló mondategységből épül föl: F1-F2

A fő rész (R) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Az úr Jézus azt mondja: 2. Szúrás, nyilallás, hasigatás, rándulás, kelevényök, fáj dalmak, csontok közt ne lögyön mögmaradása.*

A fő rész egy mondat egész. Egy idéző mondat egységből és a hozzá tartozó idézett mondat egységből áll: || F1 + F2

A zárás (Z) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Ó, édös Jézuskám, 2. te látod, 3.te tudod, 4.te vagy az orvossa.*

II. 5. *Gyógyítsd mög az én imádságom által.*

III. 6. *Körösztllek az Atyaisten nevibe, 7. körösztllek a Fúúisten nevibe, 8. körösztllek a Szentlélok Isten nevibe.*

A zárás kettős. Az első része az első két mondat egész. Az első mondat egész egy tagolatlan mondat egységből és három egymással kapcsolatos viszonyban lévő, párhuzamos szerkesztésű mondat egységből áll: (F1)-F2-F3-F4. A második mondat egész egy mondat egység: F5.

A harmadik mondat egész három kapcsolatos, párhuzamos szerkesztésű mondat egységből épül föl: F6-F7-F8. Ez a második zárás, az utasítás szerint ezt a mondat egészt "háromszor a kelevényre" kell mondani, így a zárórész még terjedelmesebb lesz.

A mondat egészek kapcsolódása a szövegben: NYI. - RI. - ZI. → ZII. → ZIII.(3x)

22. Kelevény gy. (Kiskunfélegyháza)

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Amikor Jézus Krisztus urunk elindult Jerikóból Szamaritánba, 2. kifecamodott szamarának a lába.*

A nyitás egy mondatégsz, két mondatégség. A második mondatégségnek az első "amikor" kötőszavas időhatározói alárendelése: F2/m1idő.

A fő rész (R) hiányzik.

A zárás (Z) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Amikor az ott meggyógyult, 2. úgy gyógyuljon meg ez is.*

A zárás egy mondatégsz, két mondatégség. A második mondatégség módhatározói (hasonlító árnyalat) alárendelése az elsőnek ide nem illő "amikor" kötőszóval: F2/m1mód.

A mondatégszek kapcsolódása a szövegben: NYI. - ZI.

23. **Kelevény gy.** (Algyő)

A nyitás (NY) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Krisztus Jézus számárháton átalment az aranyhídon.*

II. 2. *Lova lába megbotlott.*

A nyitás két mondatégsz, egy-egy mondatégség: F1. F2.

A fő rész(R) és a zárás(Z) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *A Krisztus Jézus leszállt, 2. szent kezive megkenegette, 3.szent nyáláva meghuzogatta.*

II. 4. *Gyógyulj meg, édös lovam lába, 5. vigyél engem föl a mennyországba!*

A zárás és a fő rész egymástól elválaszthatatlan, bár az idéző mondatégség hiányzik, a lezáró megszólító forma idézetszerű. A rész két mondatégsz.

Az első három, egymással kapcsolatos viszonyban álló mondategységből épül föl: F1-F2-F3. A második két kapcsolatos mondategységből: F4-F5.

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: (NYI.-NY.II.) → R/ZI. ∅ R/ZII.

24. **Rándulás, ficam gy.** (Kiskunfélegyháza)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Mikor Krisztus urunk Jeruzsálemből ment vóna, 2. Jeruzsálemből Jerikóba, 3. mikor a kőhídon átment vóna, 4. a lovának megrándult a lába.*

A nyitás egy mondategész. Feltételezhetően négy mondategységből épül föl. A negyedik mondategységhez három mondategység kapcsolódik időhatározói alárendeléssel, kettő "mikor" kötőszavas. A második mondategység ellipszis: F4/ [m1-◁m2▷-m3]idő.

A fő rész (R) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Szegény lánynak itt vagy ott (vagy: asszonynak, embernek) megrándult a keze vagy a lába.*

A fő rész egy mondategész, egy mondategység: F1.

A zárás (Z) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Oszlassa el az Atya, 2. oszlassa el a Fiú, 3. oszlassa el a teljes Szentháromság egy Isten onnan a vércsomókat, 4. hogy ott ne maradjon, az Atya, Fiú, Szentlélek által.*

A zárás egy mondategész, négy mondategység. Az első három mondategység egymással kapcsolatos viszonyban áll, a negyedik céhatározói alárendelésük:[F1-F2-F3]/m4cél.

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: NYI.-RI. → ZI.

25. Rándulás (Apátfalva)

A nyitás (NY) mondatetegységei és mondatetegészei:

I. 1. *Mén a boldogságos szent Szűz a jeruzsálemi szent templomba.*

II. 2. *Előtalálja a Gecemáni kertet.*

III. 3. *Gecemáni hídján mikó mén át, 4. megbotlott a samarának a lába.*

A nyitás három mondatetegész. Az első két mondatetegész egy mondatetegységből áll: F1; F2. A harmadik mondatetegész két mondatetegység, a negyedik mondatetegységnek a harmadik időhatározói alárendelése. A harmadik mondatetegységben a szórend a beszélt nyelvre jellemzően fölcserélődött, a "miko" kötőszó a mondat belsejébe került: F4 / m3idő.

A fő rész(R) és a zárás(Z) mondatetegységei és mondatetegészei:

I. 1. *Akkor a boldogságos szent Szűz mondta: 2. in inhez, 3.csonthoz.*

A fő rész és a zárás elválaszthatatlan. A gyógyító mozzanat az elbeszélés része, erre az idéző mondatetegység (1.) utal. A zárás egy mondatetegész, az idéző mondatetegységhez két hiányos mondatetegység kapcsolódik mint idézet :F1/[\subset F2 \supset - \subset F3 \supset].

A mondatetegészek kapcsolódása a szövegben: NYI.-NYII.-NYIII. → Z/RI.

26. Rándulás (Mindszent)

A nyitás (NY) mondatetegységei és mondatetegészei:

I. 1. *Elindult az úr Jézus Jeruzsálembe, Jerikóba szűz szent anyjával, Máriával.*

II. 2. *Midőn a hídon át akart menni, 3. az ő samaracskájának, lovacskájának lábacskája megfícamodott.*

A nyitás két mondategész. Az első egy mondategység: F1. A második mondategészben a harmadik mondategységhez időhatározói alárendeléssel, "midőn" kötőszóval kapcsolódik a második mondategység: F3/m2idő.

A fő rész (R) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Hogy ezen ficamodás abba ne maradjon*, 2. *az úr Jézus szájából származott ezen ige*:
3. *csont csonthoz*, 4. *ín ínhez*, 5. *hús húshoz*, 6. *vér vérhez forrjon össze!*

A fő rész egy mondategész. A második mondategységhez kapcsolódik az első mint célhatározói alárendelés. Ez a mondategység az idéző mondat szerepét is betölti, a harmadik, negyedik, ötödik, hatodik egymással kapcsolatos mondategység ehhez kapcsolódó idézet: F2/m1cél + [◁F3▷-◁F4▷-◁F5▷-F6]

A zárás (Z) mondategységei és mondategészei:

A zárásba két közbevetett szöveg egy Miatyánk és egy Üdvözlégy ékelődik.

I. 1. *Oszlassa az Atyaisten*, 2. *oszlassa a Fiúisten*, 3. *oszlassa a Szentlélek Úristen*,
4. *oszlassa a Szentháromság egy Isten!*

II. 5. *Testi-lelki gyógyulásért esdeklek*, 6. *mindazonáltal nem az én akaratom legyen*,
7. *hanem*, 8. *Atyám*, 7. *a tied*.

III. 9. *Ammen*.

Három mondategésszel, hármas zárással fejeződik be az ima. Az első mondategész négy, egymással kapcsolatos viszonyban álló, párhuzamos szerkesztésű mondategység: [F1-F2-F3] ← F4.

A második mondategész (általánosítás) szintén négy mondategység. Az ötödik és a hatodik mondategység ellentétes viszonyban áll, a hatodikhoz szorosabban, kizáró ellentéttel kapcsolódik a hetedik. A hetedik mondategységbe ékelődik egy tagolatlan megszólítás: F5 ↔ [F6 ↔ F7] (F8)

A harmadik mondategész a hagyományos imazáró forma: (F9).

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: NYI. - NYII. → RI. - Ø → ZI. ← ZII. - ZIII.

27. Rándulás (Pusztaszer)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. <i>Amidőn az úr Jézus Krisztus elindult szűz anyjával, Máriával, Jerikóból Jeruzsálembe.</i>
2. <i>Amidőn a nagy kőhidon ért, 3. lovának vagy szamarának megficemedött a lába.</i> |
|---|

A nyitás egy mondategész, amely három mondategységből épül föl. A harmadik a főmondat, két "amidőn" kötőszós időhatározói mellékmondat kapcsolódik hozzá: F3/[m1-m2]idő.

A fő rész (R) mondategységei és mondategészei:

I. 1. <i>Ennek a jószágnak is megficemedett.</i>

II. 2. <i>Krisztus Jézus szent szájáva szálljon rá az ige. Ugy 3. hogy vér vérhön, 4.hús húshon, 5.bőr bőrhöz forrjon össze!</i>

A fő rész két mondategész. Az első egy mondategység: F1. A másodikban a második mondategységnek a harmadik, negyedik és az ötödik mondategység módhatározói alárendelése. A harmadik és a negyedik mondategység hiányos: F2/[<m3>-<m4>-m5]mód.

A zárás (Z) mondategységei és mondategészei:

I. 1. <i>Mondom Isten erejéve, Szentháromság segítségéve.</i>

II. 2. <i>Maradjon rajta az Istennek szent Áldása, szent gyógyulása.</i>

A zárás két mondategész, egy-egy mondategység: F1 ;F2.

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: NYI.- RI. → RII. → ZI.- ZII.

28. Rándulás (Apátfalva)

A nyitás (NY) mondatjegységei és mondatjegészei:

I. 1. *Mikor az úr Jézus a földön járt, 2. szamarának a lába megfájút.*

A nyitás egy mondatjegész, két mondatjegység. A második mondatjegység "mikor" kötőszavas időhatározói alárendelése az első: F2/m1idő.

A fő rész(R) és a zárás(Z) mondatjegységei és mondatjegészei:

I. 1. *Arra járt szent Cicella,*

II. 2. *szent kezivel simogatta, 3. szent szájával fújogatta*

III. 4. *hús húshon állj! 5. vér vérhön állj! 6. ín inhun állj!*

A fő rész és a zárás egymástól elválaszthatatlan. Három mondatjegészből áll, az első egyetlen mondatjegység: F1. A második két kapcsolatos mondatjegészből áll: F2 - F3. A harmadik mondatjegész három egymással kapcsolatos mondatjegészből épül föl: F4-F5-F6. Az idéző mondat hiányzik, a valódi rálvásó rész eltűnt.

A mondatjegészek kapcsolódása a szövegben: NYI.- R/ZI. → R/ZII. → R/ZIII.

29. Rándulás (Apátfalva)

A nyitás (NY) mondatjegységei és mondatjegészei:

I. 1. *Mikor az úr Jézus Krisztus a földön járt, utazott, 2. szamarának lába megfícamodott.*

A nyitás egy mondatjegész, két mondatjegység. Az első a másodiknak "mikor" kötőszavas időhatározói alárendelése: F2/m1idő.

A fő rész(R) és a zárás(Z) mondatjegységei és mondatjegészei:

I. 1. *Arra mönt szent Lucer Márton, 2. szent szájával fújogatta: 3. In inhön álljon, 4. vér vérhen, 5. hús húshon álljon,*

II. 6. *Úgy álljon, 7. mint mikor az úr Jézus mögterömtötte.*

A fő rész és a zárás egymástól elválaszthatatlan, bár az idéző mondat egység hiányzik, hiszen a "fújogatta" ige nem tekinthető performatívumnak, az első mondat egységben azonban a második mondat egység célhatározói alárendeléseinek tekinthetjük a harmadik, a negyedik (hiányos) és az ötödik mondat egységet. Ez a grammatikai kapcsolat összefűzi a mondat egységet: F1-F2/[m3- \subset m4 \supset -m5]cél. A tulajdonképpeni zárás, a második mondat egység, csak részben különül el az előzótól. Két mondat egységből áll, a második az elsőnek hasonlító (módhatározói) alárendelése: F6/m7has.

A mondat egységek kapcsolódása a szövegben: NYI. - R/ZI. \rightarrow R/ZII.

30. **Rándulás** (Tápé)

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Mikor az úr Jézus a földön járt, 2. számár hátán acél útra jutott. 3. Szamara lába mögbotlott.*

A nyitás egy mondat egység. A második és a harmadik mondat egységnek időhatározói alárendelése az első mondat egység ("mikor" kötőszó). A második és a harmadik mondat egység következtető viszonyban áll: [F2 \rightarrow F3]/m1idő.

A fő rész (R) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *szent Ficeria odajutott, 2.szent kezéve gyógyította és megigazította,*

II. 3. *szent szájáva ráfűjt, 4. in inára, 5.csont csontjára, 6.hogy az úr Jézus tegye helyére.*

A fő rész két mondat egység. Az első két, egymással kapcsolatos viszonyban álló mondat egységből épül föl: F1 - F2. A másodikban a 4, 5, 6. mondat egység egy tömbként célhatározói alárendelő viszonyban áll a harmadik mondat egységgel.

A negyedik és az ötödik mondat egység hiányos. A harmadik mondat egység után valószínűleg hiányzik az idéző mondat: F3 / [m4-m5-m6]cél.

A zárás (Z) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Oszlassa el az Atya, 2. oszlassa el a Fiú, 3. oszlassa a teljes Szentháromság!*

A zárás egy mondat egész, három egymással kapcsolatos, párhuzamos szerkesztésű mondat egységből áll: F1 - F2 - F3. Az idéző mondat egység hiányával a nyelvi megformálás azt sugallja, hogy ez a zárás az előző résztől jól elválasztható, és külön egységnek tekinthető.

A mondat egészek kapcsolódása a szövegben: NYI. → NYII. - RI. - RII. → ZI.

31. **Rándulás** (Tápé)

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Mikor az úr Jézus a földön járt, 2. számár hátán acél útra jutott. 3. Szamara lába megbotlott,*

A nyitás egy mondat egész. Az első mondat egység a második és a harmadik "mikor" kötőszavas időhatározói alárendelése, a második mondat egység és a harmadik következő viszonyban áll: [F2 → F3] / m1idő.

A fő rész(R) és a zárás(Z) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Szent Ficérja odajutott, 2. szent kezével gyógyította és mögigazította,*

II. 3. *szent szájával ráfűjt, 4. ín ínára, 5. csont csontjára, 6. vér mönjön helyére, 7. hogy az úr Jézus Krisztus tögye helyire.*

A nyitás és a zárás a grammatikai szerkesztés miatt egymástól elválaszthatatlan. Két mondat egészre bontható. Az első mondat egész két kapcsolatos mondat egység: F1 - F2.

A második mondategészben a 4, 5, 6, 7. mondategység egymással kapcsolatos tömböt alkotva a harmadik mondategység célhatározói alárendelésének értelmezhető az idéző mondategység hiányában. A 4. és az 5. mondategység hiányos: F3 / [c4>-c5>-m6-m7]cél.

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: NYI. → NYII. - Z/RI. - Z/RII.

32. Rándulás (Tápé)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Mikor az úr Jézus ezen a földön járt, 2. a szamáron ment az acélhídon, 3. szamara lába megficemődött.*

A nyitás egy mondategész, három mondategység. A második és a harmadik mondat-egység következtető viszonyban áll, az első mint időhatározói alárendelés kapcsolódik hozzájuk. Az első mondategységet a "mikor" kötőszó vezeti be: [F2 → F3] / m1idő.

A fő rész (R) mondategységei és mondategészei:

I. 1 *odajutott a szent Ficernáter.*

II. 2. *szent szájával megfúvogatta, 3.szent kezével megnyomkodta, 4. iná inhoz, 5.véré vérhez, 6. csonté csonthoz,*

A fő rész két mondategész. Az első egy mondategység: F1. A másodikban valószínűleg hiányzik az idéző mondategység, így a második és a harmadik mondategység egymással kapcsolatos, és ezek célhatározói, hiányos mellékmondata a 4, az 5, és a 6. mondategység: [F2-F3] / [c4>-c5>-c6>]cél

A zárás (Z) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *csak olyan víg legyen a te lábad, 2. mint amilyen vót.*

A zárás egy mondatégsz. Nehezen választható el a fő résztől, talán értelmezhető lenne a "Ficernáter" szavaiként, azaz az elbeszélés egységeként is. A hangsúlyos, "te" névmással azonban – úgy érzem – a jelen gyógyító szituációjára utal a beszélő. Az első mondatégsz. hasonlító (fok-mértékhatározói) alárendeléssel, "mint" kötőszóval kapcsolódik a második: F2/m1has

A mondatégsz. kapcsolódása a szövegben: NYI.- RI.- RII. → ZI.

33. Rándulás (Tápé)

A nyitás (NY) mondatégsz. és mondatégsz.:

I. 1. *Mikor Krisztus urunk a földön járt számár hátán, 2. fölment egy kúhídra, 3. számara lába kifücsökösödött,*

A nyitás egy mondatégsz, három mondatégsz. áll. A második és a harmadik mondatégsz. egymással következtető viszonyban áll, és "mikor" kötőszavas időhatározói alárendelésük az első mondatégsz.: [F2 → F3] / m1idő.

A fő rész (R) mondatégsz. és mondatégsz.:

I. 1. *szent Vice Máté odafutott,*

II. 2. *szent kezével megnyomkodta, 3. szent szájával oszt megfűtta. 4. In az innék, 5. vér a vérrel, 6. csont a csontháton fürjjon,*

A fő rész két mondatégsz. Az első egy mondatégsz.: F1. A második öt mondatégsz., az első kettő egymással kapcsolatos viszonyban áll. Az idéző mondatégsz. hiánya miatt a második mondatégsz. a többi három célhatározói alárendeléseként kapcsolódik, kettő közülük hiányos: [F2 - F3] / [m4▷-m5▷-m6]cél.

A zárás (Z) mondatégsz. és mondatégsz.:

I.1. *oj ép legyen ez a test, 2. mint azelőtt vót.*

A zárás nehezen választható el a fő résztől, lehetne a szent szavainak további idézése is. Az "ez" mutatónévmás azonban talán a konkrét gyógyító szituációra utal. A zárás egy mondatégsz, két mondatégség. Az elsőnek a második "mint" kötőszós hasonlító mellékmondata (fokhatározói): F1 / m2has.

A mondatégszek kapcsolódása a szövegben:NYI.-RI.-RII.→ ZI.

34. **Rándulás** (Tápé)

A nyitás (NY) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Mikor Krisztus urunk a földön járt, 2. számár hátán főment egy kűhídra. 3. Szamara lába kifcamodott.*

A nyitás egy mondatégsz, három mondatégségből épül föl. A második és a harmadik mondatégség egymással következtető viszonyban van, az első pedig "mikor" kötőszavas időhatározói alárendelésük: [F2 → F3] / m1idő.

A fő rész (R) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *szent fice Máté odafutamodott.*

II. 2. *Szent kezeivel megnyomkodta, 3. szent szájával megfűtta, 4. ín az innal, 5. vér a vérrel, 6.csont a csontjához forrjon,*

A fő rész két mondatégsz. Felépítése az előző imákéhoz hasonló. Az első mondatégsz egy mondatégség: F1. A második mondatégsz öt mondatégség, a két főmondat kapcsolatos, a másik három mondatégség célhatározói alárendelésük: [F2 - F3] / [◁m4▷-◁m5▷-m6]cél.

A zárás (Z) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *oly ép legyön ez a test, 2. mint azelőtt vót.*

A zárás egy mondatégsz, az előzőekhez hasonlóan két mondatégségből áll, ahol a második az elsőnek hasonlító (fokhatározói.) alárendelése "mint" kötőszóval: F1 / m2has.

A mondatégszek kapcsolódása a szövegben: NYI.-RI.-RII. → ZI.

35. Rándulás (Tápé)

A nyitás (NY) hiányzik.

A fő rész (R) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Szent kezével húzogatta, 2. szent szájával megfűtta, 3. ér az érrel, 4. csont csontjához forrjon,*

A fő rész is hiányos, nincs megnevezve a cselekvő személy. Egy mondatégsz, amely négy mondatégségből épül föl. A szerkezet már ismert: az első két mondatégség kapcsolatos, a harmadik és a negyedik célhatározói alárendelésük, mert az idéző mondat hiányzik. A harmadik mondatégség hiányos: [F1-F2] / [◁m3▷-m4]cél.

A zárás (Z) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *oly ép lögyön az a test, 2. mint azelőtt volt.*

A zárás – mint az előző imákban is – nehezen választható el a fő résztől. Az elválasztást itt is indokolja az "az" névmás a gyógyító szituációra utalva. A zárás egy mondatégsz, két mondatégség, ahol a második az elsőnek "mint" kötőszavas hasonlító (fokhatározói) alárendelése: F1 / m2has

A mondatégszek kapcsolódása a szövegben: ∅ -RI. → ZI.

A nyitó kép, a nyitó motívum hiánya miatt felmerül a szövegtípus- és műfajváltás kérdése, bár a narratívából megőrződött még néhány mozzanat.

36. Rándulás (Tápé)

A nyitás (NY) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Mikó az úr Jézus a földön járt, 2. átmönt az acélhídon. 3. A szamara lába mögfcicent.*

A nyitás egy mondatégsz. A második és a harmadik mondatégség következtető viszonyban áll, mindkettő időhatározói alárendelése ("mikor" kötőszó) az első mondatégség: [F2 → F3] / m1idő.

A fő rész (R) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *A szent Ficere Máté odaért,*

II. 2. *szent kezeive mögnyomta, 3. szent szájáva mögfúttá, 4. In, ín oszolj!*

A fő rész két mondatégsz, az első egy mondatégség: F1. A második mondatégsz három mondatégségből épül föl. Az első kettő kapcsolatos, ezekhez kapcsolódik a harmadik. Az idéző mondatégség hiányzik, de az egyes szám második személyű felszólító igealak az idézés képzetét kelti: [F2 - F3] + F4.

A zárás (Z) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Atyaisten oszlassa! 2. Fiúisten mulassza! 3. Szentlélok Isten semmivé tögye!*

II. 4. *Szent Atyánknak szent gyeröke, 5. nagy körösz van a kezibe, 4. ezt a nagy fájást vigye ki belüle!*

A zárás különválasztását a mondatszerkesztés és a tartalmi általánosítás indokolja. Két mondatégsz. Az első három egymással kapcsolatos, párhuzamos szerkesztésű, fokozást kifejező mondatégségből áll: F1 - F2 - F3. A második mondatégsz két mondatégség, ahol a második értelmező jelzői alárendelésként beékelődik az elsőbe: F4 /m5éj/F4. A mondatégszek kapcsolódása a szövegben: NYI.-RI.-RII. → ZI.-ZII.

37. **Rándulás** (Tápé)

A nyitás (NY) mondatégségei és mondatégszei:

I. 1. *Mikor az úr Jézus a földön járt,*

A nyitás egy mondat egység (!), a fő résszel együtt alkot egy mondat egészt. A szövegromlást mutatja, hogy a "baleset" leírása hiányzik a szövegből, így az egész jelentés átértelmeződik.

A fő rész (R) mondat egységei és mondat egészei:

I. 2. *szent Licernát odajutott,*

II. 3. *szent kezével mutatja, 4. gyógyítson az Atya, 5. gyógyítson a Fiú, 6. gyógyítson a teljes Szentháromság egy Isten.*

A fő rész a nyitás romlása miatt annyira szorosan kapcsolódik, hogy első mondat egységének a nyitás egyetlen mondat egysége "mikor" kötőszavas időhatározói alárendelése, s így alkotnak egy mondat egészt: (R)F2 / (NY)m1idő. A második mondat egész a fő részhez tartozik, az első mondat egységének a további párhuzamos szerkesztésű három mondat egység tárgyi alárendelése: F3 / [m4 - m5 - m6]tárgy

A zárás (Z) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Atyának kegyelme, Fiúnak szerelme, Szentlélek Isten teljes kegyessége semmivé tegye.*

I. 1. *Atyaisten oszlassa, 2. Fiúisten oszlassa, 3. Szentlélek Isten semmivé tegye.*

A közlés szerint a zárás választható. Az első változatban a zárás egy mondat egész, egy mondat egység: F1. A második változatban a zárás egy mondat egész, három, párhuzamos szerkesztésű egymással kapcsolatos viszonyban álló mondat egység: F1 - F2 - F3.

A mondat egészek kapcsolódása a szövegben: NY/RI.- RI. → ZI. ~ ZI.

38. **Rándulás** (Tápé)

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Jézus lova mögbotlott.*

A nyitás egy mondategész, egy mondategység:F1.

A fő rész(R) és a zárás(Z) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Odamönt a szent Oficér.*

II. 2. *Szent Oficér szent szájáva rálehölt a Jézus lova lábára, 3. és azt mondta: 4. Ezön ficemödés, rándulás az én imádságom által múljon el!*

A fő rész és a zárás egymástól elválaszthatatlan, mert a tulajdonképpeni zárást az idéző mondategység az elbeszélő részhez kapcsolja. Ez a rész két mondategész. Az első egy mondategység: F1. A második három mondategységből épül föl. Az első kettő egymással kapcsolatos, a harmadik idéző mondat, amelyet egyenes beszéd követ: ||F2 - F3 + F4.

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: NYI.-Z/RI.-Z/RII.

39. **Rándulás** (Zagyvarékas)

A nyitás (NY) mondategységei és mondategészei: Ø

A fő rész (R) mondategységei és mondategészei: Ø

A zárás (Z) mondategységei és mondategészei:

I. 1. *Ér helyre, 2 .bőr helyre,*

II. 3. *Jézus, Mária, 4. húzd helyre!*

Az erősen romlott szövegből csak a zárás maradt meg. Két mondategész, négy mondategység. Az első két mondategység hiányos, a harmadik tagolatlan megszólítás. Az első két mondategység egymással kapcsolatos viszonyban van:[<F1>-<F2>] ; (F3) - F4.

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: Ø-Ø-ZI.→ZII.

A szöveg narratív része eltűnt, nem beszélhetünk epikus részszevegről, így a műfajiság is váltott, a mágikus ima egyértelműen ráolvasásként jelenik meg.

40. Rándulás (Jászladány)

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei: Ø

A fő rész (R) mondat egységei és mondat egészei: Ø

A zárás (Z) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *In helyre*, 2. *bűr helyre*,

II. 3. *Jézus, Mária*, 4. *húzd helyre!*

Az erősen romlott szövegből csak a zárás maradt meg. Két mondat egészből, négy mondat egységből áll. Az első két mondat egység hiányos, a harmadik tagolatlan megszólítás. Az első kettő egymással kapcsolatos viszonyban van: [C F1 ⊃ - C F2 ⊃] ; (F3) - F4.

A mondat egészek kapcsolódása a szövegben: Ø-Ø-ZI. → ZII.

Itt szintén a ráolvasássá válás folyamatát figyelhetjük meg.

41. Rándulás (Hódegyháza)

A nyitás (NY) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *In helyre*, 2. *hús helyre!*

II. 3. *Jézus ament mondott erre.*

A nyitásba került a zárás hagyományozódó két hiányos mondat egysége, egymással kapcsolatos viszonyban állnak, és az első mondat egészet alkotják: F1-F2. A második mondat egész egy mondat egység: F3.

A fő rész (R) és a zárás (Z) mondat egységei és mondat egészei:

I. 1. *Mer möntek a József mög Mária az acélhidon*, 2. *és mögcsuklott a számár lába.*

II. 3. *És azt mondták:* 4. *In helyre*, 5. *hús helyre!*

III. 6. *Jézus mög ament mondott rá.*

A fő rész és a zárás egymástól elválaszthatatlan, mert összefüggő elbeszélést alkot. Három mondategészből épül föl a rész. Az első két mondategység egymással kapcsolatos viszonyban áll, erre utal az "és" kötőszó, de érezhető, hogy az időhatározói alárendelő mondatból egyszerűsödött: F1-F2. A második mondategész főmondata az idéző mondategység, a másik két mondategység hiányos, egymással kapcsolatos idézetek: F3 + ◁F4▷-◁F5▷
A harmadik mondategész egy mondategység: F6.

Mint az jól látható, a nyitás szerepét a tulajdonképpeni zárás utolsó három mondategysége, a ráolvasó rész vette át mintegy keretbe fogva a szöveget, ugyanakkor a narratíva mint magyarázat ékelődik a jelenre vonatkozó és az elbeszélt ráolvasás közé.

A mondategészek kapcsolódása a szövegben: NY/ZI.- NY/ZII. ← R/ZI. - R/ZII. - R/ZIII.

6. A mikroszerkezeti elemzés tanulságai

6.1 A nyitás mondategészekre bontásának tanulságai

Az a törekvés, hogy a népi imákat mondategészekre bontsuk, csak kísérlet lehet. Ahhoz azonban, hogy ezeknek a szóbeliségben élő szövegnek a szerkezetét megfogható egységekre tagoljuk, szükség van erre a felosztásra.

A megbotló ló / számár, azaz az elindulás és baleset története, mint ismétlődő szegmentum motívummá válva általában a nyitásban őrződik. A vizsgált negyvenegy imából harmincnégyben jelenik meg ez a motívum szövegnyitó szerepben, 2 darab ima (12, 19) első mondategése fohász, de a következőben már megtalálható a motívum. A 41. imában a nyitás fölcserélődik a fő résszel. Egy szövegben csak a motívum első fele maradt meg, a balesetről szóló szöveg eltűnt (37). Mindössze három imából hiányzik a nyitó történet (35, 39, 40), ez egyben a műfaj- és szövegtípusváltás kérdését veti föl. Ezek a változások az újabb gyűjtésű népi imákban figyelhetők meg.

Tehát összegezve azt mondhatjuk, a ló / számár balesete-motívum az elbeszélő részszöveg legfontosabb, századokon át hagyományozódó mozzanata, mivel a beszélő a nyitó történet tudásával teremti meg a beszédhelyzetet, és igazolja saját gyógyító képességét. A nyitásban a motívum általában tömören, hatásosan összefoglalva jelenik meg: a régebbi gyűjtésekben (XV. sz., XIX. sz., XX. sz. eleje) tizenhét szövegből tizben, az újabbakból huszonnégy szövegből tizenötben egy mondategészből áll. Két mondategészből öt, illetve három nyitás épül föl, és csak egy-egy példát találunk a három mondategészből álló nyitásra, az egyik ezek közül Bornemisza szépírói igénnyel lejegyzett (megírt?) 1578-as imája.

Két újabb gyűjtésben a nyitás nem önálló mondategész (37, 41), az 1891-ben lejegyzett 8. ima szövege pedig egyetlen mondategész, amelyben a nyitás egy mondategység. Úgy tűnik, hogy a keletkezés idejét és a nyitás mondategészeinek számát vizsgálva nem láthatunk látványos változást, hiszen csak három újabb imában figyelhető meg a nyitás eltűnése (35, 39, 40).

6.1.1. A mondatégeszek kapcsolódása a több mondatégeszből álló nyitásokban

A nyitásokban két mondatégesz között általában egyszerű kapcsolatos viszony van, a "régi" imák közül a XVII. századi 3. szövegben figyelhető meg következtető viszony, a két, fohással kezdődőben (12, 19) a mondatégeszek között nincs logikai kapcsolat.

A Bornemisza-féle ima (2) három mondatégeszből álló három szimmetrikus egységre tagolható reneszánsz felépítésű bevezető részében, a mondatégeszek között ellentétes és következtető kapcsolat van. A mondatégeszek általában grammatikai szinten kapcsolódnak, az összefüggést a birtokos személyjel, illetve az igeragozás jelzi. Egy régi imában (4), illetve két újabb gyűjtésben (23, 26) az *ő* személyes névmás főleges, birtokost hangsúlyozó használata jelentkezik.

Két imában társul a grammatikai kapcsolat mellé szóismétlés, de ez olyannyira nem játszik fontos szerepet, hogy az egyik mondatégeszben szereplő "szamárháton" szóból a második mondatégeszben "lova" alak lesz (23).

A szóismétlés, mint jelentés szintű kapcsolat a fohással kezdődő két imában (12, 19) kap szerepet, hiszen itt semmilyen más összefüggés nem fedezhető fel, csak Jézus nevének említése.

A Bornemisza-féle imádság bonyolult szerkezetét a mondatok közti logikai kapcsolatokon kívül az első két mondatégesz között az igeragozás, illetve a birtokos személyjelek biztosítják, a harmadikban pedig megismétlődik a kezdő "*Wrunk Isten*" szókapcsolat (2).

Összegzésképpen azt mondhatjuk, hogy a nyitásokban a mondatégeszek kapcsolódását a kortól függetlenül elsősorban a grammatikai kapcsolóelemek hozzák létre.

6.1.2. A mondatégségek vizsgálatának szükségessége – a főmotívum jellegzetes mondatszerkezete

Miután a nyitások nagy része – akár a régebbi, akár az újabb gyűjtéseket nézzük – egyetlen mondatégesz, pontosabb nyelvi elemzésükhöz nélkülözhetetlen a mondatégszek belső struktúrájának, a mondatégségek fő viszonyainak jellemzése, így tárulhat föl ugyanis az, hogy változott-e a főmotívum nyelvi megformálása a hagyományozódás során.

A legáltalánosabb – a kortól függetlenül – az, hogy a nyitás két, illetve három mondategységből áll. Egy XIX. századi ima épül föl öt, kettő újabb gyűjtésű négy mondategységből (7, 20, 24).

Az egy mondategységből álló nyitások jellegzetes mondatszerkezete, amelyben a "megbotló ló / számár / baleset" motívum megformálódik: az időhatározói alárendelés. Ez két, F2 / mlidő, illetve három [F2→ F3] / mlidő mondategységből állhat. Találkozhatunk olyan megformálással, ahol két-három időhatározói alárendelő mondategység egymással kapcsolatos viszonyban kötődik a főmondategységhez. A két mondategységből álló nyitásokban (8 darab), négyben jelenik meg ez a szerkezet. A "megbotló ló / számár / baleset" motívum jellegzetes mondatszerkezete az időhatározói alárendelő viszony. Így a nyitás időben "elhelyezi" a történetet, ugyanakkor konkrét időjelentése nincs, s evvel a szerkezet időben el is távolítja a megtörténés mozzanatát. Ez a jellegzetes nyelvi forma szinte változatlanul őrződik a XV. századtól napjainkig. A jellegzetes kötőszó a "*mikor*", de megjelenik a "*midőn*", "*amikor*", "*amidőn*" is, illetve a XV. századi szövegben a "*ha*" áll időhatározói kötőszó szerepben

6.2. A fő rész (R) mondategységei

Ez a bekezdésnyi szövegegység a nyitásban leírt alapszituációból kibontakozó beszédhelyzetnek, a gyógyítás mozzanatának elbeszélése. A beszélő megmutatja a hallgatónak a gyógyulás lehetőségét. Ezt a szövegegységet bizonyos esetekben nehéz elválasztani a következő bekezdésnyi résztől, a zárástól, mivel az elbeszélte történet lezárása, az elbeszélte ráolvasás sokszor átveszi a szöveg hagyományos zárásának szerepét, hiányzik a "megismételt", a jelen helyzetre vonatkozó ráolvasás. Ezekben az esetekben két szerkezeti változat jön létre: a) amikor a grammatikai kapcsolódások lehetővé teszik, hogy a zárást külön egységként kiemeljük, bár tartalmilag nem választható el a fő résztől, illetve nem ismétlődik (1, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 24, 29, 28, 41. szöveg); b) amikor a két rész mind tartalmilag, mind grammatikailag elválaszthatatlanul összekötődik (6, 8, 20, 25, 31, 38. szöveg).

Ezért a fő rész mondategységeinek vizsgálata elég bonyolult kérdés. Nézzük először azokat az eseteket, ahol világosan elkülöníthető a gyógyító-ráolvasó rész. Néhány határesetet is idesoroltunk, amelyekben az idéző mondat hiánya, illetve a deiktikus névmási

utalás (ez, az, te) miatt külön zárásnak tekintettük az egyébként másképp, a fő részhez tartozónak is elemezhető lezárást.

Tizenhét régebbi gyűjtésű szövegből hétben találhatjuk meg a fő részt, egyben (14. szöveg) hiányzik, az újabb gyűjtésekben pedig huszonnégy szövegből tizenkettőben fedezhetjük föl ezt az egységet, négy népi imában csak a zárás őrződik, ez a rész eltűnt.

Az 1578-as Bornemisza-féle imában a fő rész nyolc mondategész, a XVII. században öt mondategész. A hat darab XIX. századi emlékből ez a szövegegység egy imában négy mondategészből, kettőben két mondategészből, háromban pedig egy mondategészből áll. Abban a tizenkét darab újabb gyűjtésű imában, ahol a fő rész megtalálható, 6 esetben egy mondategészre, 6 esetben kettőre tudjuk bontani ezt a részt. A 37. imában is két mondategész a fő rész, de a nyitás is ebben található. A tendencia az egyszerűsödés felé mutat, annál is inkább, mert csak a XX. századi gyűjtésekben figyelhetjük meg a fő rész teljes elmaradását (8, 22, 2, 39, 40).

Egyszerűbb az imaszerkezet, ha csak a fő rész jelenik meg, vagyis az imát csak az elbeszélt ráolvasás zárja. Már az első emlékünkből (2. Bagonyai Ráolvasás, 1488.) sem tudjuk a fő részt elválasztani, mert a záró ráolvasás a párbeszéd eleme, jóllehet külön mondategész. A régi imák közül tizenhétből hét ilyen típusú (1, 9, 10, 12, 15, 16, 17), az újabbak között csak négy ilyen találunk (23, 28, 29, 41). A teljes grammatikai összefonódás az újabb gyűjtésekben huszonnégyből négyben figyelhető meg (20, 25, 31, 38). Ez a struktúra további egyszerűsödését jelenti. Az elbeszélt ráolvasás itt már nem önálló mondategész, nyelvtanilag is a fő részhez kötött. Csak két régi imában találunk hasonló szerkezetet: 8, 6. (A 8. szöveg egyetlen mondategész).

6. 2.1. A mondategészek kapcsolódása a fő részben

A két mondategészből fölépülő fő részek mondategészei között általában egyszerű kapcsolatos viszony figyelhető meg, ahol több mondategész áll egymás mellett, a kapcsolatos viszonyon kívül a következtető, illetve – ritkán – a magyarázó kapcsolat teremti meg a szorosabb logikai összefüggést.

A szövegekben elsősorban a szóismétlés a jelentés szintű kapcsolóelem, a három legrégebbi imában egész szószerkezetek ismétlődnek: például (1.) "*fiam ihc*" - "*en edes fiam ihc xpc*" (1488); (2.) "*ő sz. anya*" - "*en sz. anyam Maria*" - "*ő szent Anya Maria*" (1578);

(3.) "Asszonyunk szép, szép szüz Maria" - "Asszonyunk szép, szép szüz Maria" - "Boldog-ságos szép, szép szüz Marianak" (XVII).

Az újabb imákban csak a szent szó ismétlődik, a szerkezet ezáltal egyszerűbb lett: például "szent Cicer Máté" - "szent kezével" - "szent szájával" (17). Evvel a szent szó összekötő elemmé és egyben a fő rész kulcsszavává is válik. A rokon értelmű szavaknak, a szavak közti logikai kapcsolatoknak is van szerepük, ez a fent említett példákban megfigyelhető.

Mind a régi, mind az új szövegekben a fő rész mondategészeinek grammatikai összekötő elemei a birtokos személyjel és az igeragozás. A jelentés szintű és a grammatikai kapcsolatok hiánya mutatja a 14. imaszövegben (1873), hogy idegen motívum ("gyékényágy - kőpárna") került a szövegbe. Itt az ez mutatónévmás különböző értelmezési lehetősége teremt gyenge kapcsolatot a két mondategész között, ugyanis nemcsak előreutalásként, hanem esetleg visszautalásként is értelmezhető. Ebben az esetben azonban a kohézió forrása elsősorban maga a beszédhelyzet.

Ettől eltekintve azt megállapíthatjuk, hogy a fő részben mind jelentés mind pedig grammatikai szinten erős a kapcsolat a mondategészek között.

Ha külön vizsgáljuk azokat a szövegeket, amelyekben a fő rész és a zárás tartalmilag és formailag nem választható el, megnövekszik a 2 - 3 - 4 mondategészből felépülő szövegrészek aránya, s a mondategészek közötti kapcsolatban nagyobb szerepet kap a következő viszony. Így mutatkozik meg a nyelvi megformálásban, hogy a két rész összefonódik, és a fő rész itt egyben a szöveg zárása is.

Ezekben a szövegekben a jelentés szintű kapcsolóelemeknek nincs nagy szerepük (kivétel a Bagonyai Ráolvasás és a 38. szöveg), a grammatikai kapcsolóelemek közül a birtokos személyjel és az igeragozás jelent kötést egy-egy mondategész között, de a legtöbb esetben az ismert beszédhelyzetből kiindulva csak feltételezhetjük – mivel az idéző mondat hiányzik –, hogy egy párbeszéd megmaradt részéről van szó. Például a tagolatlan felkiáltások: "Ühön!" (9.), "Erősim!" (12.), a megszólító forma: "Gyógyulj! meg édes lovam lába," (23.), "szent szájával fújogatta, hús húshon állj!" (28.) engednek erre következtetni. A mondategészek között az egész imastruktúra lazulásával párhuzamosan lazább kapcsolat jön létre.

Ahol a fő rész és a zárás tartalmilag és grammatikailag is elválaszthatatlan, a 6 imaszövegből egy egyetlen mondategész (8), háromban a fő rész zárással együtt egyetlen mon-

dategész (6, 20, 25), és csak kettőben két mondategész (31, 38), a ráolvasó rész alárendelő mondategységbe került, a nyelvtani kapcsolat így erősebb, de a szöveg terjedelme minimális.

A két változat megjelenése a szöveg átalakulásának két lehetséges módját mutatja: a) az adott beszédhelyzetben megpróbálják megtartani a hagyományos szöveg elemeit akkor is, ha a kapcsolódások már nem világosak;

b) a tartalom megőrzésére, a lényeg összefoglalására törekszenek, így azonban sérülnek a tradicionális formák.

6. 2.2. Jellegzetes mondatszerkezetek a fő részben

A fő rész szövege eredetileg szent személyek párbeszédére épült (1, 2, 3), a szentek szavait "idézte" annak megmutatására, hogy a ráolvasás szövege nem földi eredetű. Ezért ebben a szövegrészben az idéző mondatokhoz (performatív igékkel: például: *monda, szóla*) kapcsolódó egyenes beszéd a jellemző. Ezt grammatikailag nem elemezhető idézetnek tekintettük. Teljes párbeszédet részt találunk az 1.(Bagonyai), a 2.(Bornemisza) és a záró ráolvasás kivételével a 3. (XVII.sz.) imában: például "*monda az ő sz. anya, oh en szent Fiam ...*" - "*Hogy azt hala áldot wrunc Isten, monda: Oh en sz. anyam Maria...*" (2).

A többi imaszöveg a párbeszéd egyszerűsödését mutatja. A legfontosabb gondolat, a párbeszéd ráolvasó része őrződik, mint idézet. A régebbi imákban és azokban, ahol a fő rész tartalmilag elválaszthatatlan a zárástól, a felidézett ráolvasás általában idéző mondattal vagy anélkül egyenes beszéd formájában jelenik meg: például: "*szent szájáva fúvogatá, Erősim! Csont bőr ojan lögyé...*" (12).

Az újabb imaszövegekben, illetve a 15, 17. szövegben a ráolvasás függő beszéddé alakul: vagy tárgyi alárendeléssé, vagy célhatározói viszonyra. A tárgyi vagy célhatározói alárendelő mondategységek általában hiányosak, kettő, három, négy vagy öt összekapcsolódva tömböt alkot. Tartalmilag a ficam gyógyulásának folyamatát részletezik: például: "*hanem in inhez, csont csonthoz, hús húshoz, ér érhez, vér vérhez, erő erőhöz, verő verőhöz.*" (18).

A mondatszerkezet átalakul, a grammatikai függőség erősebbé válik. A gyógyítás - gyógyulás folyamatának részletezése a Bornemisza-féle imádságban (2.) tűnik föl először, majd megjelenik a 4. (1873), a 7. (1875), a 9. (1891), a 10. (1891), a 11. (1891), a 12.

(1891), a 13. (1914), a 14. (1914), a 15. (1930), a 16. (1936) és a 17.(1936) szövegekben, vagyis tizenhét imából tizenegyben. Az újabb gyűjtésű huszonnégy imaszöveg közül a 18, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41. szövegben, azaz tizen-nolcban találhatunk ilyen mondat egységeket. A legrészletezőbb a Bornemisza-ima (2.), a 4, a 13, a 14, illetve az újabb gyűjtések közül a 18. szöveg.

A régi imák részletezőbbek, a tizenegy szövegből ötben több mint három mondat egységből épül föl ez a ráolvasó mozzanat, három mondat egységből három szövegben. Az új szövegekben az átlagos terjedelem három mondat egység (7 db szöveg), illetve két mondat egység (7 db szöveg), tehát a részletezés igénye megmarad, a mondat szerkezet felépítése némiképp egyszerűsödik.

6. 3. A zárás (Z) mondat egységei

A népi ima zárása a szöveg legfontosabb egysége, a ráolvasást őrzi, a "gyógyszert", ezért a legtitkosabb rész. Azt gondolhatnánk, hogy ez a rész őrződik a legpontosabban, ezzel szemben itt találkozunk a legváltozatosabb nyelvi formákkal.

A zárasnak, mint részsövegnek elkülönítése szorosan összefügg az előző fejezetben vizsgált fő rész elhatárolásával. A negyvenegy népi imaszövegből tizenkilencben találunk megismételt vagy hangsúlyos (itt a jelen szituációra utaló névmások miatt ebbe a csoportba sorolt négy imára gondolok) záró részt, ötben (egy régi, négy új) pedig a fő rész hiányzik, csak a zárás őrződik.

Ha ezt a szövegrészt mondat egységekre bontjuk, sokszínű kép tárul elénk. A zárás tizenhárom imaszövegben (öt darab XVII., illetve XIX. századi, hét darab újabb) egy mondat egész, hat szövegben kettő (ide tartozik a Bornemisza-féle ima is), négy szövegben (egy XIX. századi) három mondat egész, és egy szövegben négy mondat egész, mindez az összefoglalás és a hatásos részletezés igényének feszültségét tükrözi.

Három régebbi (3, 13, 14) és három újabb (18, 19, 26) imaszövegben jelenik meg a hagyományos "hivatalos" imazáró „*amen*”. Ez a zárószó azonban önmagában soha nem áll, csak mint a zárás II., III. vagy IV. mondat egysége.

Öt imaszövegben (egy régi, négy újabb), ahol nincs fő rész, illetve kettőben nyitás sincs, a zárórész a következőképpen bontható mondat egységekre: a 14. szövegben négy, a 22, 24. szövegben egy, a 39, 40. szövegben két mondat egészből álló zárást találunk.

A mondatégszék közötti viszony a zárásban vagy egyszerű kapcsolatos vagy következtető viszony. Emellett megjelenik a választó illetve a magyarázó kapcsolat is.

A jelentés szintű kapcsolóelemek nagy szerepet játszanak, elsősorban a szóismétlés például: "*Mondom Isten erejéve,....*" "*Maradjon rajta az Istennek szent Áldása ...*" (27), néhány esetben pedig az azonos fogalomkörhöz tartozó szavak kapcsolódnak például: "*jól igazízs meg,...*" "*tedd ippé...*" (14). A grammatikai elemek kapcsolatteremtő szerepe csekély, néhány esetben az igeragozás köti össze a mondatégszék (például 21).

6. 3. 1. Jellegzetes mondatszerkezetek a zárásban

Az egy mondatégszékben álló zárások jellegzetes szerkezete a sajátos jelentéstartalmú hasonlító alárendelés mód-, állapot- vagy fok-mértékhatározói alapjelentéssel. Például: "*A mi urunk Jézus Krisztus szent nevében úgy ne maradjon ennek az embernek, lónak testében ficamodás, rándítás, valamint az urunk Jézus szamarának.*" (18). Néhány esetben a célhatározói alárendelés is megjelenik például: "*poroncholok the /senth hiredel es the akarahodual, hogy az the louad megh viga /fék.*" (1).

A két illetve három mondatégszékben felépülő zárások jellemzője a tagolatlan megszólító mondatégszék. Itt is találkozhatunk alárendelő szerkezetekkel, de az ilyen típusú zárásokban inkább párhuzamos szerkesztésű, egymással mellérendelő (túlnyomó részt kapcsolatos) viszonyban álló mondatégszék építik föl a mondatégszék. A zárás mondatégszék között szinte kivétel nélkül található felszólító mondatok, fohászt, könyörgést fejeznek ki. Például „*Ó, édös Jézuskám,/ tē látod, tē tudod,/ tē vagy az orvossa./ Gyógyítsd mög az én imádságom által./ Körösztollek az Atyaisten nevibe,/ körösztollek a Fiúisten nevibe,/ körösztollek a Szentlélek Isten nevibe.*” (21).

A 21. imaszövegben a ráolvasó részt háromszor kell elmondani, az 18. imát magát háromszor kell egymás után mondani, a 17. szöveget pedig kilencszer. Ezekben az esetekben maga a mágikus ima szövege, illetve szövegrésze válik ismétlődő egységgé, motívummá.

6.3. 2. A záráshoz kapcsolódó "hivatalos" imaszövegek

Csak a kettős (elbeszélte és megismételt) ráolvasó résszel rendelkező imákban jelennek meg a zárás harmadik rétegeként vagy a népi imaszöveg teljes zárásául, vagy a zárórész előtti átvezető szöveggént a hivatalos egyházi imák. Öt imaszövegben jelzi a lejegyzés a zárás ilyenforma megerősítését. A XVII. századi (3) imában egy Miatyánk, a XIX. századi 7. imában három Miatyánk, az újabb 19. szövegben három Miatyánk, egy Üdvözlégy, egy Hiszekegy a befejezés. Két szövegbe (5, 26.) mintegy átvezetőként egy Miatyánk és egy Üdvözlégy ékelődik a fő rész és a zárás közé. PÓCS ÉVA szerint (1985. I: 14) az egyházi ima itt funkciója folytán ráolvasássá válik, ha azonban arra gondolunk, hogy a mágikus ima narratív részsövege vallásos viszonyt teremt, a hivatalos ima beépülése ezt a tudáskeretet erősítheti, a népi imaszöveggel való kapcsolódását pragmatikai tényezők, a beszédhelyzet koherenciája alakítják. Lényeges elem, hiszen a beszélő szükségesnek tartotta, hogy beépítse, más motívumoknál is, régi szövegek lejegyzésében is utalhatnak a hivatalos egyházi imára, például a sikeres per érdekében mondható 1653-ban lejegyzett mágikus imaszöveg végén Pater noster utasítás áll (PÓCS 1986 II: 544). Mivel a lejegyzés csak a szöveg elmondására utal, nem tudhatjuk, hogy a beépülő egyházi imák mennyire szöveghűek.

6. 3. 3. Szövegzárás — záró rész nélkül

Az előző fejezetben bemutattuk azokat az imaszerkezeteket, ahol a fő rész ráolvasása egyben a zárás is. Az a kérdés merül föl, hogy ezek a szövegek lezáratlanok-e, illetve elképzelhető-e, hogy a szöveg tetszőleges ponton megszakad.

Azokban a népi imaszövegekben, ahol az elbeszélte ráolvasás grammatikailag elválasztható, azaz új mondatégsz, a tizenegy szöveg közül kilenc általánosító, a gyógyulás folyamatának befejeződését hangsúlyozó külön mondatégszszel zárul. Például: "*azután pediglen ojan víg lögyön, mint vót.*" (9); vagy: "*úgy álljon, mint mikor az Úr Jézus mögterömtötte*" (29).

A kilenc szövegből hétben a záró mondatégsz két mondatégszsből álló hasonlító alárendelés, állapot-, mód-, illetve fok-mértékhatározói alapjelentéssel.

Ezekben a szövegekben a megelőző mondategészben a gyógyulás folyamatát részletezik. Például: "*in hejre, csont hejre*" (10); "*In inhön álljon, vér vérhen, hús húshon álljon*" (29). Az utolsó mondategész tehát összegzésnek, s így lezárásnak tekinthető, mondatszerkezetük az egy mondategészből álló ismételt zárásokénak felel meg. Két szöveg (1, 23) nem részletezi a gyógyulás folyamatát, így a záró mondategész felszólító mondat, másutt elő nem forduló egyéni változat például: "... *hogy az the louad meg viga / /ék*" (1), "*Gyógyuljá meg édös lovam lába, vigyél engem föl a mennyországba!*" (23). A 41. szöveg zárása is sajátos, Jézus helyeslő válasza zár: "*Jézus mög ament mondott rá.*". Egyetlen szöveg hat befejezetlennek (28), a gyógyítás folyamatát egyenes beszéddel idéző ráolvasás közben megszakad: "*hús húshon állj, vér vérhön állj, in inhun állj*"

Abban a hat népi imában, ahol a felidézett ráolvasás nem jelenik meg külön mondategészben, a záró, alárendelő viszonyban álló mondategység fejez ki valamilyen összegzést például: "*menj helyre*" (6); "*mint ahogy az úr Jézus megterömtötte*" (20). Egyetlen imaszöveg nyitott (25): "*in inhez, csont csonthoz*", és itt a szöveg félbeszakad.

A zárás a népi imában az elbeszélte ráolvasó rész megerősítése. Kiegészülhet fohászszal, néhány esetben egyházi imával. Azokban az esetekben sem beszélhetünk azonban a szöveg lezáratlanságáról, ahol ez a rész hiányzik, mert vagy önálló mondategész vagy legalább egy tagmondat összegzi, zárja a szöveget. Csak két mágikus imaszövegben (25, 28) figyelhető meg az összefoglaló zárás teljes elmaradása, ez nyilvánvalóan a szöveg romlására utal.

Ahol csak a zárás őrződik (öt darab szöveg), ott annak a folyamatnak lehetünk tanúi, amint az epikus imaszöveg ráolvasássá redukálódik. Ez is azt mutatja, hogy a funkciót, a gyógyítást ez a formula hordozza, ennek hagyományozódása kötelező. A "megbotló ló / számár / baleset" motívumhoz kapcsolni ezeket a szövegeket (39, 40) már csak a többi – régi és új – ima ismeretében lehet, hiszen az indító motívumból, a narratív részből semmit nem őriznek. Például: "*in hejre, bűr hejre, ides Jézusom, húzd hejre*" (40).

A zárás tehát funkcionális szempontból a legfontosabb hagyományt őrző szövegrész, ugyanakkor nyelvi megformálása – a többi résszel összevetve – a legváltozatosabb formát mutatja. Bár találunk tipikus mondatszerkezeteket, de sok egyéni, egyszer előforduló megoldást is. Arra kell gondolnunk, hogy a beszélt nyelv ereje áttör a hagyományos formákon, hogy a beszélő minél hatásosabb kifejezést találjon, illetve a hagyományozódás nehézsége,

a titkosság miatt a gyógyító – maga sem ismervén a lezáró, ráolvasó szavakat – újabb és újabb változat rögtönzésére kényszerül.

7. A szövegszerkezet áttekintése

7.1 A mondategészek és az egyes szerkezeti egységek aránya a szövegben

Ha azt vizsgáljuk, milyen hosszú szöveget kell elmondania a beszélőnek, hogy az adott beszédhelyzetnek megfeleljen, rendkívül változatos képet kapunk. A régi szövegek hossza tizenhárom mondategésztől (Bornemisza 2) az egyetlen mondategészig (8) terjed. Az átlagos szöveghossz 4,9 mondategész. Az újabb gyűjtésekben nem figyelhetők meg ilyen nagy különbségek, a leghosszabb szövegek hat mondategészből, a legrövidebbek két mondategészből állnak, az átlagos szöveghossz 3,5 mondategész. Látható, hogy az ima-szöveg megrövidült, ugyanakkor szükség van egy bizonyos terjedelemre az epikus rész megőrzéséhez, illetve ahhoz, hogy a hallgató megfelelőnek ítélje, elfogadja a szöveget. Az időben előre haladva megfigyelhető még a mondategészeken belül a mondategységek számának csökkenése, és a mellérendelő viszonyoknak mint kapcsolási módnak előretörése az alárendeléssel szemben. Mindez szintén a szöveg egyszerűsödésére utal.

Néhány mágikus imában fölvetődik a szöveg bővíthetőségének, így a szöveghossz növekedésének kérdése, sőt az is, hogy vannak-e korlátai ennek a bővítésnek. Nyolc imában – négy régebbi, négy újabb gyűjtésű – kapcsolódik a szövegnyitáshoz, illetve a zárásba hivatalos egyházi ima vagy bővül más módon a szöveg.(3, 5, 7, 17, 18, 19, 21, 26). A 7. szövegben a nyitáshoz és a zárásba is hivatalos ima szövegdik. Fohással indul és a zárásban található az egyházi ima a 12. és a 19. szövegben. Ugyancsak a zárás tartalmazza a hivatalos imát a 3, 5, 26. szövegben. A bővítés tetszőleges, nem függ össze a népi szöveg hosszával, hiszen például a hat mondategészből álló 19. szöveg még három Miatyánkkal, egy Üdvözléggel és egy Hiszekeggel bővül a zárásban. A lejegyzések szerint a bővítés másik módja, hogy a szöveget vagy bizonyos szövegrészeket meghatározott módon megismételnék például a 18. szöveget háromszor, a 17 -et kilencszer kell elmondani, eredetileg

mindkettő négy mondategész, így azonban jelentősen megnő a terjedelmük. A 21. szövegben a három mondategészből álló zárást kell háromszor megismételni.

A szöveg azonban nem lehet parttalan (non-stop) szöveg, a bővítés – legalábbis a lejegyzések szerint – negyvenegy szövegből csak nyolcban jelentkezik, persze lehetséges, hogy a gyakorlatban többször előfordul, hogy a beszédhelyzet áttemelése a „szentbe” a hivatalos egyházi ima segítségével is történik. A beilleszthető szöveg – egy rész megisméltése, illetve a hivatalos egyházi ima beemelése – meghatározott terjedelmű bővítést jelent. Az ismétlések száma legfeljebb három, kivételes eset, ahol a szöveget kilencszer kell elmondani. A kiegészítések célja nem a szöveg végtelenre bővítése, hanem a hangsúlyos imazarást / -kezdést szolgálják. Az egyházi imákkal kiegészült változatok esetében arra is gondolhatunk, hogy a titkos szöveg előtt vagy után közösen mondhatta el ezt a kiegészítést a beszélő és a hallgató, s így a beteg aktív résztvevőként hatásosabbnak érezhette a gyógyítási folyamatot.

Már megfigyeltük, hogy a három szerkezeti egység (nyitás, fő rész, zárás) nem különíthető el mindig pontosan, de az egyes részek teljes elmaradása, vagyis a szöveg tartalmi romlása csak az újabb gyűjtésekben jelenik meg. Például a fő rész így egyszerűsödik a 24. szövegben: "*Szegény lánynak itt vagy ott megrándult a keze vagy a lába*"; vagy: a nyitás és a fő rész alárendelő mondatban kapcsolódik össze, a történet kiesése miatt a szöveg kissé értelmetlen: "*Mikor az úr Jézus a földön járt, szent Licernát odajutott*" (37.); vagy: hiányzik a fő rész (22, 25.); vagy: hiányzik a nyitás (35.); hiányzik a nyitás és a fő rész is (39, 40); egy népi imában pedig a sorrend cserélődik föl: a zárás a nyitásban jelenik meg, majd a fő résszel összekapcsolódva ismétlődve zárja a szöveget (41). Ahol a szöveg három szerkezeti egysége – amelyek közül kettő a nyitás és a fő rész az első részszoveghez, a narratívához tartozik, a zárás pedig a jelen helyzethez fűződő ráolvasás mint részszoveg – sérül, legalább mondatszerkezeti szinten nem jelenik meg, szövegtípus-, illetve műfajváltást figyelhetünk meg. Így a 35, a 39 és a 40. szöveg a hiányzó, romlott narratív részszoveg miatt a ráolvasás műfajba kerül, a 37, 22, 25. szövegekben az átmenetiség, a váltás érhető tetten.

7.2 Az egyes részeket összekötő jelentés szintű és grammatikai kapcsolóelemek

A történetelbeszélés nyitását, amely a jellegzetes motívumot hordozza, és a fő részt, amely a szituáció ráolvasással való megoldását tartalmazza, jelentés szintű és grammatikai kapcsolóelemek is összekötik. A jelentés szintűek közül legfontosabb a szóismétlés például "*Mikor Krisztus urunk a hídon mene,..*"(13/NY), "*Az úr erőssen mondta:..*"(13/R); a szavak közötti logikai kapcsolatok például "*..ezen szolgáltnak is lába megficemedett..*" (7/NY), "*..hogy semmi izziben fájdalom meg ne maradhasson...*"(7/R).

A nyitást és a fő részt általában kapcsolatos, ritkán következtető viszony fűzi egymáshoz például „*Amidőn a nagy kőhídon ért, lovának vagy szamarának megficemedött a lába.*” (ÉS) „*Ennek a jószágnak is megficemedett.*” (27/ NY, R). „...*az ő szamarának kifificamodott a lába.*” (EZÉRT) „*Urunk Jézus szent szavával mondá: ...*” (18/NY, R)

A grammatikai kapcsolóelemek közül a névmások (*arra, ennek*) és az *oda-* igekötő játszanak nagy szerepet például "*Mikor az úr Jézus Krisztus a földön járt,..*" (29/NY), "*Arra mönt szent Lucer Márton..*" (29/R); vagy: "*Mikor Krisztus urunk a földön járt,..*" (33/NY), "*Szent Vice Máté odafutott..*" (33/R). Mint a példák mutatják, mind a kétféle kapcsolás fontos a nyitás és a fő rész összekötésében, de számarányában gyakoribb a grammatikai kapcsolóelemek használata. A kis példaanyag alapján azonban általánosításra nincs lehetőség.

A zárást és a fő részt általában következtető viszony fűzi össze, hiszen a jelen helyzet megoldása a felidézettéből következik. Ha a két rész valamilyen okból egymástól elválaszthatatlan, a nyitás és a fő/záró rész között találjuk meg ezt a logikai viszonyt.

A fő részt és a zárást inkább a jelentés szintű kapcsolóelemek – szavak szó szerkezetek megismétlése – tartják össze, de azt is mondhatjuk, hogy az igazi kapcsolatot tulajdonképpen a beszédhelyzet teremti meg, hiszen a zárásban általában csak az elbeszélésben szereplő szent személyek neve ismétlődik például "*Urunk Jézus Krisztus szent szavával mondá...*" (18/R); "*A mi urunk Jézus Krisztus szent nevében ..*" (18/Z).

A grammatikai kapcsolóelemeknek általában nem, vagy nem csak az a szerepük, hogy a névmásokkal (*az, ott*), illetve az igeragozással a narratíva fő részét a zárás ráolvasásához kössék, hanem „aktualizálják” az elbeszélte történetet, a jelen beszédhelyzetre utalnak például „*oj ép legyen ez a test, mint azelőtt vót.*” (33/Z); „*Amikor az ott meggyógyult, úgy gyógyuljon meg ez is.*” (22/Z)

7.3 A témahálózat a szövegben

A "megbotló ló / számár / baleset" motívumára épülő szövegek történeti háttérében előzményként a X. századból származó úgynevezett második merseburgi ráolvasás áll, azaz a transztextuális kapcsolatok túlmutatnak a magyar nyelvterületen. Az 1488-ban lejegyzett második Bagonyai Ráolvasás mint szöveg így a fordítás, a hagyományozódás, a szóbeliségből az írásbeliségbe kerülés kérdéskörét hordozza, ugyanakkor egy a szóbeliségben napjainkig továbbélő szövegtípus elemzéséhez mint magyar nyelvű szövegelemként nyújt.

"Phol ende Uuodan uuorun zi holza.
du uuart demo Balderes uolon sin uuoz birenkit
thu biguol en Sinthgunt, Sunna era suister
thu biguol en Friia, Uolla era suister
Thu biguol en Uuodan so he uuola conda:
sose benrenki, sose bluotrenki,
sose lidirenki:
ben zi bena, bluot zi bluoda
lid zi geliden, sose gelimida sin!"
(VÍZKELETI 1990. 14.)

"Phol és Wodan egy erdőbe menének.
Ekkor Bálder lovának megbicsaklott lába..
Megigézte Szinthgunt és testvére, Szunna
Megigézte Volla és testvére, Frija,
Megigézte Wodan, amint jól azt tudta,
Úgy a csontficamlást, mint a vérficamlást
és a tagficamlást:
Csont a csonthoz, vér a vérhez,
Tag a taghoz, mintha enyü kötné."
(HEINRICH 1885. 371.)

Az eredeti szöveget azért közöltük, mert a történet és a gyógyítás, a ráolvasás nyelvi megformálása a népi imaszövegekben ma is jól felismerhető, ez is a hagyomány erejét mutatja. Érdekes, hogy – bár a kereszténységet fölvtették – a német imaszöveg a germán mitológia pogány isteneit szerepelteti. Egyes vélemények szerint nem akarták a tiltott ráolvasó szövegben a keresztény vallást profanizálni. A népi imaszövegek pedig éppen a keresztény hitvilágot emelik be a szövegbe. A háttérben valószínűleg az Újszövetség történetei is meghúzódnak: "Jézus bejárta a városokat és a falvakat mind, ..., gyógyított mindenféle betegséget és erőtlenséget." (Máté, 9, 35). "Magához hívta tizenkét tanítványát, és hatalmat adott nekik..., hogy ...gyógyítsanak mindenféle betegséget és erőtlenséget." (Máté, 10, 1). "...kérték (Jézust), hogy legalább ruhája szegélyét megérinthessék. És akik csak megérintették, meggyógyultak." (Máté, 14, 36).

Az egyes imarészekben kulcsszavak, megszilárdult szókapcsolatok őrződnek, ezek a hagyományozódás folyamatának alappillérei. A nyitásban a mozgást, járást kifejező igék – ritkán határozói igenevek – (*járt, elméne, mönt, átalment, menvén, elindult, ment vóna* stb.) és a balesetet leíró igék (a láb *kificamodik, megbotlik, megcsökik, kimenyel, megfájút, kihibban, megüti, eltöri* a lábát stb.) állnak a középpontban. Ezek a mondategészek hosszától és a mondatszerkezettől függetlenül változatlanok maradnak a hagyományozás során.

Az is fontos, hogy kik a cselekvő személyek, hiszen a szent személy(ek) megjelenése emeli ki a történetet a köznapi beszédhelyzetéből, vagyis a hallgató az elbeszélte eseményeket saját esetéhez közelíti, ugyanakkor "földön túlinak" is érezheti. Általában a szent személy szamarával / lovával vagy magával a szent személlyel történik a baleset. Az állat egyáltalán nem fontos, egy szövegen belül is felcserélődhet a megnevezés például "*az ő szamaracskájának, lovacska-jának lábacska-já megfificamodott*" (26).

A szent személyt – aki a vizsgált motívum megjelenésekor a leggyakrabban Jézus – legtöbbször szókapcsolattal nevezik meg, így emelik ki alakja fontosságát például "*Wrunc Wr Isten*" (2.), "*Uram Jesus Christus*" (3.), "*Krisztus urunk*" (24.), Mária megnevezése, aki mint cselekvő, de itt többnyire mint segítő személy szerepel: "*a boldogságos szent Szűz*" (25), a név csak ritkán egyszerű például "*Isten*" (14), "*Jézus*" (19). Ha a fő részben a párbeszédes forma megőrződött, a megnevezés ismétlődik. Azokban a szövegekben, ahol egy külön gyógyító alakja jelenik meg, a "*szent*" szó nyomatékos ismétlődése teremt kapcsolatot a részek között.

A zárások nagy részében – a mondatszerkezettől függetlenül – általában Jézus neve teremti meg a kapcsolatot az imaszöveg többi részével.

A nyitásokban szinte kivétel nélkül megjelenik valamilyen helyszín vagy bibliai (*Jeruzsálem, Jerikó, Paradiczm* stb.) vagy a népmesére emlékeztető (*acél út, acélhíd, kőhíd*), illetve a kettő egyszerre is megjelenhet például „*Mikor elindula urunk Jézus Jeruzsálembe, Jeruzsálemből Érikóba, mikor menne a kőhídon...*” (7). A helyszín lehet egyszerűen a "föld" is, Jézus földi útjára utalva: „*Uram, Jézus Krisztus, mikó a fekete föld színin jártá és mönté,...*” (12). Tizenöt imában a fő részben névmással (*arra*) vagy igekötővel (*oda-*) utalnak vissza a helyre, ez köti a két részt össze. Egy zárásban (a fő rész itt hiányzik) találunk utalást a helyszínre: "*Amikor az ott meggyógyult, úgy gyógyuljon meg ez is.*"(8.) A szereplők és a helyszín tehát átvezet a fő részhez, illetve a záráshoz, megteremtve a szöveg globális kohézióját.

A fő részben, illetve azokban az esetekben, amikor ez valamilyen okból nem választható el tisztán, a fő rész / zárás néhány mondategységében vagy mondategységében a kulcsszó a párbeszéd őrződésére vagy redukált őrződésére utaló performatív ige, esetleg ezt helyettesítő főnév (*monda, szóla, mondása* stb), valamint a konkrét gyógyító gesztusok (*ráolvas, fúvogatja, lehöl rá, huhogatja, simogatja, tapogatja, tüllökteti* stb). A negyvenegy szövegből huszonötben a gyógyulás folyamatának részletezése is itt található: *csont csont-hoz, vér vérhez* stb. Ez a szövegrész hiányozhat is, vagy összefoglalva is megfogalmazódhat például „*mönjön hejre*” (5).

A zárasokat elsősorban a szent személyek nevének említése köti a szöveghez, valamint maga a beszédhelyzet, a beszélő és a hallgató közös elképzelése a szituációról. A változatos megformálású zárasok egyetlen kulcskategóriája – kivétel nélkül – a felszólító módú ige. Jelentésük változatos: fohász, felszólítás, kérés, hivatkozás Jézus ráolvasására, kívánág hasonlattal, a szent személy és az imaszöveget mondó gyógyító helyzetének párhuzamba állítása stb. Néhány példa az egyes típusokra: *oszlass, gyógyítsd, gyógyuljon, úgy lögyön hasznos, valamint hasznos vót, ép lögyön, mint ...* stb.

A témahálózatot elemezve ugyanolyan eredményre juthatunk, mint a mondategységek, mondategységek vizsgálatakor. A legpontosabban a nyitás (a motívum) elbeszélése őrződik. A legfontosabb, ugyanakkor a legváltozatosabban megformált rész a zárás, bár ennek is vannak bizonyos állandósult fordulatai.

7.4 A motívum hatása — a külön gyógyító nevének változatai

Ebben a mágikus imacsoportban – régi és újabb gyűjtésekben egyaránt – a fő részben mint szent személy külön gyógyító alakja jelenik meg (9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38).

A név eredete talán szent Máté (ld. Máté evangéliuma) vagy egyes esetekben Luther Márton nevére vezethető vissza. A motívumhoz kapcsolódó *ficam* szó besugárzásával létrejött nevekkel nagyon érdekes asszociációs sor alakul ki, az alak mintha a rándulás, *ficam* gyógyító védőszentje lenne. Szent voltát a "*szent*" szó ismételt, hangsúlyozott használata igazolja, ezekben a szövegekben ez a szó az imarészeket összekötő elemmé, kulcsszóvá válik. Ez a "*szent*" először az 1891-ben lejegyzett 9. szövegben tűnik föl, eddig a gyógyí-

tásban segítő vagy gyógyító személy *Szűz Mária* vagy *József és Mária* lehettek. Innen kezdve nyomon követhetjük a furcsa "szent" nevének alakulását: *Ficermájer* (nincs jelzője, de *szent* szája, *szent* keze van, talán a *mater* szó is szerepet játszik a keletkezésben), *Fice Márton*, *szent Fice Márton*, *szent Máté*, *szent Vicel Máté*, *szent Vicernár*, *szent Cicer Máté*, *szent Cicella*, *szent Lucer Márton*, *szent Ficéria*, *szent Ficérja*, *szent Ficernáter*, *szent Vice Máté*, *szent fice Máté*, *szent Ficere Máté*, *szent Licernát*, *szent Oficér* (ez utóbbi más asszociációs kör).

A név alakulása az előbeszéd közben spontán keletkezésre utal. Például a 11. szöveg fő részében *szent Fice Márton* szerepel, a zárásban pedig *szent Cicé Márton*. A népi ima e sajátos szereplőjét tulajdonképpen a népetimológia, a nyelv játéka hozta létre.

7.5 A ritmikai kohézió mint szövegösszetartó erő

PÓCS ÉVA és ERDÉLYI ZSUZSANNA is felveti azt a kérdést, hogy a népi imák vers- vagy prózaszövegek. Erről a bevezetésben már írtunk. Ennek eldöntése külön tanulmány tárgya lehetne, de bizonyos ritmikai elemeket, amelyek a szöveg kohézióját erősítik, a nyelvi elemzéskor feltétlenül figyelembe kell vennünk. Az elemzés kiindulópontjaként elfogadjuk PÓCS ÉVA – némi bizonytalanságot tükröző – "versbe hajló ritmikus próza" (1985. I: 27) meghatározását.

A ritmikai kohézió legfontosabb eszköze a népi imaszövegekben a mondategészek, illetve a mondategységek párhuzamos szerkesztésével megteremtett gondolatrítmus. Ez legerőteljesebben a külön zárásokban tűnik föl. Például összekötheti a fő részt és a zárást: (Mária szavai, 2/R): "*En az en szent kezemmel meg fogom szent Szamarodnac labat,*" (a gyógyító, 2/Z): "*Enis e mai napon meg foktam az en bünös kezemmel ...labat,*".

A gondolatrítmus erőteljesebbé teheti a zárást: "*Oszlassa el az Atya, oszlassa el a Fiú, Oszlassa a teljes Szentháromság!*" (30). Általában a zárásban jelenik meg az úgynevezett "összerakó" párhuzamosság: "*József mondta Máriának, Mária mondta szent fiának, Jézus mondta hobbant lábának.*" (6).

A hiányos mondategészek a párhuzamos szerkesztéssel egészülnek ki például "*Mikor urunk Jézus elindult Jeruzsálembé, Jeruzsálemből Jerikó városába, mikor ment volna által a kőhídon...*" (18.); vagy ilyen a fő rész jellegzetes szerkezete: "*csont csonthoz, hús húshon, vér vérhön...*" (11).

A mondategészek szerkesztését elemezve is föltűnt, a ritmust vizsgálva pedig még inkább igazolódik, hogy a Bornemisza Péter "lejegyezte" ima tudatosan megszerkesztett, reneszánsz kompozíció.

8. Összegzés

Célunk egyfajta szövegvizsgálati módszer bemutatása volt az archaikus népi imának, ráolvasásnak nevezett szöveganyagon, amelyben a megőrzés, a hagyományozódás szerepe nagyon erős, és így a nyelvtörténeti korokon keresztül megfigyelhető egy-egy szöveg továbbélése. Ugyanakkor már az elnevezés bizonytalansága a műfajiság tág értelmezésére utal, további problémákat vet föl a szóbeliségből az írásbeliségbe átkerülés, a változatokban élés kérdése. Ezért a folklórszövegek történeti szövegtani vizsgálata a konkrét beszédhelyzetben létrejövő szövegtípus jellemzőinek leírásával képzelhető el. A példaanyagot PÓCS ÉVA Magyar ráolvasások II. (1986) című kötetéből választottam, mivel a szerző a kezdetektől 1985-ig teljes képet igyekezett adni a ráolvasás-gyűjtésekről.

Az első feladat tehát a rendkívül heterogén anyagból a műfaj, illetve a „betegség gyógyítása a szó hatalmával” beszédhelyzetben létrejövő szövegtípus meghatározása volt, amely nélkül magát a nyelvészeti vizsgálat anyagát nehéz lett volna körülhatárolni. A szövegeket a szituációra jellemző vallásos-mágikus viszony jelenléte miatt az úgynevezett mágikus ima műfajkategóriába sorolhatjuk. Szövegfelépítésüket ez a beszédzándék határozza meg, azaz a két részszoveg. Az egyik a történet- és ráolvasás-elbeszélés, melynek szereplője, a szent személy jelenlétével szakrális tudáskeretet teremt, a másik részszoveg az aktuális beszédhelyzet megoldása ráolvasással. A nyitó kép hordozza a beszédhelyzetre jellemző cselekvéskomponenst mint motívumot. A mágikus imaszövegek között transztextuális kapcsolatot teremt a vándorlás/ életút archetípushoz kötődő *elindulás, útra kelés* képe, a következő cselekvésem mint motívum pedig a konkrét betegségek gyógyításához fűződve tematikus szövegcsoportokat hoz létre. A másik fontos mozzanat az alakok, szent személyek megjelenésének motívumként történő értelmezése, hiszen jelenlétük biztosítja a szakrális tudáskeret (evvel a vallási viszony) megteremtődését. A néprajzi vizsgálatok motívumfogalma (visszatérő elem) és műfajértelmezése (epikus szövegek) ad egyfajta rendszerezést, amelyet bizonyos mértékig a nyelvi vizsgálatban is föl lehetett használni, de az általam választott motívumértelmezés segítséget nyújt a szövegtípus leírásához, így bizonyos szövegeket (a narratíva hiánya, a szent személy eltűnése miatt) kizárhatunk a jelen kutatás köréből, ezzel megfoghatóbbá tehetjük a vizsgálat tárgyát, illetve megfigyelhetővé válik a szövegstruktúra változása. A PÓCS ÉVA által epikus ráolvasásnak nevezett 326 darab szöveg közül 221 maradt a két részszovegből felépülő mágikus ima kategóriájában.

A mikroszerkezeti elemzéshez a szöveganyagot egy motívum köréből, az *elindulás, baleset-elbeszélés (láb kifícamodása)* vettem. Itt – szövegtípusváltás bemutatásához – mind a negyvenegy szöveget részletesen elemeztem. Az első részszöveget – ha a hagyományozódás folyamán minden elemét megőrizte – két részre, két bekezdésnyi egységre bonthatjuk, a másik részszöveg egy bekezdés. A mikroszerkezeti vizsgálatban tehát ennek a három résznek (nyitás, fő rész, zárás elnevezéssel) a kapcsolódását mutattam be, az egyes részeket jellegzetes mondatszerkezetek, illetve hagyományozódó kulcsszavak jellemzik. Minden szövegrészben kulcsfontosságú kategória az ige, amely az epikus rész (nyitó kép és a szent személy ráolvasása) eseménysorát és a ráolvasó zárás kérését, fohászatát jeleníti meg.

Bár minden szövegben megtalálhatjuk – az idegen motívumot beemelő negyedik szöveg kivételével – az egyes részeket összekötő jelentés szintű, illetve grammatikai kapcsolóelemeket, és a globális kohézió létrejöttét a gondolatritmuson alapuló ritmikai kohézió is segítette, a szövegség megszületésében a legnagyobb szerepe magának a beszédhelyzet koherenciájának van. Ez teszi lehetővé hasonló funkciójú, de nem az adott beszédhelyzethez illő szövegelemek beépülését, szövegromlás esetén a kiegészülést, például az elbeszélő ráolvasás és a jelen helyzet ráolvasásának összevonódását. A „szent” érzetét, a vallásos viszony megteremtését egyes esetekben hivatalos egyházi imák (Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy) bevezetésként, lezárásként, ritkán a ráolvasó rész előtt közbevetett szöveggé váló elmondásával is erősítik, ez a szövegkapcsolódás csak a koherenciával magyarázható. Ugyanakkor a funkció megőrzése, a beszédhelyzet azonossága nem jelenti azt, hogy minden ilyen helyzetben használt szöveg mágikus ima marad, hiszen a narratív részszöveg hiánya annak a tudáskeretnek az eltűnését jelenti, amely a transzcendenst a konkrét gyógyító mozzanathoz kapcsolta. A szövegtípusváltás egyben műfajváltást is eredményez, és ez folklórszövegekről lévén szó a hagyományozódás folyamatában pontosan megfigyelhető, már akkor, amikor a folklórisztika rendszerezésében értelmezett motívumot még föl lehet ismerni.

A két részszövegből felépülő mágikus imaszöveg szerkezete alapjaiban a mai napig megőrződött. Mindez a hagyományozás erejét mutatja. Nem sorolhatjuk egyértelműen a változások közé, ha a tartalmilag hasonló fő rész, azaz a narratíva a szent ráolvasását tartalmazó egysége átveszi a záró rész funkcióját is, s így egyszerűbb imaszerkezet jön létre, mivel evvel a jelenséggel a régebbi gyűjtésekben is találkozunk. Az első magyar nyelvű

lejegyzés, a 3. Bagonyai Ráolvasás (1488) is ilyen szerkezetű szöveg, a konkrét beszédhelyzethez a koherencia köti.

Változást jelent viszont a mikroszerkezet elemzésekor a mondategységek belül a mondategységek számának csökkenése, a mellérendelő kapcsolási mód nagyobb számaránya, illetve egyes szövegrészek teljes eltűnése. A zárás, amely a második részszoveg és az aktuális beszédhelyzet megoldását tartalmazó ráolvasást hordozza, a legtitkosabb rész, így variációiban az egyéni szövegformálás hatása érződik.

Más motívumokat tartalmazó, nagyobb anyagot vizsgálva természetesen több számadattal lehetne érzékeltetni, mi változik, mi őrződik a népi imaszöveg felépítésében, hogyan keveredhetnek az egy beszédhelyzethez kötődő motívumok más motívumokkal. A hatalmas szöveganyagot azonban evvel a módszerrel nem tudtuk volna bemutatni. Így csak éppen merítettünk a "múltak kútjából". *"...minél mélyebben fürkészhünk, minél messzebbre hatolunk és tapogatózunk a múlt alvilágába, az emberinek, történetének, művelődésének kezdeti alapjai tökéletesen megmérhetetlennek bizonyulnak, s mérőőnk elől, bármily kalandos távolságokba gombolyítjuk alá zsinégét, mindig újra és tovább húzódnak vissza a feneketlenségbe."* (Th.Mann: József és testvérei)

9. Irodalom

- AUSTIN, JOHN L. 1990. Tetten ért szavak. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BALÁZS JÁNOS 1980. Magyar deákság. Budapest, Magvető.
- BALÁZS JÁNOS 1985. A szöveg. Budapest, Gondolat.
- BALÁZS JÁNOS 1979. A szövegtan alapjai. In: SZATHMÁRI ISTVÁN-VÁRKONYI IMRE (szerk.) A szövegtan a kutatásban és az oktatásban. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 154. sz. 9-21.
- BANÓ ISTVÁN 1981. Három archaikus mesei stíluselem generatív nyelvelméleti megvilágításban. Ethnografia 1-14.
- BÁRCZI GÉZA 1975a. A magyar nyelv életrajza. Budapest, Gondolat.
- BÁRCZI GÉZA 1975b. Erdélyi Zsuzsanna "Hegyet hágék ..." című műve kapcsán. Vigília 80-82.
- BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN 1967. A magyar nyelv története. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BEAUGRANDE, ROBERT DE–DRESSLER, WOLFGANG 2000. Bevezetés a szövegnyelvészetbe. Budapest, Corvina.
- BÉKÉSI IMRE 1982. Szövegszerkezeti alapvizsgálatok. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BÉKÉSI IMRE 1986. A gondolkodás grammatikája. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ 1976. A mai magyar nyelv. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BENKŐ LORÁND 1988. A történeti nyelvtudomány alapjai. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BENKŐ LORÁND–E. ABÁFFY ERZSÉBET–RÁCZ ENDRE (szerk.) 1991, 1992, 1995. A magyar nyelv történeti nyelvtana I-II. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ LORÁND 1993. A szinkronia korlátai a történeti nyelvtudományban. In: HORVÁTH KATALIN–LADÁNYI MÁRIA (szerk.) Állapot és történet – szinkronia és diakronia – viszonya a nyelvben. Budapest, ELTE BTK. 17-25.
- BERRÁR JOLÁN 1957. Magyar történeti mondattan. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BERRÁR JOLÁN 1963. A mondat formai ismertetőjegyei. In: TELEGDY ZSIGMOND–SZÉPE GYÖRGY (szerk.) Általános Nyelvészeti Tanulmányok I. Budapest, Akadémiai Kiadó. 53-76.
- CSÓRI SÁNDOR 1972. Csipkekoronák. Élet és Irodalom 1972/V.6.

- CSÚRI KÁROLY 1987. Lehetséges világok. Budapest, Tankönyvkiadó.
- DÁNIEL ÁGNES 1990. Szó – szöveg – szer – szervez. A szöveg szerveződésének vizsgálata. Nyelvtudományi Értekezések 132. sz. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DEME LÁSZLÓ 1971. Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DEME LÁSZLÓ 1984. A beszéd és a nyelv. Budapest, Tankönyvkiadó
- DEME LÁSZLÓ 1979. A szöveg alaptermészetéről. In: SZATHMÁRI ISTVÁN-VÁRKONYI IMRE (szerk.) A szövegtan a kutatásban és az oktatásban. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 154. sz. 57-65.
- DIENES DÓRA 1978. A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiegészülése. Nyelvtudományi Értekezések 98.sz. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DIJK, TEUN A. VAN 1988. A történet felfogása. In: KANYÓ ZOLTÁN–SÍKLAKI ISTVÁN (szerk.) 1988. Tanulmányok az irodalomtudományköréből. Budapest, Tankönyvkiadó. 309-330.
- ELIADE, MIRCEA 1996. A szent és a profán. Budapest, Európa.
- ERDÉLYI ZSUZSANNA 1999. Hegyet hágék, lőtöt lépék... Pozsony, Kalligram.
- ERDÉLYI ZSUZSANNA 2001. Aki ezt az imádságot... Pozsony, Kalligram.
- ERDÉLYI ZSUZSANNA 1971. Archaikus és középkori elemek apokrif népi szövegekben. Ethnografia 343-374.
- EÖRY VILMA 1996. Szövegtipológia – stílustipológia. In: SZATHMÁRI ISTVÁN (szerk.) Hol tart ma a stilisztika? Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 130-152.
- FÁBIÁN PÁL – SZATHMÁRI ISTVÁN–TERESTYÉNI FERENC 1974. A magyar stilisztika vázlat. Budapest, Tankönyvkiadó.
- FEHÉR ERZSÉBET 2000. A szövegkutatás megalapozása a magyar nyelvészetben. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FEHÉR ERZSÉBET 1998. „Intencionalitás” és „textualitás”. In: ZOLTÁN ANDRÁS (szerk.) Nyelv, stílus, irodalom. Budapest, ELTE BTK. 119-126.
- FEHÉR ERZSÉBET 2001. Szöveg és nyilatkozat. In: CSATÁR PÉTER-MAITZ PÉTER-TRONKA KRISZTIÁN (szerk.) A nyelvtantól a szövegtanig. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- FERENCZI JÁNOS 1875. Ráimádkozások. Magyar Nyelvőr 137-138, 231.
- FETTICH NÁNDOR 1971. Vallásos jellegű varázs-szövegek a magyar néphitben. Ethnografia 44-69.

- FRENZEL, ELISABETH 1966. Stoff-, Motiv-, und Symbolforschung. Stuttgart.
- GALLASY MAGDOLNA 1992. A főtéma jelzése. In: KOZOCSA SÁNDOR–LACZKÓ KRISZTINA (szerk.) Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. Budapest, ELTE BTK. 91-96.
- GALLASY MAGDOLNA 1999. Szöveg és hagyomány. In: V. RAISZ RÓZSA–H. VARGA GYULA (szerk.) Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában. Budapest. 179-187.
- GALLASY MAGDOLNA 1999. Jelzős szerkezetek és a határozottság. In: BÜKY LÁSZLÓ–FORGÁCS TAMÁS (szerk.) A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei. Szeged, JATE. 45-52.
- GALLASY MAGDOLNA 2003. Szövegtörténet. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC (szerk.) Magyar Nyelvtörténet. Budapest, Osiris Kiadó. 268-276, 561-575, 691-693, 776-777.
- HAADER LEA 1992. Az okhatározói mondat problematikája az ómagyar korban. In: KOZOCSA SÁNDOR–LACZKÓ KRISZTINA (szerk.) Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. Budapest, ELTE BTK. 97-105.
- HAADER LEA 1999. Részrendszerváltozás az összetett mondatban. In: BÜKY LÁSZLÓ–FORGÁCS TAMÁS (szerk.) A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei. Szeged, JATE. 59-67.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1969. A funkcionális magyar mondattan alapjai. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HEINRICH GUSZTÁV 1885. A II. merseburgi ráolvasás. Egyetemes Philologiai Közöny 371.
- HOPPÁL MIHÁLY 1980. Az „első” mese. Az ismétlés szerepe a folklórban. In: HORVÁTH IVÁN–VERES ANDRÁS (szerk.) Ismétlődés a művészetben. Budapest, Akadémiai Kiadó. 244-267.
- HOPPÁL MIHÁLY 2001. Elbeszélés és emlékezet. In: HOPPÁL MIHÁLY (szerk.) Elbeszélés és emlékezet. Budapest, Európai Folklór Intézet – Osiris. 118-130.
- HOPPÁL MIHÁLY–JANKOVICS MARCELL–NAGY ANDRÁS–SZEMADÁM GYÖRGY 1997. Jelképtár. Budapest, Helikon Kiadó.
- IPOLYI ARNOLD 2003. Magyar mythologia. 1853. Budapest, Horizont Press Kft.
- IPOLYI ARNOLD 1872. Magyar ősvallási és nyelvemlékek: Századok 1-7, 116-119.
- JAKOBSON, ROMAN 1969. Hang - Jel -Vers. Budapest, Gondolat.
- A. JÁSZÓ ANNA (szerk.) 1991. A magyar nyelv könyve. Budapest, Trezor Kiadó.
- JUHÁSZ FERENC 1970. Imák, apokrif mámorok. Új Írás 73-75.

- KALLÓS ZOLTÁN 1966. Ráolvasás a moldvai és a gyimesi csángóknál. In: GUNDA BÉLA (szerk.) Műveltség és hagyomány VIII. 137-156. Debrecen.
- KANYÓ ZOLTÁN 1990. Szemiotika és irodalomtudomány. Szeged, JATE.
- KANYÓ ZOLTÁN–SÍKLAKI ISTVÁN (szerk.) 1988. Tanulmányok az irodalomtudomány köréből. Budapest, Tankönyvkiadó.
- KÁROLY SÁNDOR 1980. Mondat és megnyilatkozás. Néprajz és Nyelvtudomány XXIV-XXV. 49-63.
- KÁROLY SÁNDOR 1972. Nyelvtörténet és kommunikáció Általános Nyelvészeti Tanulmányok VIII. 119-133.
- KÁROLY SÁNDOR 1995. Kései ómagyar kori emlékek szöveggrammatikája. In: BENKŐ LORÁND–E. ABAFFY ERZSÉBET–RÁCZ ENDRE (szerk.) A magyar nyelv történeti nyelvtana. II./2. Budapest, Akadémiai Kiadó. 761-834.
- KATONA IMRE 1980. Az ellentét (antitézis) összehasonlító vizsgálata a magyar népdalokban és népballadákban. Népi kultúra-népi társadalom XI-XII. 333-351.
- KENYERESNÉ BOLGÁR ÁGNES 1934. Magyar bájoló imádságok a XV-XVI. századból. Budapest.
- KESZLER BORBÁLA (szerk.) 2000. Magyar grammatika. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KIRÁLY ISTVÁN (főszerk.) 1982. Világirodalmi lexikon VIII. Budapest, Akadémiai Kiadó. 629-632.
- KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC (szerk.) 2003. Magyar Nyelvtörténet. Budapest, Osiris Kiadó.
- É. KISS KATALIN 1983. A magyar mondatszerkezet generatív leírása. Nyelvtudományi Értekezések 116. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOCSÁNY PIROSKA 2002. Szöveg, szövegtípus, jelentés: A mondás mint szövegtípus. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOCSÁNY PIROSKA 1989. Szövegnyelvészet vagy szövegtípusok nyelvészete? Filológiai Közlöny 26-43.
- KÜLLŐS IMOLA 1980. Csángó dalok és balladák kvantitatív módszerű vizsgálata. Népi kultúra - népi társadalom XI-XII. 351-373.
- LABOV, WILLIAM–WALETZKY, JOHN 1967. Narrative analysis. In: J. HELM (ed.) Essays on the Verbal and Visual Arts. Seattle. 12-44.
- LOTMAN, JURIJ M. 1973. Szöveg, modell, típus. Budapest, Gondolat.
- LOVÁSZ IRÉN 2002. Szakrális kommunikáció. Budapest, Európai Folklór Intézet.

- LOVÁSZ IRÉN 2001. Az imádkozásról. In: BARNÁ GÁBOR (szerk.) „Nyisd meg, Uram, szent ajtódat...”. 3-27. Budapest, Szent István Társulat.
- MAITZ PÉTER–MOLNÁR ANNA 2001. Nyelvtörténetírás és történeti szövegnyelvészet. In: CSATÁR PÉTER-MAITZ PÉTER-TRONKA KRISZTIÁN (szerk.) A nyelvtantól a szöveg- tanig. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 322-336.
- H. MOLNÁR ILONA 1974. A dicsekszik, hogy mondattípusról. Magyar Nyelvőr 398-405.
- NEMESKÜRTY ISTVÁN (szerk.) 1980. HELTAI GÁSPÁR és BORNEMISZA PÉTER válogatott művei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- NEMESKÜRTY ISTVÁN 1955. Bornemisza stílusa Irodalomtörténeti Közlemények 24-35.
- NYÍRI KRISTÓF–SZÉCSI GÁBOR (szerk.) 1998. Szóbeliség és írásbeliség. Budapest, Áron Kiadó.
- ONG, W.J. 1998. A szöveg mint interpretáció. In: NYÍRI KRISTÓF–SZÉCSI GÁBOR (szerk.) Szóbeliség és írásbeliség. Budapest, Áron Kiadó.
- ORTUTAY GYULA 1959. Variáns, invariáns (A szájhagyományozó műveltség törvényszerű- sége) Klny. II.o.Közleményei Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ORTUTAY GYULA (szerk.) 1977, 1980. Magyar néprajzi lexikon 1/348. 3/648. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PAIS DEZSŐ 1971. Hozzászólás Erdélyi Zsuzsanna előadásához. Ethnografia 364-367.
- PÉTER MIHÁLY 1991. A nyelvi érzelmkifejezés eszközei és módjai. Budapest, Tankönyv- kiadó.
- PETŐFI S. JÁNOS 1990. Szöveg, szövegtan, műelemzés. Budapest, OPI.
- PÓCS ÉVA 1985-1986a. Magyar ráolvasások I-II. Budapest, Magyar Tudományos Aka- démia Könyvtára.
- PÓCS ÉVA 1986. Szem meglátott, szív megvert. Budapest, Helikon Kiadó.
- PÓCS ÉVA 1968. A magyar ráolvasások rendszere. Népi kultúra – népi társadalom 253-281.
- PÓCS ÉVA 1980. Stilisztikai tényezők összefüggései a ráolvasások funkciójával. Népi kul- túra - népi társadalom XI-XII. 469-487.
- PÓCS ÉVA 2002. „Én vagyok mindennél nagyobb orvos, te vagy mindennél nagyobb bá- jos”: egyházi benedikció – paraszti ráolvasás. In: PÓCS ÉVA Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán. L’Harmattan.
- PLÉH CSABA 1986. A történet szerkezet és az emlékezeti sémák. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- PLÉH CSABA 1979. Szövegekre emlékezés és hagyományozás. Ethnografia 106-110.
- PROPP, VLAGYIMIR J. 1995. A mese morfológiája. Budapest, Osiris-Századvég.
- PUSZTAI FERENC 1980. A magyar stílus története és a folklór stilisztikája. Népi kultúra-népi társadalom XI-XII. 277-289.
- RÁCZ ENDRE–SZATHMÁRI ISTVÁN (szerk.) 1983. Tanulmányok a mai magyar nyelv szöveg-tana köréből. Budapest, Tankönyvkiadó.
- RÁCZ ENDRE–SZEMERE GYULA 1972. Mondattani elemzések. Budapest, Tankönyvkiadó.
- SÍKLAKI ISTVÁN 1980. Elbeszélő szövegekkel kapcsolatos kutatások. Budapest, Tömeg-kommunikációs Kutatóközpont.
- SILLING ISTVÁN 2003. Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük. Újvidék, Fórum Könyvkiadó.
- SZABÓ JÓZSEF 1983. A mondatszerkesztés nyelvészeti vizsgálata a nagykovácsi nyelv-járásban. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZABÓ ZOLTÁN 1982. Kis magyar stílustörténet. Budapest, Tankönyvkiadó.
- SZABÓ ZOLTÁN 1988. Szövegnyelvészet és stilisztika. Budapest, Tankönyvkiadó.
- SZABÓ ZOLTÁN 1977. A szövegsemantika stilisztikai jelentősége. Magyar Nyelvőr 468-81.
- SZATHMÁRI ISTVÁN-VÁRKONYI IMRE (szerk.) 1979. A szövegtan a kutatásban és az okta-tásban. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 154. sz
- SZÉLES KLÁRA 1980. „... minden szervem óra” (József Attila költői motívumrendsze-réről). Budapest, Magvető Kiadó.
- SZIGETI LAJOS SÁNDOR 1988. a József Attila-i teljességigény (Motívumértelmezések). Budapest, Magvető Kiadó.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 1999. Leíró magyar szövegtan. Budapest, Osiris Kiadó.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 1995. Nyitott és zárt szöveg. Magyar Nyelvjárások 95-106.
- TAKÁCS GYÖRGY 2001. Aranykertbe' aranyfa. Budapest, Szent István Társulat.
- TÁNCZOS VILMOS 2000. Eleven ostya, szép virág. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.
- TÁNCZOS VILMOS 2001. Nyiss kaput, angyal! Budapest, Püski.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. A magyar nyelv szövegtana. Budapest, Nemzeti Tankönyv-kiadó.
- TOMPA JÓZSEF (szerk.) 1961-1962. A mai magyar nyelv rendszere I-II. Budapest, Akadé-miai Kiadó.
- VARGYAS LAJOS 1980. A népballada poétikája és stilisztikája. Népi kultúra - népi társada-

lom XI-XII. 289-299.

VATER, HEINZ 1992. Einführung in die Textlinguistik. München.

VÍZKELETI ANDRÁS (szerk.) 1990. Deutsche Gedichte. Budapest, Tankönyvkiadó.

VOIGT VILMOS 1972a. A folklór alkotások elemzése. Budapest, Akadémiai Kiadó.

VOIGT VILMOS 1972b. Folklór és szociolingvisztika. Általános Nyelvészeti Tanulmányok VIII. 249 - 263.

ZSIRMUNSZKIJ, V.M. 1958. Сравнительно-историческое изучение фольклора. Проблемы современной фольклористики. Ленинград.